AKİF EMRE VE ENDÜLÜS

“ENDÜLÜS DÜŞTÜKTEN SONRA”
KONFERANSI VE YAZILARINDAN SEÇMELER

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ YERİNE

Merhum Akif Emre'nin ***"Endülüs Düştükten Sonra"*** başlıklı konferansını dinledikten sonra bu değerli bilgileri metne dökmek ve daha çok kişinin istifade etmesine aracı olmayı arzulayarak başladığım bu çalışma, daha sonradan çok farklı bir hal aldı. Konferansta bahsedilen konularla alakalı kaynak ve görselleri metne ekleme çabasını, Akif Emre'nin bu konuda yazmış olduğu yazılar ve ilgili röportajlardan birkaçını derleme kararı takip etti. Daha sonra da meşhur belgeseli ***"Elveda Endülüs: Moriskolar"*** hakkındaki ilavelerle çalışma son halini almış oldu.

Endülüs'e bakınca İslam dünyasını gören, onlarla hemhal olan Akif Emre'nin gözüyle Endülüs'ü ve dolayısıyla da İslam dünyasını görmek oldukça anlamlı olacaktı. Çünkü O, Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun ifadeleri ile söylenecek olursa, "zamanın şâhidi"diydi. Prof. Fazlıoğlu, bu şâhitliğin zorluğunu ve Akif Emre'yi şu cümlelerle ifade ediyordu[1]:

Yaşadığı zamanın şâhidi olmak kolay değildir; bunun için tüm ânları sürekli taramak; deyiş yerindeyse bir râsıd gibi sınırsız bir mekândaki olgu ve olayların her hareketini gözlemleyip anlamlı cümlelere dönüştürmek ve sonra da geleceği ön-görecek şekilde yorumlamak gerekir. Tüm bunları yaparken de hak-ile olmak, hakikat-ile yürümek; şahsî menfaati için yan-yollara sapmamak... Ve Âmen-tu'sunun bedelini ödemeyi göze almak... Akif Emre, istikâmeti muhkem, hakikatli bir şâhiddi; çağının, zamanının, ânının şâhidi... Âmen-tu'sunun bedelini ödemeyi göze almıştı; ödedi de...

Bu çalışmada, *"hakikatli şahid"* **Akif Emre'nin gözünden, Endülüs'ün medeniyeti, kültürü, sanatı, düşüşü, engizisyonlar, isyanlar, sürgünler ve bunların yansımaları, çileler, Endülüs milliyetçiliği, Blas İnfante ve Moriskolar gibi birçok konuya ve bunların İslam âlemi ile olan ilişkisine bakma imkânı sunulmaya çalışılmıştır. Deryadan bir katre niteliğinde olan bu çaba, Akif Emre'nin** *"İslam medeniyetinde Endülüs'ün katkısını keşfetmek kadar, yaşayan Endülüs'le de ilgilenmek yaşayan diriler için bir sorumluluk. Gırnata'nın karlı dağlarından akan suyun şırıltısıyla ışık ve ses bütünleşmeden bir medeniyet yeniden dirilmez. Dileğimiz; Endülüs'ün düşünsel kaynağını estetik ve eylemle buluşturma gayretinde olmamızdır."* **ikazının bir hatırlatmasıdır**.

İstifade etmeniz dileğiyle… 11.06.2018 [2]

Muhammet NEGİZ

mnergiz@live.com

[1] Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu (2018), "Sûreti ile Sîreti Arasında Akif Emre", Kayseri Büyükşehir Belediyesi Düşünen Şehir Dergisi, 104-107, https://fazlioglu.blogspot.com/2018/06/prof-dr-ihsan-fazlioglu-dusunen-sehir-dergisi-akif-emre-ozel-sayisi-nda-yazdi-sureti-ve-sireti-arasinda-akif-emre.html, 11.06.2018.

[2] 29.06.2018 tarihinde 23. sayfada yer alan bir ifade düzeltilmiştir.

AKİF EMRE[3]

Kayseri'de doğan Akif Emre, yayıncılık, gazetecilik, televizyonculuk ve seyahat yaptı. Yeni Devir'de gazeteciliğe başladı, Yeni Şafak gazetesinin kurucuları arasında yer aldı ve bir dönem genel yayın yönetmenliğini üstlendi. Vefat edene kadar Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığını sürdürdü.

İnsan, Küre ve Klasik yayınlarının yayın yönetmenliğini yaptı. Belgesel çalışmalarına yoğunlaşarak, Elveda Endülüs: Moriskolar (5 bölüm), Osmanlı şehirleri (Saraybosna], Mostar, Üsküp, Selanik (1,2), Kudüs (1,2) ve Mimar Sinan (6 Bölüm) başta olmak üzere birçok belgesel hazırladı.

Dünya Bülteni'nde 2007-2016 yılları arasında genel yayın yönetmenliği yaptı. 8 Mayıs 2017'de Haberiyat.com'u kurdu. 23 Mayıs 2017'de Haberiyat ofisinde geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti.

Yayınlanmış kitapları:

Göstergeler, İz Yayınları

İzler, (Arnavutça da yayınlandı) Birinci baskı: Yöneliş Yayınları; İkinci baskı: Büyüyen Ay Yayınları

Küreselliğin Fay Hattı, Yöneliş Yayınları

Çizgisiz Defter, Büyüyen Ay Yayınları

Müstağrip Aydınlar Yüzyılı; Gölgeli Kelimeler, Ödünç Alınmış Hayaller, Büyüyen Ay Yayınları

[3] Akif Emre Resmi İnternet Sitesi, Hakkında, http://www.akifemre.com/about/, 10.06.2018.

ALİYA TEDİRGİNLİĞİ[4]

Merhum Akif Emre'yi anarken nasıl bir tutum sergilemeli diye düşünürken, geçmiş ama eskimeyen yazılarından bir tanesi yol gösterici oldu. Yazarın Bilge Kral Aliya İzzetbegoviç'i anma etkinliklerine yönelik hissiyatını yansıtan bu yazılar (2008 ve 2010), Akif Emre'yi anarken de izlenmesi gereken yola işaret ediyor:

Aliya İzzetbegoviç'in her vefat yıldönümünde bir tedirginlik kaplar içimi. Aslında anılmaya değer tüm insanlar için de bu tedirginlik geçerli. Onu anlamadan yapılan anma etkinliklerinin anlaşılmasının önünde en büyük engel olmaya başlamasının tedirginliği… Aliya için her vesile yapılan övgülerde ısrarla görmezlikten gelinen husus, onun bir düşünür olarak İslamcılık düşüncesine yaptığı katkının görmezden gelinmesidir. Çağdaş İslam düşüncesinde yeri itibariyle, Aliya'nın kahramanlık öyküleri kadar ciddiyetle ele alınması gereken fikirleridir.

Daha önceki yazıları yeniden paylaşmak âdetim değildir. Ancak vefatının beşinci yılında dillendirdiğim kaygılarımı tekrar paylaşmak zarureti doğdu. Yaşayan sembol isimlerin bile ikonlaştırıldığı bir ortamda bazı şeyleri tekrar tekrar hatırlamakta yarar var. İşte 14 Ekim 2008 tarihli Yeni Şafak'taki yazım:

Aliya göçeli beş yıl olmuş. 19 Ekim 2003'de kaybettiğimiz Aliya için Türkiye'de çeşitli anma toplantıları düzenleniyor. Bir faninin her yıl anılması, varsa eğer, bıraktığı mirasın hatırlanmasına, muhasebe yapılmasına vesile oluyorsa anlamı olabilir. Ayrıca belki rahmet dilekleriyle bir Fatiha gönderilmesinden öteye ona bir katkısı olamayacağı açıktır.

Aksi takdirde, anılmaya değer görülen bir insanın ardından ağıtların yakılmasının bir tür pagan ayinine dönüşme tehlikesi her zaman için vardır. Hele anılan kişi bir Müslüman'sa, içi boş sözlerle yüceltilerek totemleştirilmesi, ritüel haline gelen törensel ayine dönüşmesi ona yapılacak en büyük haksızlık olur. Hele bu tür anmalarda anılandan çok kendini anlatarak ölenin ismi üzerinden kişisel konumları, siyasal tutumları meşrulaştırma ve pekiştirme gayretleri modern dünyada çok daha albenili ve organize biçimde icra ediliyor. Anılanı yücelterek kendini, kişisel konumunu sağlama alma hastalığı her toplumda olagelmiştir. Aliya sevgisi üzerinden hatasız bir Aliya portresi çizmek de aslında kendi yapıp ettiklerimizi onaylatmak anlamına gelir.

Bu dünyadan arkasında bir fikir, bir hedef göstererek gidenlerin eserleri üzerinde yeniden düşünmeye, yeniden üretmeye vesile olacaksa ne ala. Bunu vesile kılarak bir ideali, davayı, düşünceyi canlı tutmak, yeniden yorumlamak, yeni bir ruh ve heyecan katmak anlamında hatırlayış bir meşalenin elden ele taşınması için önemli.

[4] Emre, (2010), Aliya Nasıl Anılmamalı, Yenişafak,https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/aliya-nasil-anilmamali-13274, 10.06.2018.

Yoksa totaliter rejimlerin lider fetişizmine benzer anmalar, Nuri Pakdil'in müthiş benzetmesiyle "put yapımevi"ne taş taşıyıcısı konumuna düşürür hepimizi.

Yüzyılımızın hem bir düşünür hem de bir lider olarak İslam dünyasına bir miras bırakabilmiş ender isimlerden bir olarak Aliya'yı seremonik anmalardan çok onun düşünce ve eylemi etrafında konuşmak, onu vesile kılarak sorunlarımız üzerine konuşmak hem bir vefa borcu hem de geleceğimizi doğru okumak için gereklidir.

Toplumlar ortak hafızalarıyla var olabilirler. Hiç kuşkusuz Aliya, birlikte paylaştığımız bir medeniyetin hafızalarından biriydi. Aliya'nın böylesi bir perspektiften hatırlanması ve düşüncelerinin, eylemlerinin değerlendirilmesiyle ancak hamaset tuzağına düşmekten kurtarabiliriz. Bu anlamda birçok vesile ile anlattığım bir anısı önemli. Savaş ortamında yapılan SDA'nın genel kurulunda, liderlik karizmasının zirvesinde olduğu bir dönemde yaptığı uyarı hepimiz için ders niteliğinde. Salonda asılmış resimlerini görünce, "bunu bir tevazu göstergesi saymayın ancak, bizim inancımızda bir liderin bu denli yüceltilmesine yer yoktur, lütfen resimlerimi indirin." Bu sözler, onu anmak isteyenler için de bir ihtar sayılmalı.

Aliya'nın özgürlük mücadelesini değerlendirirken bir efsane lider idolü üretmek için değil ondan yarınlara bir ruh üfleyebilecek sinerji oluşturmak, Müslümanca bir duruşun koordinatlarını çıkarmak, anlamlandırmak için vesile olması gerekir. Tüm bu tedirginliklerimin aksi yönde, "acaba Türkiye'den başka İslam dünyasında da Aliya anılıyor mu" sorusunun sorulması da bu endişeleri dile getirmek kadar önemli. Bosna için mesela, Aliya bugün ne anlam ifade ediyor?

Çalkantılar içinde geçen İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen bir gençlik döneminden sonra Soğuk Savaş döneminde görece sakin uzun bir hayat sürdükten sonra olgunluk ve yaşlılık dönemini inanılmaz bir yükü omuzlayarak geçirdi. Uzun hapis yılları, ardından gelen Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve savaş yılları. Bir anda kendini toplumunun önünde buldu ve her anlamda sınanarak mücadelesini başarıyla tamamlamış bir lider olarak Hakk'a yürüdü.

Eserleri her zaman için tartışılabilecek metin olarak önümüzde duruyor.

Hayatı boyunca İslam medeniyetinin sınırlarını değil ufkunu gösterdi. Aliya'nın gençlik döneminden arkadaşlarıyla yaptığım görüşmelerde onun mücadelesini anlamlandıran bir hatıra çok şeyi açıklamaktadır.

"İlk gençlik yıllarında Saraybosna'nın ortasından geçen Milyeçka ırmağının kenarına oturup saatlerce konuşur, tartışırdık. Bir zamanlar Hindistan'dan Orta Avrupa'ya, Endülüs'e kadar uzanan İslam medeniyeti tekrar diriltilebilecek mi?"

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki kâbuslu ortamda Saraybosna'daki bir gencin düşleriyle, aynı şehrin dört yandan kuşatmaya alındığı dönemde özgürlük mücadelesinde gösterilen irade, umudun yansımasından başka bir şey değil. Aliya, İslam medeniyetinin zamansal olduğu kadar mekânsal sınırlarını da çiziyordu. Yani bir medeniyetin en umutsuz anlarda hiç beklenmedik bir coğrafyada ve en olumsuz şartlarda dirilişinin ifadesi oldu.

Aliya'yı böylesi bir medeniyet perspektifi olmadan değerlendirmek hamasetten ileriye geçemez. Olsa olsa batılı anlamda bir direniş kahramanı anma gününe dönüşür.

AKİF EMRE'NİN "ENDÜLÜS DÜŞTÜKTEN SONRA" KONFERANSI[5]

Selamün Aleyküm… (السلام عليكم)

Arkadaşlar, tarihten bahsetmek insanların hoşuna gider. Yani, hikâye anlatmak bazen sıkıcıdır, bazen heyecan vericidir. Ama önce, neden tarih okumamız gerekir, tarihle neden irtibat kurmamız gerekir, buna dair bir-iki şey söylemekte fayda var. Bu Osmanlı olur, Endülüs olur, Patagonya olur, Sümer olur hiç önemli değil. Tarih, genelde geçmişten bahseder ama tarihle ilişkimiz aslında geleceğimizi anlamak içindir. Yarınları okumak için biz tarih okuruz. Biraz da geçmişimize dair bilgilerimizi, algılarımızı bu açıdan bakarak okumakta fayda var. Geçmişi değil, geleceği okumak için tarihi… Tarih nasıl okunur, bunun üzerine düşünmemiz gerekir. Bu, bir not olarak bir yerde, hafızanızda kalsın. Üzerinde belki ayrıca konuşuruz. Yani, tarihi nasıl okumalıyız konusunda…

Yine, Endülüs mevzu olunca böyle bir nostaljik algıdır genellikle… Bir Endülüs güzellemesi yaparız genellikle. Evet, önemlidir, bunu küçümsemiyorum. Endülüs'te yükselen İslam medeniyetinin en parlak, en muhteşem örneklerinden biridir Endülüs'teki İslam medeniyeti deneyimi. Sanattan edebiyata, düşünceden mimariye kadar pek çok alanda İslam medeniyetinin en zirve noktaları ordadır. Hala bugünkü İslam düşüncesini, İslam ahlakını, İslam medeniyeti dediğimiz bu halkayı şekillendiren pek çok isim orda yetişti. Sadece bizi değil, Avrupa'yı da Batı'yı da etkiledi. Bunu övünürüz, doğal olarak övünmemiz lazım. Sahip çıkmamız lazım. Ama bunu bir övünçten öteye bir bilince dönüştürmek için de o medeniyetin kodlarını iyi okumamız lazım.

---

[5] Negiz, M. (2018). Akif Emre'nin "Endülüs Düştükten Sonra" Konferansı Notları, http://mnergiz.blogspot.com/2018/06/merhum-akif-emre-nin-endulus-dustukten-sonra-konferansi-notlari-pdf.html, 10.06.2018.

Neydi Endülüs medeniyetinin diğerlerinden farklılığı? Veya gerçekten tümüyle farklı mıydı? Aynı dönemde, söz gelimi 1111'de Endülüs'te şu mesele tartışılırken, Bağdat medreselerinde acaba ne tartışılıyordu? Değil mi?

Veya 1111 tarihinde Gazali şu tartışmayı yaparken, aynı tarihte Paris'teki bir okulda, bir manastırdaki skolâstik düşünce hangi durumdaydı? Neler konuşuyorlardı? O zaman anlamlı olur. Karşılıklı okumamız gerekir. Düşünce tarihi açısından da, siyasi tarih açısından da… Şimdi konumuz bu değil. Özelde Endülüs'ten bahsettiğimiz için, biraz farklı yaklaşmak gerektiğinin altını çizmek için bunlardan bahsediyorum ama biz de hep işte Endülüs deyince muhteşem bir geçmiş var, bir öykünme var. Güzel. Bir ağıt var. Peki, Endülüs'ten sonra ne oldu? Yani algımız şöyle: 1492'de birden bire Gırnata düştü. Haçlılar, Hıristiyanlar geldi, oradaki Müslümanları katletti ve hikâye bitti. Bu kadar ucuz mu bir iş? Bu kadar değil. Evet, bir katliam yapıldı. İnsanlar katledildi, sürüldü ama 800 yıl süren bir hikâye var orda. 711'den 1492'ye kadar bir İslam egemenliği var… Şu andaki İspanya'nın tarihi bile 500 seneyi anca buluyor. Yani, şu andaki İspanyollardan daha uzun süre bir İslam varlığı var. Bu kadar muhteşem bir medeniyet… Sadece siyasi bir egemenlik değil. Kültürel anlamda, sanatsal anlamda, sosyal anlamda İberya yarım adasının, İspanya'nın tüm kılcal damarlarına girmiş bir medeniyet bir günde ortadan kalkmaz. Bunun değişik yansımaları olacak. Beşeri yansımaları olur… Sanatsal, düşünsel yansımaları olur… Her ne kadar bugün Hıristiyan İspanya, Katolik İspanya olsa da, günlük hayata baktığımızda hala çok ciddi bir biçimde Endülüs etkisini kültürden alışkanlıklara kadar görürüz. Bu gözle bakmak lazım.

Bunları düşünürken işte bir Moriskolar hikâyesi ile özel ilgilenmek nasip oldu. Kafamda olan bir konuydu. Bunu, evet Müslümanlar 1492'de Gırnata düştükten sonra Müslümanların hali ne olsu sorusunu, önemli bir soru… Fakat bu aynı zamanda Endülüs'ün düşmesi ve ondan sonraki uygulamalar, Modern Avrupa kimliğinin oluşumunun da ipuçlarını veren birtakım uygulamalar var. Premodern dönemde bir ulus inşasının nasıl ortaya çıktığı pratiklerine dair.

Merhum Akif Emre, konferansa başlarken şu kavram haritasını sıralıyor:

- *Müdeccen*
- *Müdajar*
- *Morisko*
- *Alpujara İsyanı*
- *1609*
- *Mudéjar Art*
- *Flamenko*
- *Blas İnfante*

Çünkü o dönemde Kutsal Roma- Germen İmparatorluğu olarak Avrupa'nın en güçlü imparatorluğuydu. Yani, Hollanda, Fransa, Almanya'ya kadar pek çok Avusturya'ya kadar buraya bağlıydı. Bunların kollarıydı. Dolayısıyla, oradaki uygulamalar aslında, daha sonraki modern Avrupa uluslarının kimliklerinin oluşumunun ipuçlarını veren uygulamalar oldu. Bu açıdan da okumamız gerekiyor.

Tabii, hikâyeyi anlatalım. Yani önemli tarihler ve şeyler şimdi bazı kavramlar yazdım burada: Müdeccen ve Mudéjar (Okunuşu: Mudahar). Buradan girelim. Biliyorsunuz, Endülüs'de birtakım sebeplerden dolayı gerileme mevzu bahis olduğunda kuzeyde Katolikler ilerlemeye başlıyor, bazı İslam topraklarını tekrar alıyorlar. İspanyollar buna 'reconqista' **diyorlar, biliyorsunuz,** 'yeniden fetih, yeniden ele geçirme'**. Bunlar gerçekleşirken, diyelim Telodo ele geçiriliyor, orada Müslümanlar var, Müslüman halk var. Daha önce Hıristiyan halk da vardı. İç içe yaşıyorlardı. Zaten çok kültürlü bir yapı var.**

İki seçenekler var Müslümanlar için; Bir, ya gayrimüslim bir yönetim elinden çıkıp gitmek, terk etmek orayı veyahut da gayri Müslim bir yönetimin idaresini kabul edip orada yaşama şartlarını aramak.

1492'ye kadar hemen hemen bu işgal edilen bölgelerde Müslümanlar, bazı dini özgürlükler haklar karşılığında kalmaya devam ediyorlar. Bunlara, Müdeccen diyorlar. Yani, Müslüman olarak hayatlarını devam ettiriyorlar ama Hıristiyan kralların yönetimi altında… Vergi veriyorlar ama –işte- ibadetlerine fazlaca dokunulmuyor, dini okullar, –işte- medreseler, görece devam ediyor. Bunlara o zaman ulema fetva veriyor. *'Eğer, dini bir zorlama yoksa, mecbur kalınıyorsa, kalabilirsiniz'* **diye. Bunlara, Arapçada** 'Müdeccen'**, İspanyolcada da** 'Mudéjar' **denir. Bu, 1492'de Gırnata'nın düşüşüne kadar devam eden bir uygulamadır. Literatüre böyle girer.**

1492'de Gırnata düştükten sonra, son Endülüs Gırnata sultanı, şöyle bir anlaşma ile teslim ediyor Gırnata'yı. 50 maddelik bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre, Yahudilerin ve Müslümanların -tabi Yahudi tebaası da var- bütün dini hakları korunacak, dini hukuk korunacak –işte- sosyal, ekonomik birtakım haklar verilecek. Bu haklar karşılığında teslim etmekte anlaşıyorlar.

Fakat olaydan, Gırnata'nın tesliminden 1 yıl sonra, Yahudiler aleyhine, bu anlaşma bozuluyor. 5 yıl sonra da Müslümanlar aleyhine bozuluyor. Kilise devreye giriyor, artık tamamen hâkim olduktan sonra, diyorlar ki; "Bu anlamanın gereği yok ve burası bir Hıristiyan toprağıdır. Hıristiyan toprağının temiz olması lazım. Temiz olması için de 'kâfirlerden' arındırılması lazım."

Kâfirlerden nasıl arındırılır? Üç yol var. Ya kâfir dedikleri Müslüman ve Yahudiler, Hıristiyanlaşacaklar. Yahut da katledilecekler ve yahut da sürülecekler. Şimdi problem şurada: Modern İspanya tarihi şöyle şey yapar. Zaten buraya Araplar gelmişti, İspanya'yı işgal etmişlerdi ve biz onları geri geldikleri yere gönderdik. Tıpkı Osmanlı'ya Avrupalıların bakışı gibi; "Balkanlar'a, Orta Avrupa'ya kadar Türkler gelmişler, onları geldikleri yere gönderdik, göndermemiz gerekiyordu." **Ya, Doğu Sorunu denen mesela Osmanlı'daki sorun budur.**

Ama burada da benzer bir yaklaşım var. Kaldı ki, esas olayın püf noktası şu: 800 yıllık bir İslam egemenliği sırasınca, süresince Koskoca bir Liberya yarımadasının hâkimiyeti sadece işgal güçleri ile sürdürülemezdi. Ve bu kadar muhteşem bir medeniyet kurmuşsanız, bu sadece işgalle sürdürülemez.

Bu ne demektir? Muhtemelen demografik bir araştırma yapılsa muhtemelen – benim şahsi kanaatim de o- İspanya'daki Müslümanların büyük çoğunluğu evet köken olarak önemli bir kısmı Arap olmakla beraber, Berberi ve Arap olmakla beraber- belki halkın önemli bir kısmı, belki de çoğunluğu Vizigotlardandı yani Müslümanlar gelmeden önce orada yaşayan halktandı. Yani, mühtedî (Arapçası: muhtedî[6]) Müslümandılar, Müslümanlaşmış yerlilerdi. Dolayısıyla, bunların büyük bir kısmı gitmedi. Şimdi, İspanyol tarih okumasının en büyük şeylerinden, saptırmalarından birisi budur. *"Arapları geldiği yere gönderdik."* **Hayır. O toprakların çocuklarını sürdüler, katlettiler.**

İber Yarımadası Yeniden Ele Geçirme (Reconquista) Haritası, http://www.educationforlifeacademy.com/Unit2-3MapofReconquista.html, 08.06.2018.

[6] Mühtedî (Arapçası: muhtedî): [1] (din) Doğru yolda olan, mümin olan, kurtuluşa eren: [2] (din) Batılı bırakıp hak dini seçen.

Gırnata'nın işgalinden sonra, 5 yıl sonra, yapılan bu anlaşmayla birlikte, anlaşmanın bozulmasıyla birlikte Engizisyon devreye girdi ve şöyle bir uygulama başladı: Müslümanların Hıristiyanlaştırılması uygulaması. Bunlara "Morisko" **diyoruz…**

Müslümanlar, genellikle henüz merkezi yönetim, merkezi otorite çok güçlü olmadığı için kırsal kesimlerde, köylerde, şehir kenarlarında veya şehir merkezlerinde de önemli miktarda varlar. Bunlar bir tür bela savmak için *"tamam Hıristiyan olduk"* **diye şeklen Hıristiyan olmuş gibi davranıyorlar ama günlük hayatlarını yine Müslümanca devam ettirmeye çalışıyorlar. Fakat baskı artmaya başladıkça, Kutsal Roma İmparatorluğu gücünü artırdıkça baskı artıyor.**

Zamanla kararlar çıkarılıyor. Arapça konuşmak yasaklanıyor. Alınan ilk kararlardan biri mesela çok önemli. Kadınların, -kadın bedeni üzerinde bakın çok ilginç- o zamanda peçe takmaları -özellikle Müslümanları doğrudan şey yapan- yasaklanıyor. Ve baskı o kadar artıyor ki, uygulamalar zaman zaman… Hamama gitmek bir Müslümanlık işareti sayıldığı için hemen sorgulanıyorlar. Antiparantez şunu da belirtmek lazım; bunları nerden biliyoruz? Kilise, Avrupa'nın en güçlü ve eski kurumu olduğu için, kayıtları çok sağlam. Kim, hangi suçtan yargılanmış, Engizisyon'da yakılmış, hangi suçtan ceza almış… Hemen hemen hepsi var.

İspanya Engizisyonu, https://catholicsay.com/the-myth-of-the-spanish-inquisition, Son Erişim Tarihi: 08.06.2018

Yani, klasik İspanyolca bilenler, Engizisyon defterlerini arşivlere girdiklerinde uygulamaları tek, tek, tek görür. Ya çok ciddi belgeler var. Oralardan anlaşılıyor ki, zaman zaman çok sık şeyler olmuş, baskılar. Baskılar olmuş. İşte, bu Müdeccen ile Morisko arasındaki fark şu; Müdeccen de, Morisko da gayrimüslim idare altında

yaşıyor ama Müdeccen, Hıristiyanlaşmaya zorlanmayan yani Mudajar (okunuşu: mudahar) dediğimiz Hıristiyanlaşmaya, din değiştirmeye zorlanmamış olanlar. Morisko ise, zorla din değiştirmiş ve Hıristiyan görünen Müslümanlar.

Zaman içerisinde bunlar tabi bir-iki jenerasyon geçtikten sonra, bunlar içerisinde çok samimi bir şekilde Katolikleşiyorlar ama bir şekilde hala Müslümanlıktan izler var. Fakat bu baskıları önlemek, frenlemek için ne yapıyorlar? Müslümanlar, zaman zaman kendi aralarında para topluyorlar, yerel yöneticilere rüşvet veriyorlar. Diyorlar ki, *"Bu kararlar tamam alındı ama uygulanması mümkün değil. Biz mesela İspanyolca bilmiyoruz, mecburen konuşacağız. Çarşıda başta. 20 yıl- 30 yıl erteleyelim."* **Böyle tedbirlerle işi ertelemeye çalışıyorlar ve birazcık nefes alıyorlar.**

Peki, karşı taraf buna niye müsaade ediyor? Olayın sosyo-ekonomik ve siyasi dinamiklerini görmek lazım. O dönem, Müslümanlar İspanya'nın bir bakıma yönetici sınıfı, iyi eğitim görmüş, eli sanat tutan, belli sanatlara hâkim, ekonomiyi elinde tutan bir kesimdi. Dolayısıyla, imparatorlukla yerel derebeylikler arasındaki güç çatışmasında Müslümanlar o boşluğu değerlendiriyorlar.

İmparatorluk, tüm gücünü yerel otoriteler üzerinde de kurmaya çalışıyor. Yerel otorite de Moriskolara dayanarak, onların ekonomik, sosyal güçlerine dayanarak bir tür otonom bir şey sağlamaya çalışıyor. Bu dengeyi Müslümanlar kullanmaya çalışıyor.

Ama Engizisyon çok şey olduğu için, kiliseden doğrudan emir aldığı için, zaman zaman çok şedit, ağır tedbirler, uygulamalar şey yapıyor. Katliamlar yapılıyor, çok ağır şeyler yapılıyor. Mesela bu uygulamaların başında Arapça kitap bulundurmak, dini bir kitap bulundurmak bile yasak. Bugün hala, ben gördüm gözümle mesela Gırnata'da falan eski şey bölgesinde, Endülüs bölgesinde eski şehirde falan değişik Endülüs'ün, Endülüs bölgesinin değişik yerlerinde restore edilen evlerin gizli köşelerinde, bir taş altında, sıva altında saklanmış Kuran-ı Kerimler çıkıyor.

Endülüs Müslümanlarından Kalma Kuran-ı Kerim (XI-XII.yy), http://abudervish.blogspot.com/2016/08/ancient-artifact-review-98-antique.html, 10.06.2018.

Önceki yıl, Madrid'de bir sergi açıldı. 50 kadar Kuran-ı Kerim… Deri üzerine yazılmış, arasına kaya tuzları atılmış çürümesin diye. Ama işte evinin bir köşesinde orada Kuran-ı Kerim var. Biliyor. Yani Müslümanlıkla irtibatı bu kadar kalabilmiş. Bu kadar ağır baskı altındalar ama orada hissediyor. Bugün yani hala çıkıyor böyle şeyler. Çok hüzün verici bir… Bu hikâye uzun… Burada tabi biliyorsunuz Avrupa uygarlığı tek kültürlü bir uygarlıktır. Yabancı ile bir arada bulunmaz.

Şimdi, Endülüs deneyimine baktığımızda, Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar… Evet, bir İslam havası var. İslam medeniyeti bütün alanlarda kendini gösteriyor ama farklı kültürler, farklı dinler, farklı dillerle bir arada yaşama tecrübesi var. Çünkü Müslümanlığın böyle bir karın ağrısı yok. Müslüman olmayanların hepsini katledelim, herkes Müslüman olsun gibi… Tebliğ ulaşır, kabul eder veya etmez. Birtakım dini yaptırımlar veya cezalar, Müslüman olanlar için, Müslüman olmayanlar için yapılır, uygularlar. O şeyler… Mesela, Ortadoğu nedir? Bir İslam'ın ilk çıktığı yerdir. En merkezi coğrafyasıdır. Ama hala Ortadoğu'da Hıristiyan Araplar var, Ermeniler var, Maruniler var, Rumlar var. Ortadoğu, İslam medeniyetinin neşvünema bulduğu yer.

Şimdi, Hıristiyanlığın merkezi olan coğrafyalarda böyle bir şey düşünülebilir mi? Tarihsel olarak Avrupa, dışlayıcı bir uygarlık. Dolayısıyla, Endülüs'te de ilk yaptıkları iş, farklı olanı ötekileştirmek, yok etmek veyahut da kendine dönüştürmek… Emin Maluf'u bilirsiniz, romancı… (ya da Amin Maalouf) Aslında Lübnan asıllı bir Marunî Hıristiyan'dır. Marunîlik, Hıristiyanlık içerisinde çok marjinal bir mezheptir. Çok, Avrupa'da falan bilinmez.

Diyor ki; "*Ben*" **diyor,** *"Hıristiyanlık içerisinde böyle bir marjinal bir mezhebin mensubu olarak ayakta kalmayı veya bu inancı sürdürebilmeyi Müslüman coğrafyasında yaşamamıza borçluyuz Maruniler olarak. Eğer Marunî azınlık olarak Hıristiyanlığın kalbi olan bir Avrupa ülkesinde olsaydık, muhtemelen asimile olacaktık."*

Kesinlikle! Yani, Hıristiyanlık içi bir şeye bile tahammül edemeyeceklerdi. Ama Müslümanlığın hoşgörüsü, farklı olanla bir arada yaşama deneyimi, bizim böyle marjinal bir azınlık bir şeyin, mezhebin bile ayakta kalmasına vesile oldu. Bunu –kendi metinlerinde var- yazıyor. Şimdi, Avrupa'nın bu tekelci tavrı, tek kültürlü, tek boyutlu kültür olma özelliğinin en somut şeylerinden biri Moriskolara olan uygulamalarıdır. Bunu bu açıdan, modern Avrupa kimliğinin, ulusların inşası açısından okumakta da fayda var. O açısından bakmak lazım. Evet, olayın tarihsel boyutu var. Çok önemli. Ama modern Avrupa'nın oluşumunda erken dönem habercileri olarak da bunu görmek lazım.

Alpujarras İsyanı Haritası, https://historiadospuntocero.com/las-campanas-del-marques-de-mondejar-durante-la-rebelion-morisca-de-las-alpujarras/, 10.06.2018.

Moriskolar, bu süreçte… Zaman zaman isyanlar da çıkıyor. Yani ne yapıyorlar? Yerel ayaklanmalar var. Bir şeyler var ama en şeyi, önemlisi bu Alpujarras (Okunuşu: Alpuhara) denen isyandır. 1568-1571 arasında 3 yıl süren bir isyandır.

Büyük bir isyandır.

Bu tarihte, özellikle yâd etmek lazım bu isyanı. Bu Alpujarras, Gırnata'nın kuzey bölgesi, dağlık bölgesidir. Dağlık bir bölge…

El Hamra Sarayı, wikipedia.org/wiki/El_Hamra_Saray%C4%B1, 10.06.2018.

Eğer, şeyi hatırlarsanız, bir El Hamra fotoğrafı… Arkada karlı dağlar gözükür böyle. İşte o dağların arka kısımları.

Halen bu şeylerde, o dağlık kesimlerdeki isyanın çıktığı köyler falan belli. Yani nereler? Ben gittim o köyleri falan gördüm.

İlk isyan kararının alındığı yer bile duruyor.

Yani ilginç biçimde… Aben Humeyye **dedikleri İspanyolların, Ebu Umeyye diye bir zat liderliğini yapıyor şeylerin, Müslümanların (Bkz. Wikipedia: Aben Humeya (1520–1569), ya da Muhammed ibn Umeyye[7]).**

Aben Humeya (1520-1569), data.bnf.fr, 10.06.2018.

Biat alıyor, hilafetini ilan ediyor ve binlerce kişi o dağlık kesimde toplanıyorlar. Tabi bu dönem de İspanyolların en güçlü olduğu dönem. İmparatorluk olarak…

Fakat tabi, sonuçta lojistik desteği olmayan, kendi askeri deneyimi olmayan bir isyan. Ama 3 yıl bir bağımsızlık, bir tür bağımsızlık şey oluyor. Bizde bilinmeyen bir şey, "1492'de hikâye bitti" **gibi… Ama nerdeyse olaydan yüz sene sonra büyük bir isyan… Bu isyanın ilginç Osmanlı ilişkisi vardır. İstanbul, bu isyanı nerdeyse gün gün takip ediyor. Rakamlar değişik… 400 ila 4000 arasında yeniçeri gönderiliyor gizlice. İsyanı yönlendirmek ve organize etmek üzere… Böyle askeri destek oluyor. Yani. Braudel, ünlü medeniyet tarihçisi Braudel (1902-1985), 4000 olarak veriyor rakamı. 4000 kadar yeniçeri, bunlara destek olmak üzere, içerde İspanyollara karşı isyanı organize ediyorlar. Fakat sonunda isyan bastırılıyor. Bastırıldıktan sonra o İnebahtı'ta… İnabahtı seferi (1571) ondan sonra oluyor. O meşhur donanma… Andrea Doria'nın (30 Kasım 1466 - 25 Kasım 1560) şeyi…**

[7] Aben Humeya (1520–1569), ya da Muhammed ibn Umeyye, http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQWJlbl9IdW1leWE, 10.06.2018.

Bu isyan bastırıldıktan sonra müthiş bir katliam yapılıyor. Esas güçleri kırılıyor Müslümanların ama yine zaman zaman isyanlar var. Ve yine asimilasyon süreçleri devam ediyor çok katı biçimde. Fakat her şeye rağmen görünüşte Müslüman yok. Herkes Hıristiyanlaşmış, Katolikleşmiş gibi görünüyor. Fakat buna rağmen, yine de güven olmadığı için 1609'da Moriskoların tamamının sürülmesine karar veriyorlar. Bu arada tabi uygulamalardan biri şu;

-Şehir değiştirmeleri yasaklanıyor.

-Deniz kenarlarındaki şehirlerde yaşamaları yasaklanıyor.

-Ticaret yapacak bir Moriskonun bir şehirden bir şehre geçerken silah taşıması yasaklanıyor. O günün koşullarında yani eşkıyalığın, yabancıların her türlü şeyin olduğu bir dönemde silahsız gezme yani şehirlerarası şey yapmanın ne kadar saldırıya açık olduğunu söylemeye gerek yok. Bir sürü yaptırımlar var.

Yani, gerçekten samimi olarak Katolikleşenler de var. Önemli bir miktar… Artık birkaç jenerasyon geçiyor ve Hıristiyanlaşıyorlar. Ama buna rağmen Morisko kökenlerinden dolayı bunların tümü ile sürülmesine karar veriliyor. Sürülen Morisko sayısı muhtelif ama 1 milyona kadar, 1 milyona yakın bir sayı var. Düşünün. 1609'dam 1610-11'e kadar birkaç yıl içerisinde 1 milyon kişilik bir göç o zamanın şartlarında çok önemli bir demografik değişim. Peki, bunlar nereye gidiyorlar?

Moriskolar, sürüldüğünde 2 seçenek veriliyor önlerine… Eğer Müslüman bir ülkeye yani karşı tarafa Fas'a, Cezayir'e, Osmanlı topraklarına geçerlerse, 10 yaşından küçük çocuklarını bırakmak zorundalar. Şimdi… "Ölümlerden ölüm beğenin" **türü bir şey. Yok, Katolik bir ülkeye –mesela- Fransa'ya başka bir yere gitmeyi tercih ederlerse, çocuklarını alabilirler… O yüzden, bunların 50 bin kadarı kuzeyden Fransa üzerinden İtalya, Sicilya'ya inerek oradan gemilerle karşıya geçiyorlar. Bir kısmı da devam edip, Bosna üzerinden Osmanlı'ya kadar geliyorlar. Tabi, o günün şartlarında hem iklim şartları, hem –işte- her türlü saldırıya açık bir göç kafilesinin ne tür saldırılara maruz kalabileceğini düşünebilirsiniz.**

Geçenlerde bir İtalya-Venedik elçisinin anılarını okumuştum. Mesela, Moriskolardan bahsediyor O da. Venedik'e gelip karşı tarafa geçmek için kamplarda bekletilen –bugün Suriyeliler gibi- manzara anlatıyor.

Ve yani biz bunların tabi belgesel izlerini sürmediğimiz için pek bilmediğimiz şeyler… Buralarda neler yaşandı? Avrupa nasıl tepkiler verdi? Bunlar, önemli şeyler. Ama önemli kısmı, çok büyük kısmı, yüzde 60'ı 70'i Fas, Cezayir, Tunus, Libya'ya kadar uzanan Mağrip ülkelerine yerleşiyorlar. Halen, bugün Fas'ta, Cezayir'de Endülüslülerin kurduğu şehirler var. Yani –işte o- karışmış falan ama baskın biçimde Endülüs kültürünün, mimarisinin hâkim olduğu, aile isimlerinin bile

“El Endülüsî” **diye başlayan böyle ailelerin olduğu şehirler var. Herkes biliyor kendini.**

Mesela ben bir üniversiteli bir hocanın, Endülüs kökenli bir hocanın evine gitmiştim. Ta Endülüs döneminden kalma kitaplar, belgeler vardı. Halen saklıyor. Her şeyi biliyor. Nerden, hangi şehirden gelmiş, dedeleri kimden gelmiş ve Endülüs'ten kalma el yazması deri ve şey üzerinde, kitapların olduğu koca bir kütüphanesi vardı. Tabi oralarda çok daha canlı bu hafıza… Müzikten esere kadar.

1609-1610, 11-12 yıllarına kadar, bu göç şeyi başlıyor. Tabi, bura kadar çok acı olaylar yaşanıyor. İnsanlar, paralarını, mülklerini bırakarak gemilere bindiriliyorlar. Birtakım korsanlar, denizin ortasında bunları bırakıp, onları denize atıp, paralarını gasp edip –aynı şu anda göçmen hikâyesi gibi- çok acı olaylar yaşanıyor.

Bu arada Osmanlı ne yapıyor? Osmanlı tabi, bunları yerleştirmeye çalışıyor. Merkezi yönetim, Beylerbeyine, Cezayir Beylerbeyi, Tunus Beylerbeyine talimatlar veriyorlar ve 5 yıl vergi alınmayacak, şu olmayacak, bu… Bir takım önlemleri var. Fakat geldikleri yerlerde de bazı sorunlar yaşıyorlar. Kültürel sorun var tabi. Bunlar, yarı yarıya asimile olmuş, kılığı-kıyafeti farklı, alışkanlıklar artık farklılaşmış, bir kısmı Arapça bilmiyor. Büyük kısmı oralarda bir yerlere şey yapıyorlar. Dışlananlar var. Böyle, işte… Çölde bedevilerin saldırısına uğrayanlar var. Tozpembe değil yani. Bir kısmı, geri dönmeye çalışanlar var. Böyle, korkunç bir altüst oluşun yaşandığı bir dramdır.

Fakat bu hikâye o kadar garip ki, 1630'lu yıllarda, bir… Ali Bey isimli bir Cezayirli, literatürde 5 tane topçuluk tekniği üzerine risalesi var. Bu Ali Bey, aslında İspanyol gemicisidir. Latin Amerika'ya… İspanyol sömürülerinde şey gösteriyor… Vazife yapıyor. Fakat en son, artık şeyden –iyi bir yerde yani- iyi bir denizci, rütbeli bir denizci- mühendislik eğitimi almış. Ama sonuçta terk ediyor İspanyol şeyini, filosunu, ordusunu daha doğrusu… Oradan kaçıyor, Cezayir'e yerleşiyor. Bu aslında bir Moriskodur. Müslüman, artık diyor ki “bunların şeyinde yaşayamayacağım”. **1630'dan bahsediyoruz yani. Literatüre geçen böyle isimler var.**

Bütün bu şeylere rağmen, sürgüne rağmen, halen tabi içerde, İspanya'da kalan Müslümanlar var. Şey var, kalıntılar var. Müslümanlığını sürdüren, köyler var. XVIII. yüzyıldaki bazı İngiliz seyahatnamelerinde, Endülüs bölgesinin kırsal kesimlerinde bazı köylerinde hala İslam'ı yaşayan, İslami adet, göreneklerini koruyan köylere rastladığını söyleyen şeyler var, belgeler var. Bunun izleri XX. yüzyıla kadar sürüyor.

Artık, modernleşmenin ve merkezi yönetimin bütün kılcal damarlara girdiği dönemde eğitim ve birtakım şeylerle biliyorsunuz modern ulus inşası biraz da tek tip şeydir. Standart bir şeydir. Sadece farklı kültürler değil, aynı kültürler içerisinde de, standart bir insan tipi gelişir. Bu eğitim ve baskı geliştikçe, bu izler yavaş yavaş

siliniyor ama birtakım belgelerden XX. yüzyılın başlarına kadar, hatta daha sonraya kadar, belli belirsiz bu izlerin olduğunu görüyoruz.

Şimdi, kısaca Moriskoların hikâyesi bu… 1609'la birlikte bir şeyler bitiyor. Fakat Endülüs'ün, Moriskoların ve İslam kültürünün, İslam medeniyetinin İspanya üzerindeki etkisi bugüne kadar devam eder. Bunun üzerinde de biraz, bir-iki şey söyleyelim…

Mudejar Sanat Örneği, Aragon, nartexbarcelona.com, 10.06.2018.

Bunu en yaygın tezahürü "Mudéjar Art" **denen –sanat tarihinde-** Mudéjar Sanat Akımıdır. **Bugün bile halen önemli bir akımdır.**

Sadece İspanya'da değil, Latin Amerika'da da Mudéjar sanatın çok değişik örnekleri vardır. Özellikle mimari alanlarda. İlk kolonyal yapıların oluşmasında Latin Amerika'da İspanyol kolonisinin… Endülüs etkisi ile yapılmış çok sayıda mimari var. Artı, bunların Endülüs'ten götürülen bazı taş ustalarının, mimarların da bu Mudéjar sanatı oralarda yaygınlaştırdığını görüyoruz. XIX. yüzyılda sanat tarihi açısından baktığımızda, XIX. yüzyılda yeni "New Mudéjar Art" **denen bir akım başlıyor. Yeniden, bir tür nostalji ile Avrupa'da Endülüs mimarisinin yeniden canlandığını görürüz. Londra'da, Paris'te, değişik yerlerde Mudéjar sanat etkisi ile yapılmış şeyler var, mimariler var.**

Saraybosna Milli Kütüphanesi (Vijecnica Kütüphanesi), Wikipedia

Burada bir saptama daha yapayım. Bosna'ya gideniniz var mı içinizde? Evet. Bosna'da o Milli Kütüphane var. Görmüşünüzdür. O yakılan, şimdi yeniden restore edildi. Ora ne hatırlatıyor size, bir Osmanlı mimarisi değil… Değil mi? Yani tarz olarak. Orası Avusturyalılar tarafından yapılıyor. Fakat Avusturya mimarisi de değil. O aslında bir Endülüs mimarisini çağrıştırır. Nal, kemerler, şunlar bunlar… Peki, niye? Oradaki Avusturyalılar geldiğinde Osmanlı tebaasıydı. Oradaki mimari eserler Osmanlı sanat anlayışının, estetik anlayışının ürünüdür. Baş Çarşı'da, camilerden kervansaraylara kadar belli İstanbul'daki hanlar nasılsa, medreseler nasılsa, sivil mimari nasılsa, orada da öyle… Aynı sanat anlayışının, estetik anlayışının

uzantıları… Ama Avusturyalılar Bosna'ya neden Endülüs mimarisini şey yapsınlar? Yani bir iyilik yapıyorlar ama Endülüs mimarisi üzerinden. Bu sadece Endülüs'ü çok sevdiklerinden mi? Hayır. Oraya Hıristiyanî bir şey yapsalar tepki doğacaktı ama Müslümanların biraz da nostaljisini şey yapacak, karşılayacak şekilde Endülüs mimari tarzından esinlenerek öyle bir eser yapıyorlar.

Burada çok siyasi müdahale var. Hoş gibi görünen ama aslında siyasi bir müdahale var. O eser, Osmanlı ile olan bağlantıyı koparıyor ve tarih öncesine atarak bir tür anakronizme düşürerek, yani Bosnalı bir Müslüman'ın, estetik ve sanat anlayışında bir Arap tarzı, bir Endülüs tarihi yok. Ama Avusturyalılar böyle bir eser yaparak aslında İslam medeniyeti ile irtibat kuruyormuş gibi yapıp, siyasal olarak, kültürel olarak doğrudan bağlantılı oldukları, Osmanlı mirasından koparmayı deniyorlar. Diyeceksiniz, her şey siyasi midir? Biraz da böyle... Sana bile siyasi bir şey olarak kullanılabiliyor. Bunun başka bir örneği mesela;

Paris Büyük Camisi (La Grande Mosquée de Paris)

Paris Camii'dir. 1920'lerde yapılan bir camidir. O arsa da yine Osmanlı, Abdülaziz'in hediye ettiği bir arsa üzerine yapılıyor ama oradaki cami de Endülüs tarzıdır. Bunun değişik şeylerini yapabiliriz. Dolayısıyla, Mudéjar sanat bugün bile halen –işte- Barselona'dan Madrid'e kadar gittiğinizde en azından at nalı şeklinde olan şeyler görebiliriz.

Tabi bu arada anti-parantez unutmadan hatırlatmakta fayda var. Moriskoların bir kısmı, İstanbul'a gelenlerin bir kısmı, nereye yerleştiriliyor? Galata Semti'ne. Şu andaki Galata'ya. Bu, Arap Camii onlar için açılıyor yeniden. Ve Arap Camii'nin yan tarafındaki ilave binalara bakın, "at nalı" **kemerli ve Osmanlı'da olmayan tarzdır. O, gelen Endülüslülerin şey yaptığı, inşa ettiği şeylerdir. Gidip bi(r) bakın. At nalı şeklindeki kemerler Osmanlı mimarisinde genelde yoktur. O, doğrudan Endülüs mimarisini şey yapar. Orada adeta bir koloni oluşuyor zamanla. Sonra tabi Müslüman**

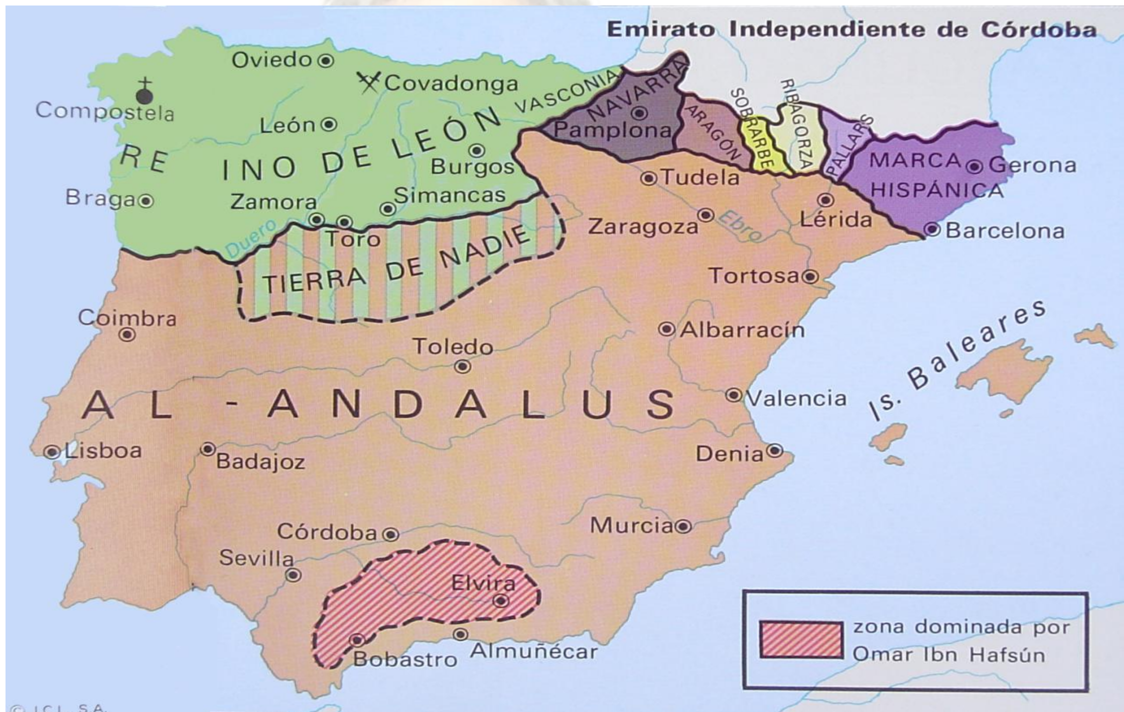

Galata'daki Arap Camii, http://miftahdergisi.com/wp-content/uploads/2017/03/Arap-Camii-d%C4%B1%C5%9F.jpg

oldukları için entegre oluyorlar İstanbul toplumuyla. Çoğu yerde öyle…

Bir başka şey… Bugünkü “Flâmenko” **müziği de yoğun biçimde Endülüs müziğinin tesiri ile yapılmıştır. Her ne kadar, Çingene kültürünü baskın olsa da; ritimde, birtakım nağmelerde doğrudan böyle bir akıntı var. Bugün en fazla yaşayan unsurlardan biri…**

Bir ara başlık olarak da bahsetmek istediğim… Özellikle, size bir ders konusu olabilir bu… Ders konusu olarak da kalsın. Blas Infante’den (infante) **bahsedeceğim. Blas Infante, 1885-1936 yıllarında yaşamış bir Endülüslü, sosyalist düşünür, siyaset adamı. Endülüs milliyetçiliğinin kurucusu. Bugün İspanya’da Endülüs milliyetçiliği diye bir akım var. Siyasi bir akım var. Partileri var.**

Blas Infante, Endülüs’ün otonom bir yönetim altında ***–O dönemki anayasa hareketlerini falan okursanız İspanya’da bazı şeyler var. Bizdeki I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet gibi birinci, ikinci anayasa hareketleri var. O hareketler içerisinde Endülüs’ün federe bir yapı altında kendi anayasası, kendi özyönetimini kuran bir yapıyı öneren bir akım var. Meclis oluşması...-*** **Buraya anayasa taslağı teklif ediyor.**

İber Yarımadasına İlişkin Bir Harita, http://territoriosociales.blogspot.com/2016/03/the-iberian-peninsula-maps.html?view=sidebar, 08.06.2018.

Anayasa taslağında Endülüs bölgesinin –Yalnız şunu… Endülüs bölgesi derken nereyi kast ediyoruz? Onu da kast edeyim. Biz Endülüs deyince İspanya’nın tamamını Müslümanların hâkim olduğu bütün bölgeyi anlarız. Tarihsel olarak böyle. Ama bugün İspanya’nın siyasi, coğrafi anlayışında, İspanya’da Endülüs bölgesi; Kurtuba, Sevilya (isp. Sevilla), Gırnata’yı içine alan güney bölgesine Endülüs

denir. Endülüs Bölgesi.- Bu bölgenin otonom bir yapı içerisinde olmasını ve resmi dilinin de Arapça olmasını teklif ediyor Blas Infante. O zaman, Müslüman falan değil, sosyalist bir devrimci aslında.

“Çünkü” **diyor.** “Endülüs’ün anadili, tarihsel olarak Arapçaydı ve bunun tekrar iade edilmesi gerekir.” **Endülüs bayrağını şey yapıyor. Bugün halen Endülüs yönetimi, o bayrağı kullanır. Yeşil ve beyazdır. Yeşil, Endülüs medeniyetini, İslam medeniyetini temsil ediyor. Beyaz da, Avrupa, Hıristiyan medeniyetini… İkisinin sentezi olarak ilk teklif eden Blas Infante’dir. Ve tabi kaçınılmaz olarak da 1920’li yıllarda Müslüman oluyor Blas Infante. Fas’ta bir şeyhle tanışıyor. Onun vasıtasıyla Müslüman oluyor.** “Ahmet” **ismini alıyor. Genellikle, Blas Infante’nin bu yöne çıkarılmaz ama çok önemli bir şeydir. Bunun üzerinde ayrıca çalışma yapılması lazım.**

Blas Infante ve Endülüs Bayrağı, http://kaosenlared.net/blas-infante-80-aniversario-del-asesinato-del-padre-del-andalucismo-por-el-fascismo/, 09.06.2018

Aynı dönemde şey yapan birtakım başka isimler öne çıkarılırken, Blas Infante geride tutulmuştur. Hâlbuki önemli bir edebiyatçıdır. Önemli bir yazardır da İspanyol edebiyatı içerisinde. Ama şey yapılmıştır, bastırılmıştır. Size bir konu başlığı olarak –eğer ilgilenen varsa, İspanyol edebiyatı, İspanyol düşüncesi, oradaki Endülüs’le şey yapan- Blas Infante’nin düşünceleri, kitapları üzerinde ayrıca bir araştırmanın yapılması lazım. Ben doğduğu köye falan gittim. Halen evinde… Evi falan duruyor. Orayı müze yapmışlar. Ve Endülüs bölgesinde, hemen hemen her şehirde mutlaka bir Blas Infante büstü vardır. Endülüs’ün babası olarak bilinir. Şu anda… Resmi olarak da herkesin bildiği ama sadece Endülüs milliyetçiliği üzerinden inşa edilen bir isimdir.

Blas Infante’nin Müslümanlığını genelde es geçmeye çalışırlar. Bugün parlamentoda Endülüs milliyetçisi partisi var. Birkaç tane milletvekili olması lazım. Ama içinde –işte- Katolikler var, Müslümanlar var falan. Tabi 1936 yılında İspanya iç savaşının ilk çıktığı yıllarda Franco rejimi tarafından kurşuna dizildi Blas Infante. Orada katledildi.

Moriskoların ana başlıkları halinde söyleyebileceğimiz şeyleri bunlar. Eğer İspanya’ya giderseniz, şaşırtıcı biçimde günlük hayatta, konuşma dilinde, İspanyolcada, mimaride, şehrin dokusunda falan ne kadar güçlü bir medeniyet olduğunu bugün anlayabiliyorsunuz. Bugün Endülüs… Halen çok ciddi bir biçimde…

Endülüs havasını hissedersiniz. Şeylerde… Yolda, caddede görürsünüz yürürken. Birtakım adetler, gelenekler… Bugün belki İspanyollar farkında bile değil ama tamamen o Müslüman kültürden kalma etkileşimdir.

Medeniyet etkileşimleri, kültürel etkileşimler, uzun süreli etkileşimlerdir. Bir günde kaldırılmaz, bir günde değiştirilmez. Hiçbir toplum, ne kadar baskı olursa olsun; siyaset her zaman sosyolojiye mağlup olur. Sosyoloji, siyaseti yener. Her zaman için. Bu, İslam dünyasındaki deneyimlerde de böyle, İspanya'daki bu kadar acı ve katı deneyime rağmen bu da böyledir. Benim şahsi deneyimlerim içerisinde de, İspanya'da gidip geldiklerimde tanıştığım, İspanyol Müslümanlar içerisinde de onlardan dinlediğim değişik tecrübeler var. Bizzat şeyim…

Meselâ, bir hikâyeci vardı. Onunla.. Müslüman olmuş. Şöyle bir hatıra vardı. İsmi de Şimon Perez. Şimon Perez'le görüştüm dersem, yemin edersem başım ağrımaz (Gülüyor). Şöyle ilginç bir şey anlattı; *"Ben Müslüman olduktan sonra anladım ki, aslında Müslümanlık o kadar yaygın ve köklü bir şey olarak, geleneklerimize yer etmiş ki, Müslüman olunca bazı şeylerin aslında Müslümanlıktan mülhem olduğunu anladım."* Mesela, *"ben"* diyor, *"çiftçi bir ailenin çocuğuydum. Babam tarladan akşam çalışır gelir, elini yüzünü yıkardı doğal olarak. Fakat Müslüman olunca anladım ki babam abdest alıyor, farkında değil. Önce elini yıkıyor, sonra ağzına-burnuna su veriyor. Yüzünü, kollarını… Sıra tamamen böyleydi."* Diyor. *"Ama babam Katolik'ti, hiçbir şeyi yoktu. Bilmezdi. Müslüman olunca aslında abdest aldığımızı fark ettim"* **diyor.**

Bir başka tarihçi ile görüşmüştüm. O da Müslüman olmuş daha sonra… 80'li yılların başında Müslüman olmuş bir adam. Müslüman olduktan sonra –şey, bu müzisyen aynı zamanda- popüler birisiymiş İspanya'da. Hani bizde vardır ya, sanatçı namaza başlar, hemen malum medya şeye alır. Ti'ye almaya başlar. Hemen hafif şey yapar. *"Orada da o dönemler çok daha katıydı"* **diyor. İspanya... Şimdi, biraz daha yumuşadı. Herkes, bu kafayı yedi –işte- çıldırdı mı ne yaptı diye, medyada yer almaya başlamış falan. Ailesi dışlamış. Müslüman olma hikâyesi de ilginç…**

Fas'ta gezerken bir zikir grubunu duyuyor. Turistik bir gezi. Müzisyen olduğu için müzik kulağı var. O zikir ve ilahiler, diyor ki *"Allah, Allah. Bu ritmi hatırlıyorum bir yerden. Hiç yabancı gelmiyor. Köyde, çocukluğumda duyduğum ninniler, ilahiler, ilahi değil ama ezgiler falan aynı ritim. Hiçbir şeyi yok."* **O vesile ile Müslüman oluyor.**

Ailesi falan dışlıyor. *"Şu anda küçük kardeşim o da doktor oldu"* diyor. Ben falan namaz kılmaya başladıkça ilgilenmeye başladım. *"Ben Müslüman olacam, bana da öğret"* **dedi diyor. Bir bağ evinde anlattı. *"Tam şurada"* dedi. "Namaz kılıyordum" şeyde…** *"Kardeşim de bana uyuyor, öğrenmeye çalışıyordu. O arada annem geldi. En çok tepki gösteren de annemdi."* **diyor. Geriden bakmış.** *"Bir baktım"* **diyor.** "Ağlıyor annem" **diyor.** "*Ne yapıyorsunuz?"* **demiş, şimdi** *"Müslüman'ız, ibadetimizi*

yapıyoruz” **falan.** *“Sen niye ağlıyorsun”* **demiş.** *“Ben bu hareketleri ninemden görmüştüm”*[8] **der.**

Şimdi… Kazıdığınız zaman böyle ilginç şeyler çıkıyor. Hatıralar çıkıyor. Dolayısıyla, söylemek istediğim şey şu: Müslümanlık bir topluma girdi mi, kolay kolay çıkmaz. Korkmayın. İki… Hangi kültür olur tabi? Medeniyet dönüşümleri bir günde, iki günde hemen şey olmaz. Yani, resmiler, siyasiler, bazı kararlar alabilir, yaptırımlar yapabilir ama o kültür, o şey bir şekilde nesiller boyu sürer ve dönüşümü zaman alır. Onun için toplumsal dönüşümlere de böyle soğukkanlı, uzun vadeli işin kültürel, geleneksel boyutlarını da göz önüne alarak yaklaşmaya çalışalım.

Yani, bizim toplumu anlamaya çalışırken de, bir adam ateist olduğunu söylüyor ama Müslüman bir toplumda, günde beş vakit ezan okunan bir ülkede, bir adamın felsefi olarak ateist olması mümkün değil. Bu toplumda olmaz mesela… O, sadece kendinin ateist olduğunu zanneder. Kültürel olarak mümkün değildir. Dolayısıyla, işin böyle bir boyutu var. Moriskoların hikâyesi de böyle…

Morisko hikâyesi, sadece karşı dinden, -Hıristiyanlar açısından- kâfir gördükleri, dinsiz saydıkları Müslüman toplumu kendi topraklarından sürüp atmak, oraya hâkim olmakla sınırlı bir olay değil. Avrupa kültürünün, Avrupa medeniyet algısının, farklı kültürlerle, farklı toplumlarla, farklı inançlarla, farklı dillerle, bir arada yaşayıp yaşayamamasının denemesiyle alakalı bir şeydir.

Kendi Topraklarından Sürülen Moriskolar, http://www.dunyabizim.com/kitap/21986/tarihin-en-buyuk-acilarindan-biri-yasandi-enduluste, 09.06.2018.

Ve modernite biraz da tek tip insanın da toplum modelini oluşturmaya yönelik bir şeydir. Tepkiseldir. Modernliğin en önemli özelliklerinden biri ve çıkışı reaksiyoner olmasıdır. Sanılanın aksine bir proje olmaktan çok, bir reaksiyon hareketidir. Neye

[8] Metnin önceki versiyonunda *“Ben bu hareketleri ninemden görmüştüm”* ifadesi sehven *“Ben bu hareketlerimi internetten görmüştüm”* şeklinde yazılmıştır. Düzeltir, okurlardan özür dilerim. Muhammet Negiz, 29.06.2018.

reaksiyon? Geleneğe, dine, ilahi olana, müteal[9] olana veya transandantal (aşkın) olana bir tepkidir. O tepkinin üzerine kurulmuştur ve o tepkinin premodern dönem siyasal ve sosyolojik çözümlemesi açısından Moriskolara bakılabilir. Bu açıdan belki kafanızda bir iki soru işareti olmuşsa, yani içinizde konuyu incelemek isteyeniniz olursa, bol miktarda malzeme var. Hem bu açıdan İslam tarihi, hem de Avrupa tarihi açısından zengin, mümbit ve el değmemiş bir olaydır. Maalesef bizde tarihçilerimiz dâhil olmak üzere bol miktarda, dediğim gibi –Evet, Endülüs kesinlikle ihmal edilmemeli, her daim işlememiz gereken bir konu ama ah Endülüs, vah Endülüs edebiyatından da öteye geçmiyor ve 1492'den sonrayla da kimsenin ilgilendiği yok. *"Hain Hıristiyanlar geldi, bütün Müslümanları kesti, bitti"* **zannediliyor ama basit bir araştırma bile bugün İngilizcede bile, Fransızcada bile, Batı literatüründe Moriskolar üzerine o kadar çok şeyler var… Literatür var ki… Kaynak var ki… Yani halen sürekli bu konu işlenen bir şeydir.**

Mesela, Moriskoların sürülüşünün 400. yılı İspanya'da ciddi bir gündem oldu. İspanya'daki özellikle muhalif aydınlar, Moriskoların niye sürüldüğüne dair bir tartışma açtılar. Hatta Moriskolardan özür dilenmesi için Krallığın, Moriskolardan resmen özür dilenmesi için kampanya başlattılar. Biliyorsunuz o şeyi, özür dilemeyi Yahudiler aldı. Yahudilerden İspanya özür diledi. Hatta kendini Sefarad yani İspanyol kökenli olduğunu ispatlayan her Yahudi, otomatikman bugün İspanyol vatandaşlığını alabiliyor. Türkiye'deki Yahudilerin –biliyorsunuz- yüzde 90'ı, kahir ekseriyeti Endülüs'ten gelme ve onlar otomatikman buradaki Hahamlığın *"evet bu Endülüs kökenlidir, İspanyol kökenlidir"* **yazılı bir belge verdiğinde otomatikman bunlar İspanyol vatandaşlığı alabiliyor.**

Ama olayın asıl mağduru olan, oranın ev sahibi olan hatta Müslümanlar için henüz bir özür bile dilemiş değil. Bir üniversite hocası aynen şunu demişti orda, Katolikti ama muhalif bir tip: *"Aslında dini farklı olduğu için bu topraklardan öz evlatlarını sürdüler."* **diyor. İspanya sürdü. Yani İspanyol, İspanyalı, İber yarımadalı, orada doğmuş büyümüş… Yani Arap bile olsa, 800 yıllık bir geçmişi var orada… Oranın şeyi de, burayı farklı bir dine mensup olduğu için sürüldü diye bir şey var. Esas argümanları bu…**

Ama halen İspanya sanatında, akademisinde falan Müslüman olup da ismini, kendisini gizleyenler ciddi oranda var. İspanyolca isim kullanıyorlar, İspanyol isimlerini kullanıyorlar. Ama çünkü çok Katolik bir ülke ve gerçekten de şey baskısı çok fazla. Avrupa Birliği'nden sonra yavaş yavaş biraz daha rahatlamışlar.

Mesela, ilk Müslümanlardan biri diyor. Ben, Müslümanlarla tanışmak için randevu istediğimde, o 82'ilerde falan diyor… İlk dönem… Mescitleri falan gizliydi, açık bir mescit zaten yoktu. Bir arabaya bindirdiler. Gece vakti gözümü bağladılar. Bir sürü

[9] Müteal : [1] yüksek, yüce: [2] Ait olduğu varlığın realitesini ve gücünü aşmış olan her varlık ve fiil.

yolardan dolaştıktan sonra mescide vardık ve orada tanıştık. Yani böylesine baskı altındaydılar şeyler... Korkuyorlardı. Şimdi daha rahat gibi görünse de, gerçekten koyu bir hala Katolik bir ülke… Dolayısıyla, Morisko hikâyesi böyle bir hikâye…

Vaktimiz var mı? Sorunuz var ise, ana hatlarıyla böyle soruları alıp belki daha açabiliriz. Şu anda ben bazı şeyleri çok hızlı geçmiş olabilirim… Mikrofon çalışıyor ise…

******Kuzeye doğru ilerlemenin neden durduğu* **üzerine bir soru sorulur.** *"Müslümanlar, neden Paris'i almadılar?"* **Minvalinde bir soru sorulur.**

Theodor Hosemann tarafından yapılan portre (19yy): Tarık Bin Ziyad, wikimedia.org, 09.06.2018.

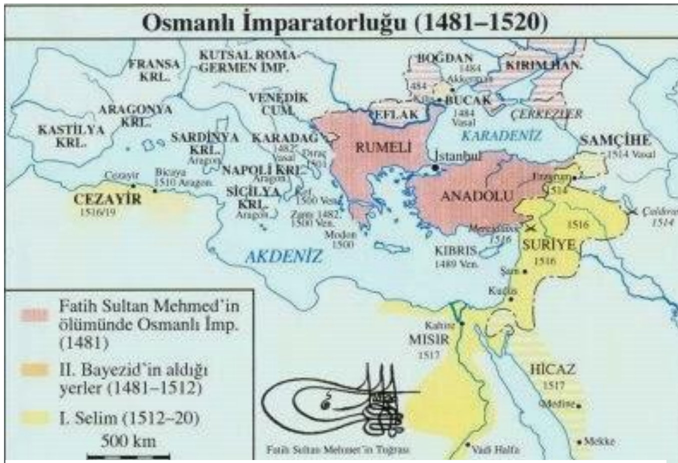
Şam'daki Emevi halifesi, Tarık bir Ziyad'ı gönderdiğinde çok hızlı bir biçimde biliyorsunuz, birkaç yıl içerisinde güneyden giriyorlar ta kuzeye kadar çıkıyorlar. Bunun bu kadar büyük şey sağlamasının hızlı ilerlemesinin sebeplerinden biri şu: Orada merkezi bir şey yok. Çok feodal bir yapı var. İlk meydan savaşında 100 bin kişilik bir orduya karşılık, bir 10 bin kişilik – 12 bin kişilik Müslüman ordusu perişan ediyor. Şey çöküyor fakat asıl önemlisi serfler yani köylülük, orada kölelik anlamında… Nüfusun büyük kısmı köle neredeyse… Hiçbir mülkiyet hakları yok. Müslümanlar gelir gelmez orada İslam hukukunu, mülkiyet hukukunu, toprak hukukunu uygulamaya koyuyorlar ve herkes toprak işleyenin, su kullananın… Herkes kendi arazisinin, toprağının sahibi oluyor ve müthiş bir şey, özgürlük geldiği için hızlı bir şekilde Müslümanlaşma ve Müslüman olmasa bile de destek görüyorlar. Yani askeri olmaktan çok, sosyal ve ekonomik nedenlerle hatta hızla ilerliyorlar. Preneler'i aşıp devam ettiklerinde iki faktör var:

Birincisi coğrafya: Gelen askerler, çölden gelen… Yağışlı, sisli, puslu Avrupa iklimine alışkın değiller… Buna rağmen ilerleyebiliyorlar fakat Halife sürekli emir gönderiyor. Askerlerimi oralarda, ta Avrupa içlerinde telef etmeyin geri dönün diye emir var. Hatta orada anlaşmazlıklar var kendi aralarında ve Tarık bin Ziyad mesela hemen görevden alınıyor ve tek başın yargılanmak üzere Şam'a çağrılıyor. Yani şeyden emekli bir asker olarak çok garip bir biçimde ölmüştür mesela… Tarık bin Ziyad ne oldu sonra? Değil mi? Çok efsane bir isim sonra nasıl öldü? Şam'da garip bir biçimde vefat etmiştir. Hiyerarşide bir sürtüşme oldu.

Emevi Devleti'nin Fetihlerden Sonraki Sınırları, http://www.tarihsinifi.com/6084/emeviler-d%C3%B6nemi.html/emeviler-devletinin-fetihlerden-sonraki-s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1, 09.06.2018

Siyaset, kısa vadede siyaset başka ama uzun vadede baktığımızda, orada bir 800 yıl sürecek bir medeniyet kuruluyor. Falan falanla ittifak kurmuş, filan filanla ittifak kurar. Evet, bunlar tarihin cilveleri maalesef. Siyaset bunları gerektiriyor. Olsaydı, olmasaydı… Bunları konuşabiliriz. Bunlar hangi dinamiklerle yapılmış?

2. Bayezid Dönemi Osmanlı Devleti, http://tarihtensahneler.blogspot.com/2013/12/tarihde-ilkler-osmanl-devleti-yukselis.html, 09.06.2018.

Mesela, daha canlı bir örnek… Soru şu: Osmanlı neden Endülüs'e yardım etmedi? Endülüs düşerken neden seyretti? Bu soru doğru bir soru ama yersiz bir soru bence. Çünkü 1492'de düştüğünde Endülüs, Osmanlı'nın güç dengesi ile Akdeniz'in, bölgedeki askeri durumun, Osmanlı'nın askeri kapasitesinin, hatta Osmanlı'nın önceliklerinin stratejik önceliklerinin ne olup olmadığına karşılaştırmalı olarak bakmak lazım. Yani doğru dürüst donanması bile olmayan bir şeydir henüz. II. Beyazıt dönemi ve Osmanlı donanmasının kuruluş aşamasıdır. Karadan yani düşünün… Şam bile Osmanlı toprağı değildir. Karadan gitmeye kalksanız. Kuzeyden zaten bellidir. Sınırınız Bosna'ya kadardır. Ne yapılabilir?

Bunu karşılaştırmalı okumak lazım. Yani ne yapılabilir, ne yapılamazdı? Dolayısıyla olay tek boyutlu değildir bu tür işlerde. Tarihi, sosyal, siyasal, stratejik konjonktürlere iyi bakıp öyle değerlendirmek lazım. Zaman zaman böyle ittifaklar olur. Yani işte geçenlerde bir hatırat okudum. Şah Abbas döneminde İranlılar,

RELACIONES
DE DON
IVAN DE PERSIA.
DIRIGIDAS A LA MAGESTAD
Catholica de Don Philippe III. Rey
de las Españas, y señor
nuestro.
DIVIDIDAS EN TRES LIBROS. DONDE
se tratan las cosas notables de Persia, la genealogia de sus Reyes, guerras de Persianos, Turcos, y Tartaros, y las que vido en el viaje que hizo à España: y su conversion, y la de otros dos Cavalleros Persianos.
Año. 1604.
CON PRIVILEGIO.
En Valladolid por Iuan de Bostillo en la calle de Samano.

Oruç Bey Hatıratının İlk Baskısı (Bkz. Dipnot 9)

İspanyollarla Osmanlı'ya karşı diplomatik ilişkiye geçmek için 10 kişilik bir ekip gönderiyor ve bunların hepsi de Türk. Azeri Şiisi… Bunların 6 tanesi Katolik oluyor oraya gitmişken[10].

Osmanlı elçileri içerisinde böyle bir olay var mı hatırlamıyorum. Ama orada – İranlılık, Osmanlılık meselesi değil ama- görkemi şunu bunu görünce şey yapıyor. Çok ilginç, tuhaf bir olay. Katolik olan elçi (Oruç Bey) hatıratında[11] kendisi kaleme alıyor[12]. Niye olmuş, nasıl olmuş. Şimdi bunu bir zihniyet okuması olarak ayrı bir şey yap mesela… Bir Müslüman nasıl olur da şey yapar. İşte başlarındaki sefir zor duruma düşüyor falan filan… Geri dönüyor falan… Bir ilginç hikâye. Şimdi bunlar niye oluyor?

İşte Cem Sultan niye Vatikan'a sığınıyor? Hıristiyanlara sığınıyor falan… Siyaset acımasızdır böyle bir şey. Daha güncel bir şey söyleyelim. Sonuçta 17-25 Aralık'ta Türkiye'de bir şeyler yaşandı değil mi? İki Müslüman grup birbirine girdi. Aslında bir adı bunun iktidar savaşı değil mi? İşin farklı boyutlarına kabaca baktığınızda… Demek ki o dönemin saltanat savaşları da böyle kanlı oluyormuş. Döneminin şartları ve imkânları ile oluyor. Baba, oğlu katlediyor. Baba-Oğul meydan savaşı yapıyor. Yav, bir insan sırf saltanatı için meydanlarda 3 bin-5 bin kişinin canına mal olanı yapar mı? Normal şartlarda yapmaz ama anlıyorsunuz. Niye oluyor anlıyorum.

Stefanos Yerasimos (1942-2005)

Stefanos Yerasimos var bizim. Türk kökenli Rum tarihçi. Paris-Sorbonne'daydı. Birkaç yıl önce de vefat etti. Osmanlı tarihçisi. O, bir toplantıdaydık orada açıldı da bu meseleler.

[10] Elçilerin Moskova, Prag (Bohemya), Münih (Bavarya Düklüğü), İtalya (Venedik Doçesi ile görüşmek istediler ama Venedikliler bu sırada Osmanlılar ile görüşüyordu) seyahatlarinin son durağı İspanya oldu. Beklenmeyen bir şey olmuştu: elçiliğin birçok üyesi Katolik olmuştu. Üç üye Roma'da, elçinin yeğeni de dahli olmak üzere üç kâtip İspanya'da din değiştirdi. Hatta elçinin yeğeni "İran'ın Don Philip'i", Oruç Bey ise "İran'ın Don Juan'ı" ismini almıştı. Oruç Bey daha sonra İspanya'ya yerleşip, Relaciones adında bir kitap yazdı. Ancak 1605'te, Valladolid'de bir karmaşada bıçaklanarak öldürüldü. Bu nedenlerden dolayı, elçilik iyi sonuçlar getirememişti. (Kaynak: Wikipedia.)

[11] 1599-1602 İran büyükelçiliğinden Avrupa'ya, Sir Anthony Sherley'nin sekreteri olan İranlı Juan Don Juan (Oruç Bey) tarafından yazılan günlüğün ilk baskısı. Akıl hocası Alfonso Remón'un büyük yardımı ile metin Kastilya diline çevirildi ve içerikleri akademik kaynaklara referanslarla güçlendirildi ve 1604 yılında "Relaciones de Don Juan de Persia" yani "İran'ın Don Juan'ının İlişkileri" adıyla yayımlandı. Farsça orijinal metninin kayıp olduğu ifade edilmektedir. Kaynak: Wikipedia.

[12] Hatıratı okumak için Bkz: G.Le Strange, Don Juan of Persia-A Shi'ah Catholic 1560-1604, E. Denison Ross (Editör) https://archive.org/stream/donjuanofpersiaa010345mbp#page/n7/mode/2up , Bu eserin, Safevi Devletinin İspanya'ya gönderdiği, sonra orada kalan bir diplomatı tarafından İspanya'nın Keltçe konuşulan bölgesindeki Katoliklere Safevileri tanıtmak amacıyla yazıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu kitabın İspanya'nın Kelt dilini konuşan bölgesinde oraya egemen olan Katoliklere bilgi vermek amacıyla yazıldığı ve 1603 yılında yayınlandığı ve bundan 322 yıl sonra, 1926'da İngiltere'de yayınlandığı belirtilmektedir.

*Ayrıca, "From Uruch Beg to Don Juan de Persia" isimli yayınında Prem Poddar'ın süreç hakkındaki tespitleri incelenebilir. Bkz:
https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02690050108589747?journalCode=rwas20

Evlat katili meselesi mesela… Fatih'in fetvası... Şimdi bu dinen, vicdanen, insanen kabul edilebilir bir şey mi? Yok. Kimse buna fetva veremez. Ama o devlet adamının siyaseti olarak şey yapıyor, diyor ki; Türklerde saltanatın, mülkün paylaşılması diye bir gelenek var. Şey sistemi… Devlet geleneği böyle bir şey. Benden sonrakiler bunu paylaşırsa ne olur? İmparatorluk çöker, parçalanır. Önünü kesmek için böyle bir tedbir alınıyor. Rasyonel ama belki ahlaki değil…

Bana sorsanız, bir devlet için bir insanın kılını bile feda etmem. Ama siyasetçi başka düşünüyor. Dediğim gibi, Türkler niye sıkılıyor bunu anlamak lazım. Dışarıda falan Türk tarihçileri ıkınıyor, sıkılıyor. Yani anlamak lazım. Sebebini niye şey yapıyorsun? Tarihçiler buna benzer bir sürü örnekler var. Sadece Türkiye'de değil ki… Bu meşrulaştırmaz ama anlamaya çalışmak lazım bir şeyleri. Niye insanlar bunu böyle yapmış? Bu kararı almaya iten kültürel, siyasal, askeri artık neyse… Şartlar neydi? Bunu anladığınız vakit daha kolay çözümlüyorsunuz. Yargılamak ayrı bir şey. Yargılayabiliriz… Orada kriterlerimiz sağlam olmalı… O ayrı…

Ama anlamaya çalışmak… Katili bile anlamaya çalışalım. Bu adam niye katil oluyor? Değil mi? Onu anlamaya çalışmak, onu meşrulaştırmak anlamına gelmez. Tarihe de böyle bakmak lazım. Yani yargıladığınız vakit zaten bir şey yok. Tamam. İyi var, kötü var. Bitiyor iş. Ama olaya anlayıp, dünden bugüne ve yarına ışık tutabilmek için daha analitik düşünmek daha karşılaştırmalı bakmak lazım.

Fransız tarihçi Fernand Braudel (1902-1985)

Yine bu Endülüs hikâyesi için Braudel'in iyi bir tanımlaması var. ***"Medeniyet öfkesiydi"*** **diyor. "Oradaki İspanyolların Müslümanlara karşı yaptığı milliyetçi bir şeyden çok, başka bir medeniye olan kin ve öfkeydi" diyor.** ***"Medeniyet öfkesi/kini"*** **olarak tanımlıyor. Bu da ayrıca bir şey olarak konabilir.**

Evet… Başka (soru)? Kim yönetiyor? Buyrun…

Abbasi- Emevi rekabetine ilişkin bir soruya Akif Emre, şu şekilde yanıt veriyor:

Abbasi-Emevi rekabetinden mi oldu? Medeniyetleri kuranlar, medeniyetleri etkileyenler sadece siyaset değildir. Siyaset bir cüzdür. Bunu unutmayın. Biz tarihi daha çok siyasi tarih olarak okuduğumuz için meydan savaşları, anlaşmalar, saltanatlar, inen-çıkanlar… Ama hayat o değil. Onun dışında başka bir hayat var. Belirleyici olan da odur. Demin o sözü onun için söyledim. Sosyoloji siyasete her zaman için galip gelir. Evet, yukarda bir saltanat savaşı var ama tabana bu nasıl yansıyordu acaba? Orda başka bir akışkanlık var. Tamam mı?

Yani, bugün biz bugünün anlayışıyla ulus devletin sınırları içerisinde düşünüyoruz her şeyi. Saraylar arasında kavga var. Zaman zaman insanların da hayatlarını etkiliyor ama günlük hayatta böyle olduğunu kesinlikle düşünmüyorum. Başka bir

entelektüel akış var. Kültürel akış var. Bu, Osmanlı için de geçerli, Endülüs için de geçerli…

Mesela, çok basit bir örnek vereyim. Gırnata'da Müslüman bir grupla temas kurduk falan. Konuştuk. Dedim *"yav halen yaşayan, bir Endülüs müziğini icra eden birileri var mı buralarda?"* **falan.** *"Var"* **dediler.** *"Bir sanatçı.. Yarın buluşalım"*. **Buluştuk. Otantik, Endülüs müziğinden uduyla, hem orijinal şeyleriyle hem okudu hem çaldı. Hayret edecek şekilde –müzik kulağım çok iyi değil ama- hem hayret bir biçimde Türk müziğine benziyor[13]. Arap müziğinden çok… Sonuçta Endülüs müziği Arap'tır. Arap müziğinin şeyleri ve varyansları… Bir** *"Endülüsi"* **ve bir** *"Gırnatavi"* **diye iki kol var. Yani, şimdi müzik tarihçisi değilim ama burada müzikle uğraşan arkadaşlara da sordum. Onlar da** *"Aa çok ilginç"* **falan dedi. Şeyi biliyoruz. Yani bilim tarihi açısından Endülüs-Osmanlı ilişkileri var. Sanıldığı gibi öyle kapalı falan değil...**

Türkiye'deki dini hayatı belirleyen nedir? Mesela tasavvuf. Çok önemli bir yeri vardır. Buradaki esas başat unsur nedir? Arabî ekolüdür değil mi? İbn Arabî… İbni Arabî nereli? Endülüslü…

En kopuk olduğumuz dönemde bile, ya dedim acaba Endülüs'le Türk müziği arasında, klasik Osmanlı müziği arasında bir ilişki olmuş mudur? Birbirini nasıl etkilemiştir? Bu soru bence çok ciddi bir soru. Müzisyen değilim. Müzik kulağım yok ama sonra onlarca CD topladım orijinal Endülüs müziği şey yapan. Evet, Arap tınısı var ama sanki Boğaziçi'nden de esintiler var. Yani bunu görüyorsun. Demek ki ikili bir iletişim var. Şey de var. Yani farklı bir müzik, farklı bir coğrafya ama bu kadar ortak yanı olması imkânsız.

Türkler, yani Osmanlı, Selçuklu şeyinde baktığımızda özellikle Osmanlı, siyasi ve askeri organizasyonu öne çıkan bir yapıdır. Yani bunu kabul etmek lazım. Yani bizde Gazali çapında bir şey çıkmamış. Bu, biraz da buranın özellikleri ile alakalı bir şey. Yani, şeye baktığımızda Osmanlı, Fatih Sultan Mehmet sonrasında veya imparatorluk olduktan sonra, o dönemin şey tartışmalarına, bilimsel çalışmalarına, yapılan düşünce tartışmalarına baktığımızda acaba İstanbul acaba Bağdat'tan, Kahire'den, Gırnata'dan geride miydi? Aynı tartışmalarda neler tartışılıyordu. O açıdan bakmak lazım.

Yani Süleymaniye'ye muhteşem bir mimari eser yapılırken, aynı dönemde İstanbul'daki entelijansiya ulema neyi tartışıyordu acaba? O tartışmalardan kesinlikle bağımsız değildir. Mimari, mühendislik ve estetik anlamda bu kadar muhteşem bir eser yapılırken, diğer bilimsel, sanatsal alanlarda, entelektüel alanlarda yerde sürünüyor olamaz. O eser de o dönemin ilmi, entelektüel

[13] Endülüs müziği konusundaki örnekler için TRT Müzik'te yayımlanan 18 bölümlük programı izleyebilirsiniz: https://www.youtube.com/playlist?list=PL-5QaYKx8CM0peiGzIAVK8xwCZ-TaRRAQ, 10.06.2018.

tartışmalarının bir sonucudur, ürünüdür. Şimdi tarihi de, düşünce tarihini de, sosyal tarihi de bu açıdan okumamız lazım. Yani, Baki, Fuzuli varken, Ebu Suud da var, Kanuni de var.

Birleşik kaplar gibi. -Var mı mühendislik okuyan? Okumuşsunuzdur[14]. Yani birleşik kaplar diye bir şey var.- Kültür de biraz böyledir. Kültürel şeyler de hepsi birbirini besler. Bir alanda çok zirve, öbür alanlarda dökülüyor olmaz. Bu şekilde okumak lazım...

Bir de ayrıca kültürlerarası geçişkenlik nasıldı? Bunun en iyi örneklerinden biri yani daha ne demek istediğimi anlatmak için… *İbni Batuta'nın seyahatnamesi***ni[15] bir okuyun. Çok uzun derseniz,** *"İbni Batuta'nın Dünyası"* **diye bir Klasik Yayınları'ndan bir kitap çıktı[16]. Ben ordayken basmıştık. Bir seyahatname üzerinden bir medeniyet tahlili nasıl yapılır? Nasıl okumalı?**

Şimdi, fakih bir seyyahın, herhangi bir turist değil, fakih bir seyyahın Tanca'dan çıkıyor, Atlas Okyanusu kıyılarında bir Fas şehri Tanca'dan çıkıyor. Taa Çin'e kadar gidiyor. Kırım'a gidiyor. Hicaz'a gidiyor. Hindistan'a, Maldiv adalarına falan… Buradaki ticari, ekonomik ve ilişkileri ve kültürel akışkanlığı görüyorsunuz. Bugün sanıldığı gibi pasaportla, vizelerle gitmiyor insanlar. Sanıldığı gibi böyle kelle koltukta gitmiyorlar. Çok farklı bir devingenlik, akışkanlık, geçişkenlik var.

Şimdi, o hayatı görmeden, hayatın kılcal damarlarına girmeden, sadece siyaset açısından okuduğumuzda yanlış bir resim çıkar. Şimdi, yeni tarihçi ekoller var biliyorsunuz. Her şeyin tarihini yazmaz. Sadece siyasetle sınırlamadan, toplumsal tarih, ekonomik tarih falan-filan… Bunlara girdiğimizde bunları daha iyi anlayabiliriz.

Yani, tarihi okuma tarzımızda bir yanlışlık var bizim, genelde… Yanlış bir şekilde öğretiliyor. Okuduğumuz tarihler hep saltanat savaşları, iktidar savaşları, askeri savaşlar budur… Tarih bunlar… Hâlbuki bunun dışında bir hayat var. Milyonlarca insan bir hayat yaşıyor.

[14] Bir kaç kap birbirine bağlandığında bileşik kaplar olarak adlandırılırlar. Bileşik kabın her bölmesindeki suyun yükseklik seviyesi aynıdır. Bölmelerden birinin çapı çok küçükse kılcal hareket suyun seviyesinde önemli bir değişikliğe neden olabilir. https://www.edumedia-sciences.com/tr/media/62-bilesik-kaplar, 10.06.2018.

[15] İbn Battuta Seyahatnamesi (tek kitap), Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci,Yapı Kredi Yayınları https://www.kitapyurdu.com/kitap/ibn-battuta-seyahatnamesi-tek-kitap/73239.html?gclid=EAIaIQobChMIwYDbvavF2wIVxLYYCh0Ajg3lEAQYAiABEgLcqPD_BwE

[16] Prof. Dr. Ahmet Zeki Şengil'den "İbn Batuta'nın Dünyası" eserine ilişkin bir değerlendirme sunumu, https://www.youtube.com/watch?v=-ECgz3HPqWI

İşte… Topkapı Sarayı ile Viyana Hanedanı arasındaki savaştan ibaret değil. Yani, Müslim-Gayrimüslim arasındaki ilişki bile çok farklı. Başka türlü akışkanlıklar var. Onun için tarihe nasıl bakmamız gerektiğine dair deneme olarak bu şeye giriş kabul edin Moriskolar muhabbetini…

Kafanızda bir-iki soru işareti oluşmuşsa ben mutlu sayacağım kendimi. Belki ilerde başka bir vesile ile beraber oluruz. Vakti aşmış olmayalım Herhalde program var. Daha da sıkmayalım. Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Dediğim gibi çok yönlü düşünün. Sadece siyasetten ibaret değil olup bitenler.

Teşekkür ederim.

ENDÜLÜS’TEN "GÖSTERGELER"[17]

Geçen hafta Endülüs'ten yazdığım yazıyı yolda olduğum için Salı günü devam ettiremedim. Gündem dışı da olsa asli gündemimizle ilgili konuya devam etmek niyetindeyim. Endülüs kelimesini *''medeniyeti''* **kelimesinin takip etmesi, en azından bu kavramsal çerçeveyi çağrıştıracak kadar özdeşleşmesi bu konuya başka türlü bakmayı gerektiriyor.**

Şahsen, *''medeniyet bakış açısı''***na sahip olmakla son zamanlarda yaygınlaşmasına paralel olarak içi boşaltılmış bir kavrama dönüşen** *''medeniyet''* **arasındaki farkın çoğu zaman karıştırıldığına dikkat çekmek ihtiyacı duyuyorum. Mesela Endülüs, bir tür anakronizme düşen, nostaljik duyguları depreştiren bir yakınma ile medeniyet bilincinde olarak bakış açısı geliştirmek arasındaki farkın çok açık biçimde ortaya çıktığı konulardan biridir.**

800 yüzyıllık bir medeniyetin en barbar ve vahşi yöntemlerle bastırılması, izinin silinmek istenmesi o medeniyete ait göstergelerin bir şekilde hayatta karşınıza çıkmasının engelleneceği anlamına gelmiyor. Bastırılma politikasının geniş çapta ilkellik boyutuna ulaşmasının bir örneği İspanyol hâkimiyeti altındaki Müslümanlara yapılan zorla Hıristiyanlaştırma uygulamalarında ortaya çıkar. Zorla Hıristiyanlaştırılmak istenen bu Müslümanların (artık Morisko diyecektir İspanyollar) suyla yıkanmaları engizisyon mahkemelerinde cezalandırılmaları için yeterli sebepti. Engizisyon kayıtları bu tür işkenceli cezalar ve yakılma olaylarının tutanaklarıyla dolu.

Ancak zamanla asimile edilen Müslümanlar ya sürüldüler ya da yok edildiler. Geri kalanlarsa gizli gizli Müslüman kalmaya çalıştılar. Bu arada iki büyük isyan yaşandığını, Osmanlı ile gizli haberleşmelerinin olduğunu, sürülenlerden büyük kısmının Mağrip ülkelerine, bir kısmının da Fransa üzerinden kara yoluyla bugünkü Bosna topraklarına yani Osmanlıya sığındıklarını biliyoruz.

İspanyada kalan Moriskolar ise hayatta kalabilmek, engizisyon işkencelerinden ya da köleleştirilmekten kurtulmak için Hıristiyan görüntüsü altında varlıklarını korudular.

Bugün özellikle İspanya'nın Endülüs bölgesi olarak adlandırılan Güney kısmında günlük hayatın ayrıntılarına kadar nüfuz eden Müslüman dönemin izleri Braudel'in sözünü hatırlatıyor: *"Uygarlık süreklilik demektir... Valéry ne derse desin, uygarlıklar ölümlü değildirler. Çeşitli sarsıntılara, felaketlere göğüs gererler. Gerekince külleri içinden yeniden doğarlar. Yıkılsalar, harap olsalar da ayrıkotu gibi yeniden biterler."*

[17] Emre, A. (2009). Endülüs’ten "Göstergeler". Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/endulusten-gostergeler-16870, 09.06.2018..

Elhamra'yı birkaç cümleyle geçiştirmek mümkün değil. İncelik ve güzelliğin bu kadar incelebildiği bir örmek olarak farklı şekilde İsfahan'daki güzellik algısıyla kıyaslanabilir belki. Osmanlı medeniyeti ise sadeliğin, yalınlığın güzelliği idi. Bir eserin yalınlaştıkça güzelleşebildiği başkaca bir örnek de yok.

Gırnata *"bir zamanlar minareydim"* **diye haykıran kiliseye çevrilmiş camilerin çan kulelerinden evlerine kadar her şey o dönemden birer işaret sanki. Endülüs tarzı kemerli bahçe kapılarından, evlerin dış duvarını mutlaka süsleyen çini tabaklara, avlulu geleneksel Endülüs ev tipinin hala yaşıyor olmasına kadar her şey sanki yaşayan bir medeniyeti işaret ediyor. En azından estetik ve sanatsal düzeyde. Her evin bahçesinde Endülüs sanatına hâkim olan suyun eşlik ettiği ses ve ışık harmonisinin farklı bir yorumu mevcut.**

Endülüs İslam medeniyetini diri kılan değerler ortadan kaldırılmış olsa da göstergeleri hayatiyetini koruyor. Bir lokantanın dışına asılmış meşrubat reklamının çinili bir levhaya işlenmiş olmasıyla gezdiğim onca ülkede ilk kez karşılaşmam ancak bu etkiyle açıklanabilir.

Göstergelere yansıyan bu derin etkinin asimile edilmiş kimliklere yansımaması mümkün değil. Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde daha çok sosyalist bir akım olarak başlayan Endülüs milliyetçiliği bugün daha yaygın olarak varlığını sürdürüyor. Endülüs milliyetçilerinin önemli kısmının daha sonra İslami geçmişleriyle bağ kurduklarını, Müslümanlıklarını keşfettiklerini belirtelim.

İslam medeniyetinde Endülüs'ün katkısını keşfetmek kadar yaşayan Endülüs'le de ilgilenmek yaşayan diriler için bir sorumluluk. Gırnata'nın karlı dağlarından akan suyun şırıltısıyla ışık ve ses bütünleşmeden bir medeniyet yeniden dirilmez.

Dileğimiz; Endülüs'ün düşünsel kaynağını estetik ve eylemle buluşturma gayretinde olmamızdır.

ENDÜLÜS MİLLİYETÇİLİĞİ EVRENSEL MODEL Mİ?[18]

Bir ay aradan sonra tekrar Endülüs'teyim. Sevilla'nın, Kurtuba'nın sokakları, tarih taşan yapıları arasında geçmişe yolculuktan çok sanki geleceğin ayak izlerini bulduğumu hissediyorum.

Tam bunları düşünürken, elime uzatılan İspanyolca kitabın başlığı sanki içinde bulunduğum durumla örtüşür gibiydi: Moriskoların İzi**. Üniversite öğretim üyesi olan Antonio Manuel heyecanlı bir muhalif. İspanyol resmi tarih söylemini sorgulayan entelektüellerin başında geliyor. Endülüs milliyetçiliğine sempatiyle bakan bir aktivist, aynı zamanda. Bask ayrılıkçı terörüyle İspanya'nın nasıl baş ettiğine bakarak model çıkarmaya çalışan zavallı bürokratik aydınlar ne Türkiye'nin dinamiklerinden ne de bu yaklaşımın zaafından haberdar… Milliyetçiliği icat ederek evrensel dışlayıcı bir ideolojiye dönüştüren Batıyı izleyenler, çözümü yine orada arıyor. Üstelik de ne kendini ne de Batıyı anlamış olarak… Akim kalmaya mahkûm bir heves…**

Endülüs milliyetçiliği Türk aydınları tarafından hemen hiç bilinmez. Ne ayrılıkçı milliyetçi teröre karşı İspanyol modelinden ilham almaya kalkışan ve kendi gerçeğine körleşen bürokratik aydınlar, ne de Endülüs nostaljisini bugüne taşıma cesaretini gösteremeyen Endülüs sevdalıları…

Milliyetçiliğin her türlüsünün parçalayıcı, dışlayıcı karakterine rağmen Endülüs milliyetçileri kendi milliyetçiliklerinin bütünleştirici evrensel bir model olduğunu savunuyor. Bu durum, hele İspanya gibi birden fazla ayrılıkçı milliyetçi akımın olduğu bir ülkede son derece ilginç geldi bana.

Endülüs milliyetçiliği ile Moriskoların sürgünü arasında tarihsel olduğu kadar sosyal psikoloji açısından da doğrudan bağlantı kuruyor, bu akımın savunucuları. Zorla Hıristiyanlaştırılmaya çalışılan, engizisyonlarda işkence gören Müslümanların 1609 yılında topluca sürülmeleri İspanyol toplumunda bir travma etkisi yapmış. Bu travma İspanyol resmi tarih söyleminde olayın yok sayılması şeklinde tezahür ediyor.

İspanyol resmi tarihine göre sekiz yüz yıl burada bir medeniyeti yaşatan Araplar geldikleri gibi geri gittiler. Buna göre Moriskolar da Arapların son kalıntılarıydı, üstelik Osmanlılarla gizli işbirliği yaptıkları da söyleniyordu. Yüz binlerce insanın sürülmesinde vicdani bir sorun olamazdı.

Endülüs milliyetçileri ve pek çok muhalif aydın açısından durum tam tersi. Bir kere Endülüs Müslümanları sadece Araplardan ibret değildi, hatta Arap asıllı

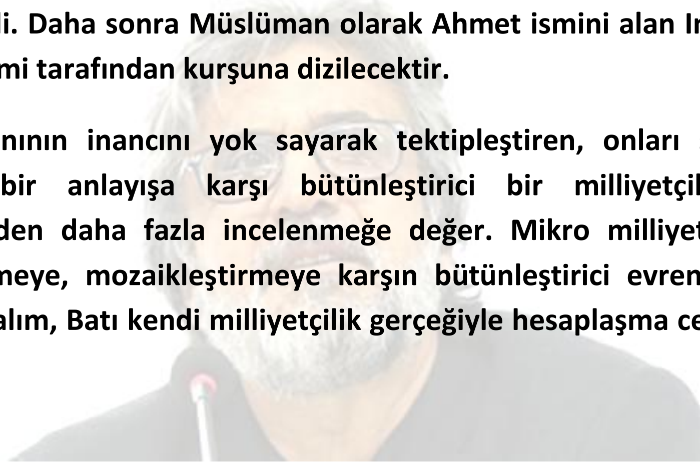
[18] Emre, A. (2010). Endülüs milliyetçiliği evrensel model mi?. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/endulus-milliyetciligi-evrensel-model-mi-22062, 09.06.2018.

Müslümanlar azınlıktı. Dolayısıyla en son 1609''da topluca sürülenler sadece Araplar değildi. *"Arapları geldikleri yere gönderdik"* **denilerek (kaldı ki 800 yıllık bir yurt edinmişlikten bahsediyoruz) işin içinden çıkılamaz. Arapların dışında sürülen Müslüman Endülüslülerin büyük çoğunluğu Müslüman olmuş İberyalılardı da.**

Savunucularının önemli kısmı Hıristiyanlardan oluşan Endülüs milliyetçiliği akımı, buradan hareketle Moriskolara sahip çıkmak, tarihle yüzleşmek için adım atılması gerektiğini savunuyor. Bunun aynı zamanda Müslüman olduğu için ötekileştirilen, sürgüne gönderilen kendi insanlarıyla barışmak anlamına geldiğini savunuyorlar.

Antonio Manuel bu noktada ilginç bir tez ortaya atıyor ve *Endülüs milliyetçiliğinin bütünleştirici evrensel bir milliyetçilik olduğunu* **savunarak parçalayıcı, atomize edici milliyetçilik tanımına farklı bir açılım getiriyor.**

Aslında Endülüs milliyetçiliğinin kökleri Blas Infante'**ye kadar götürülebilir. 20. yüzyılın ilk yarısında muhalif sosyalist karakterli bir hareket olarak ortaya çıkan Blas Infante'nin milliyetçiliği Endülüs bölgesine anayasal otonomi verilmesi yönündeydi. Daha sonra Müslüman olarak Ahmet ismini alan Infante, 1936 yılında Franko rejimi tarafından kurşuna dizilecektir.**

Kendi insanının inancını yok sayarak tektipleştiren, onları sürgüne gönderen, katleden bir anlayışa karşı bütünleştirici bir milliyetçilik söylemi, Bask deneyiminden daha fazla incelenmeğe değer. Mikro milliyetçiliğin doğasındaki ötekileştirmeye, mozaikleştirmeye karşın bütünleştirici evrensel bir milliyetçilik tarzı… Bakalım, Batı kendi milliyetçilik gerçeğiyle hesaplaşma cesaretini gösterecek mi?

ENDÜLÜS; GELENEK İCADI[19]

Bir süredir İspanya'da Endülüs'te, Müslümanların bu topraklarda bıraktığı izleri takip ediyorum. İlk bakışta bugüne gelebilenler birkaç saray ve kiliseye çevrilmiş cami kalıntılarından ibaret. Daha yakından bakıldığında muhteşem bir medeniyetin izlerinin tarihi kalıntılardan çok hayatın içine, İspanyol kimliğine işlediğini şaşkınlıkla fark edilecektir.

Müslümanların bu topraklarda yedi yüzyılı aşkın sürede ortaya koydukları eserlerden çok azının kalması hepsinden önemlisi tüm Müslümanların sürülmesi, zorla Hıristiyanlaştırılmaları, katliama maruz kalmaları bile bu geçmişin tümüyle silinmesi için yetmiyor. Bunu anlatmak için bizzat Hıristiyanlık dâhil bugünkü İspanyolların özellikle Endülüs bölgesinde hayatına işleyen, mimariden kültüre farklı formlarda yansıyan ayrıntılara şöyle bir bakmak bile yeterli.

Burada bir ayrıntıyı kaçırmamak gerekiyor. Bugünkü İspanyolların Endülüs'ü ile tarihi Endülüs ayrımı çoğu kez karışıklığa neden oluyor. Endülüs denilince ilk akla gelen bugünkü İspanya'nın Müslüman hâkimiyeti altında olduğu bölgedir. Bunun yanı sıra sıradan bir İspanyol için Endülüs, İspanya'nın güney bölgesini oluşturan tarihi Endülüs'ün bir kısmını içine alan bölgenin adıdır.

Endülüs'e dair siyasi tartışmalar bu bölgeyle sınırlı tutulur. Endülüs'teki İslam hâkimiyetinin son dönemini içine alan bu bölgede Müslümanların bıraktığı iz diğer yerlerle kıyaslanamayacak kadar belirgin. Özellikle mimari ve dildeki bu yansıma ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir.

Bu yansıma bir bakıma Müslüman etkisinin kolay kolay silinemediğini, bir şekilde tekrar kendini göstermesi olarak yorumlanabilir. *"Andalucia"* **denilen bölgedeki Katoliklik vurgusunun tezahür şekillerinde bile bu etki kendini hissettirir.**

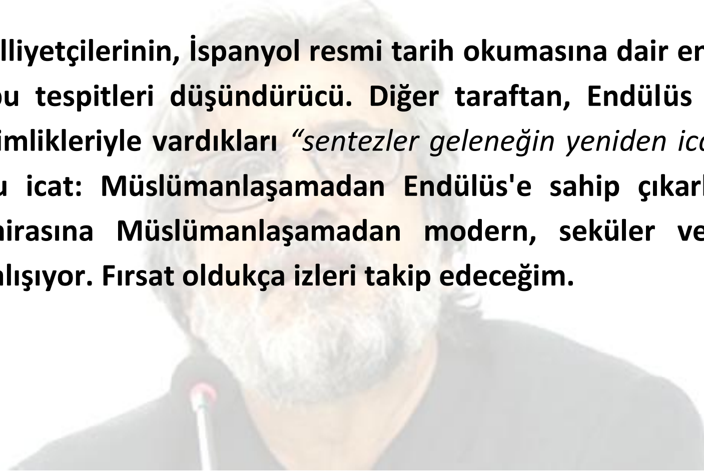
İspanya'da özellikle de Endülüs bölgesindeki Müslüman etkisi daha çok *"geleneğin yeniden icadı"***nın bir formu olarak okunabilir. Jerez'de mimari biçimi hiç bozulmadan bugüne gelmiş belki de tüm İspanya'daki tek örnek olan cami kalıntısını gezerken bir İspanyol'un tespiti ilginçti;** *"Müslümanlar burada yedi yüz yıl kaldı, oysa İspanyol hâkimiyeti henüz beş yüz yıl oldu."* **Kültürel anlamda fizik varlık tüm acımasızlığıyla yok edilirken farklı biçimlerde de olsa geleneğin devam etmesinin en iyi örneği. Gelenek ruhundan kopsa da farklı bir kültüre kendi biçimini verebiliyor. Diğer tarafta modern anlamda Hobsbawm'ın tanımladığı biçimde** *"geleneğin yeniden icadı"* **da tam bu noktada düşündürücü biçimde devreye giriyor. Kendiliğinden süreklilik arz eden, baskıya direnen gelenek farklı bir din ve kültürün biçimine bürünürken buna paralel biçimde zaman zaman yeniden üretiliyor.**

---

[19] Emre, A. (2010). Endülüs; Gelenek İcadı. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/endulus-gelenek-icadi-22131, 09.06.2016.

Geleneğin yeniden keşfi anlamında ortaya çıkan Endülüs etkisinin modern formlarından biri de, önceki yazımda kısaca değindiğim *''Endülüs milliyetçiliği''***dir. Bu akımın derli toplu bir manifestosu olmasa da önemli kısmı Katolik Endülüslülerden ya da kendilerini Endülüslülerin nesli olarak gören, Moriskolarla kan bağı olduğunu düşünen (doğrusu böyle düşünmemeleri için hiçbir neden de yok) insanların ortaya attığı ve çerçevesi tam çizilmemiş akım.**

Bunların en belirgin özelliği İspanyol hâkimiyetini ve engizisyon gibi tarihin en vahşi uygulamalarını eleştirirken kendilerine yeni bir Endülüs tanımı yapmaları. 1609 yılında, zorla Hıristiyanlaştırılan fakat gizlice Müslümanlığı yaşamaya çalışan Moriskoların topluca sürülmelerinin doğurduğu travmayla yüzleşmeye çağırıyorlar. Endülüs hâkimiyetindeki Müslümanlar sadece Araplardan ibaret değildi, Araplarla beraber yerli halkın önemli kısmı Müslümanlaştı. *"Arapları geldikleri yer gönderdik"* **tezi tarihin en büyük yalanı diyor Endülüs milliyetçileri. Onlar Müslüman oldukları için ötekileştirildiler ve Arap diye sürüldü. Oysa sürülenlerin büyük kısmı yerli Müslümanlardı.**

Endülüs milliyetçilerinin, İspanyol resmi tarih okumasına dair en tutarlı tezlerinden biri olan bu tespitleri düşündürücü. Diğer taraftan, Endülüs medeniyeti, etkisi, bugünkü kimlikleriyle vardıkları *"sentezler geleneğin yeniden icadı"***na iyi bir örnek oluştur. Bu icat: Müslümanlaşamadan Endülüs'e sahip çıkarken aynı zamanda Endülüs mirasına Müslümanlaşamadan modern, seküler ve ulusçu bir form vermeye çalışıyor. Fırsat oldukça izleri takip edeceğim.**

“ALLAHAISMARLADIK KALBİM”[20]

Bundan bir ay kadar önce İspanya’da, Müslüman Endülüs’ün kalbi Cordoba’daki (Kurtuba) büyük caminin hemen arka sokaklarından birinde tarihi havraya adımımı attığımda şaşırmıştım. Dikkatlice bakmayan bir göz burasının rahatlıkla bir cami olduğu sanısına kapılabilirdi. Endülüs döneminden kalma bu havrada Endülüs İslam sanatı arasında o kadar çok benzerlikler var ki. Bütün olarak süslemeler, mimari yapı, ortak çizgiler hemen kendini gösteriyor. Zaten Endülüs’ü bu denli muhteşem kılan da bilim ve düşüncede olduğu gibi sanat ve estetikte de üst bir tarz geliştirmiş olması. Felsefede kurulan üst dil sanata da yansıdı. İbn Rüşd kadar İbn Meymun da Endülüs’ün bilim ve düşünce ortamında yetiştiler.

Son Endülüs sultanlığı 1492’de düşerken Endülüslü Yahudilerin ve Müslümanların kaderinin birçok kez kesişeceğini kimse düşünemezdi belki. Mağribe, Osmanlı topraklarına sığınan Yahudilerin sürgün macerasını az çok biliyoruz. İstanbul’a gelen Yahudilerin 500. yılı için yapılan görkemli kutlamalar, Hıristiyan İspanyol bağnazlığını bir kez daha hatırlattı. Bu arada İstanbul Galata semtine yerleştirilen Endülüs’ten gelen Müslümanlar hakkında en küçük bir merak dahi duyulmaması tuhaftır. Ne var ki, Yahudilerin çektiği acılara, bunlara kucak açan Osmanlı mirasına sahip çıkanlar, nedense 1492 sonrası Müslümanların acılarına, engizisyon altında işkence çekmelerine, zorla dinlerini değiştirme siyasetine, dillerini bile konuşma yasağı altında asimile dilmeye çalışılmasına dair bir merak bile yok. Hatta böyle bir soru işaret bile olmadı. *“Osmanlı sadece Yahudilere mi sahip çıktı”* **gibi sorulara nadiren karşılaştım.**

Oysa bugünlerde İspanya’da aydınlar, akademisyenler yoğun bir kampanya içindeler. İspanya’nın resmi olarak Yahudilerden özür dilemesine karşın büyük sürgününün 400. yıldönümünde Moriskoların anılmasını talep ediyorlar. Gırnata’nın 1492 de düşmesinden bir asrı aşan bir zaman sonra her türlü baskıya karşı direnen, hatta zahiren Hıristiyan görünmeye zorlanan, gizlice kimliklerini koruyan Müslümanların topluca sürülüşü 1609 yılında karara varıldı... Ve birkaç yıl içinde yüz binlerce Morisko (gizli Müslüman) İspanya’dan, atalarının topraklarından sürüldü. Bunların büyük kısmı Osmanlı yönetimindeki Tunus, Cezayir, Libya’ya yerleştirildi. İstanbul’a gelenler olduğu gibi önemli bir nüfus da Çukurova ve Filistin çevresine yerleştirildi.

Tarihin bir ironisi olarak, dolaylı da olsa Endülüs’ten kovulan Yahudilerle, Filistin’e yerleştirilen Müslümanların çocukları karşı karşıya bugün.

[20] Emre, A. (2011). Allahaısmarladık Kalbim, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/allahaismarladik-kalbim-22764, 10.06.2018.

İşte tarihin unutulmuşluğuna terk edilen bir Morisko'nun 1609 yılında Endülüs'ten anayurdundan sürülmesinden yıllar sonra 1630 yılında yazdığı bir mektup, sözün bittiği ana işaret ediyor.

"1609 da Kral II. Felipe bizi ülkemiz İspanya'dan sürmeye karar verdi…

Alikante limanında çok insan vardı… Çocuklar ve gençler ağlıyorlardı, kadınlar susuyorlardı ve hiç bir şey yapamayan kocalarına bakıyorlardı…

Gökyüzü griydi ve çok güçlü esen rüzgâr, bir cenaze şarkısı söylüyordu…

Hepimizin arkasında çok büyük bir tarih var, 500 yıllık bir tarih, Elhamra'yı, Cordoba'yı, Seviyya'yı, Gırnata'yı yaratan bir tarih… 'İbni Rüşd'ün, 'İbni Haldun'un medeniyeti…

Müslümanların, Hıristiyanların ve Musevilerin yaşadığı bir hoşgörü tarihi…

Şimdi hepsi kayboldu…

Önümüzde çok kızgın bir deniz ve gizemli bir gelecek…

"Çabuk gemilere!" diyordu fanatik din adamı ve nöbetçiler bize vuruyordu.

Çocuklar her seferinde daha yüksek sesle ağlıyorlardı ve insanlar bağırıyordu "Allahaısmarladık Endülüs… Allahaısmarladık Kastiyya... Allahaısmarladık Valencia… Allahaısmarladık evim… Köyüm… Tarlam… Nehrim… Allahaısmarladık Endülüs… Allahaısmarladık kalbim".

Çok tehlikeli ve uzun bir seyahatten sonra Tunus'un Rades limanına demir attık, orada Tunus sultanı bize çok yardım ettiler…

(...)

Kendi kimliğimizi koruyoruz, kendi Endülüs kimliğimizi…

Birçoğumuz hala İspanyol dilini iyi konuşuyoruz ve özellikle Kastiyya dilini.

Karılarımız Endülüs yemeklerini yapmayı unutmuyorlar, Testour da bugüne kadar boğa güreşleri yapıyorlar ve hala bayramlarda Flâmenko söylüyoruz…

Tunus çok güzel ve iyi… Ama bizim ülkemiz değil… Çünkü bizim ülkemiz Endülüs'dür, orada doğduk, dedelerimizi oraya gömdük…

Eğer ağaçlara ve surlara sorarsanız onlar size Endülüslü olduğumu söyleyeceklerdir…

Ben Endülüslüyüm."

“Ben Filistinliyim” **diyen sürgünlerin haykırışı, onları sürenler için bu mektup çok şey ifade ediyor olmalı. Ve Moriskoların sürülüşünün 400. yıl dönümünde en az Yahudilerin 500. yılı kadar duyarlılık göstermeyenler için de bir anlamı olmalı…**

Bu mektubu çevirip Madrid’den bana gönderen İlknur Boyacıgil:Ponce de Leon’a teşekkür ederim. (De Epalza, Miguel, Sürgünden önce ve sonra Moriskolar, España, Mapfre, 1992, sayfa 163).

MORİSKOLARA DAİR BİR SÜRGÜN TABLOSU

Gabriel Puig Roda’nın Moriskoların Sürgünü (L’expulsió dels moriscos-1894) İsimli Eseri, Museu de Belles Arts de Castelló, https://www.jw.org/en/publications/magazines/g201409/moriscos/, 11.06.2018.

KERBELA'NIN RİTMİ[21]

Otobüs yarı yarıya boştu. Yolculuğun başlarında herkes kendi dünyasında bitmeyen yolların derin sularına dalmış gibiydi. Sadece tüccar oldukları anlaşılan iki Azeri'nin yüksek sesle konuşmaları işitiliyordu. İstanbul mutfağının ne kadar fakir olduğundan, kaldıkları bir haftayı neredeyse aç geçirmiş olmalarından yakınmalarını hala tatlı bir tebessümle hatırlıyorum.

İstanbul'dan başlayan uzun yolculuk sırasında verilen molalardan birinde bir şekilde konuşmaya başladığım genç adamla Tahran'a varıncaya kadar sohbeti sürdürecektik. Henüz yeni sayılan devrim hakkında düşüncelerini belli belirsiz hissettirmeye çalışsa da açık vermiyor, belki benim fikrimi öğrenmek istiyordu. Devrim sonrası gerçekleşen değişimden pek hoşnut olmadığı rahatça hissediliyordu. Halkın tepkisinin boyutu hakkında verdiği örnek ilginçti: *'Tahran'a vardığında, özellikle gençlerin siyah gömlek giydiklerini göreceksin. Bu onların devrime muhalefetlerinin bir göstergesidir.'*

Ve Tahran…

Gerçekten de Tahran'a vardığımızda otogardan şehrin merkezine ilerledikçe hemen her yerde siyah gömlek giymiş insanlar vardı ve şaşırtıcı biçimde çoktu. Tahran üzerinden Pakistan'a geçiyordum ve ilk kez karşılaştığım bu manzaraya anlam vermekte zorlanıyordum. İlk bakışta devrim muhafızı ya da gönüllü milis olduğunu tahmin ettiğim insanlar hep siyahlar içindeydi. Bu kadar geniş muhalefet varsa peki bu devrimi kim yapmıştı?

Akşam karanlığı çöktüğünde meydanlarda kurulan kazanlar, toplanmış binlerce insanın hiç alışık olmadığım, görmediğim biçimde feryat ve ağıtlarla Kerbela'yı anmaları ne de sarsıcıydı. Okunan mersiyeler, ağıtlar, dualar ve sonsuz gözyaşları… Ama hepsi de siyahlar içindeydi. İran Müslümanlarının ve Şiiliğin bu teatral denilebilecek törensel ayinleri ve dinin hep dışa dönük toplumsallık halleri ile devrime kitlesel katılım arasında ister istemez bağlantı kuruyordum. Sünni dünyanın içe dönük sesinin deruni çilesi ile Şiiliğin dışa dönük ritüelleşen çilesi…

Yol arkadaşımın *'Acem tarzı'* **propagandasını anlamam çok sürmeyecekti. Muharrem ayı ve Aşura nedeniyle hemen herkes siyah giymişti.**

Ve Peşaver…

Doğuda, Peşaver'de karşılaştığım Aşura yürüyüşü daha sarsıcı geldi. Hep kalabalık o Peşaver caddelerinden *'Ya Hüseyn, Ya Hüseyn'* **nidaları ile göğüslerine vurarak yürüyen Şii Müslümanlar… İnsanın içine işleyen bir nida. Ve hiç de alışamadığım zincir vuruşları… Kan ve gözyaşı… İran Şiiliğinden çok Hind mistisizminin içe dönük**

[21] Emre, A. (2010). Kerbala'nın Ritmi. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/kerbelanin-ritmi-40642, 10.06.2018.

mahcupluğunun derin izleri var buradaki anmalarda. Ne kadar kitlesel ve törensel olsa da Hind ikliminin kapalı, sessiz, içe kıvrık hali hissediliyor.

Ve Malaga…

Kurtuba'dan Ronda'ya oradan Akdeniz'e indiğimizden itibaren her vardığım şehirde bizi takip eden bir törene yakalanıyordum. Ronda-Malaga-Gırnata hattından ilerlerken her şehirde karşıma çıkmıştı. Alpujara bölgesinden El Meria-Gırnata hattında da turlarken yine aynı kitlesel törenlere yakalanmıştım. Neyse ki, akşamları trafiğe yakalanmamak gerektiğini, ancak yürüyerek gezilebileceğini kavramakta gecikmeyecektik.

Avrupa şartlarında ancak ortaçağ görüntülerini hatırlatan bir törensel ayin… Din ve devletin, daha doğrusu kilise-devlet ilişkilerinin toplumsal meşruiyetinin modern zamanlarda bizim hayal edemeyeceğimiz bir coşku haliydi sergilenen. Kiliseye özgü resmi ritüellerden oluşan, kuralları belli ama toplumsallığı da içine alan bir ayin. Şehrin ana caddelerini boydan boya geçen bir ayinsel kortej. Gece yarılarına kadar süren, durup hareket ederek yavaşça ilerleyen parıltılı teatral şölene dönüşmüş…

Önce şehrin önde gelenlerinin yer aldığı bir kortej. Resmi giysiler içinde askeri, idari, amirler kiliseden rahipler, üst düzey yöneticileri… Kortejin hemen arkasından gelen parıltılı büyük çalgılarıyla arkada bando takımı… Ritim veren en hüzünlü parçaları çalarak ilerliyor. Bandonun arkasında kiliseyi temsil eden her türden dini sembolleri taşıyan gruplar halindeki halk… Binlerce insan sabahlara kadar İspanya'nın tüm şehirlerinde yürüyor.

Ortaçağdan kalma maskeli, sadece gözleri görünen, ayaklarına kadar kapalı koyu renk giysiler içindeki gruplar… Sivri külahları başlarını tamamen kapatırken sadece gözleri görünüyor. Ellerinde meşaleler, tütsüler…

Özellikle çarmıha gerilmiş İsa tasviri; mumlar, ışıklar ve en parlak metal kaplamalarla bir elemden çok adeta özendirilmiş bir şenlik havası veriyor. Dev boyutta omuzlarda taşınan bu tasvir, törenin maddi-manevi çekim alanını oluşturuyor.

Çok resmi, çok törensel, çok formel gelen Batı Hıristiyanlığına özgü ritüel izlenimi edindim. Latin kültürünün Akdeniz havzasında girdiği sentezde doğasında var olan coşkulu, dışa dönük hal adeta burada dini bir muhteva kazanmış…

Ve Bağdat…

Bağdat hüzünlüydü, içe kapanmıştı, kendine yabancılaşmış, işgal ve duvarla çevrilmişti. Yeşil hattın içindeki güvenli bölgede bile tedirginlik hissediliyordu. Resmi davetli misafirler olarak uygulanan güvenlik önlemleri, belki de bizi daha

fazla hedef haline getiriyordu. Her şeyin bu kadar alt-üst olduğu, kendine yabancılaşmanın soğukluğunu hissettirdiği ender zamanlardan birindeydi Bağdat.

O gece Kazımiye'ye gitmek için fırsat doğmuş, birkaç arkadaşla İmam Musa Kazım'ın türbesine gitmek için izin ve imkân sağlanmıştı. Kazımiye etrafında dehşetli bir askeri güvenlik alınmıştı. Yüzlerce metre uzakta araçtan inip yürüyerek kontrol ve arama noktalarından geçtik. Kazımiye, Kerbela gibi aşırı süslü, parıltılı, bakımlı… Hindistan'dan gelen Şiilerin abartılı tazim hareketleri dikkat çekiyor. Türbenin dışından başlayan, eşik öpmeye vardırılan abartılı tazim hareketleri Sünni dünyanın alışık olmadığı haller. Ziyaretimizi yapıp Fatihalar okuyup çıkıyoruz. Çıkışta yol boyu sıralanmış, çoğu siyah giysili bir kalabalık Aşura anmaları için hazırlanıyor.

Bir anda Malaga'da ilk karşılaştığım törensel ayini, düzeni ve ritmini hatırlattı her şey… İspanya'da tanık olduğum törenin üzerinden çok zaman geçmediği için mi diye düşünmeden edemedim.

Daha sivil, daha dini, daha gayrı resmi olsa da dini içerikli anmalarda ilk kez karşılaştığım bir tören biçimi… Bando takımını hatırlatan boru, davul ve zilden oluşan bir ekip… Ritmik vuruşlarıyla mateme farklı bir boyut katıyor. Tek sıra, yan yana, düzenli şekilde yürüyüşe geçen insanların boru ve davulla yönlendirilmesi… Ağıtlar, salâvatlar, haykırışlar…

Ve en önemlisi hep birden dövülen göğüslerden çıkan sesler… Müthiş biçimde etkileyici ve içine çekiyor. Yıllar önce Peşaver'de gördüğüm zayıf, çelimsiz ve fakir Şii Müslümanların matemlerinden daha farklı bir hava var. Matemde bir zafer havası, içe dönük bir elemden çok meydan okuma…

Akdeniz'in batısında Batı Hıristiyanlığının törensel anmaları doğu Akdeniz'de Aşura arasındaki birbirini çağrıştıran törensel benzerlik kültürel, tarihsel, coğrafi etkileşimle açıklanabilir mi? Her ikisi de dinin kendisinde olamayan bir ritüel olduğuna göre Akdeniz havzasına özgü bir etkileşimden bahsedilebilir mi?

Asıl olan törensel görüntülerin farklılığına kurban edilmeden Kerbela'yı, Kerbela mesajını içimizde diri yaşatabilmek.

"HAYIR', 'EVET'TEN ÖNCE GELİR!"[22]

Picasso'nun resmine bakılarak kişiliği üzerinde hüküm verilebilir mi? Ya da herhangi bir sanatçının kişiliği ile sanatı birebir örtüşür mü? Ortaya konan sanat eseri sanatçının kişiliği ile yetişme şartlarından ne kadar bağımsızdır? Mesela Jung, Picasso'nun tablolarındaki kırık, imajı boydan boya kesen çizgilere bakıp *"tipik şizofren bir kişilik"* **teşhisi koymuş. Gerçekten ünlü ressam şizofren miydi, yoksa şizofren bir uygarlığı mı yansıtıyordu?**

Aslında tüm bunlar sanat eseri ile sanatçı arasındaki ilişkiye dair tartışmanın tam da aşılamayan sorunsalının önemli başlıkları…

Picasso'nun eserlerini Batılı başkentlerde parça parça görme imkânım olmuştu. Ancak ne zaman onun doğduğu toprakları gördüm, o zaman tabloları başka bir anlam kazandı. Parçalı, kırık dökük, her türlü kuralı alt üst eden resimlerinin aslında nasıl bir bütünlüğün eseri olduğu kanaatine varacaktım. Cebelitarık Boğazı'ndaki doğduğu şehir Malaga'yı, Sevilla'yı, Gırnata'yı, Kurtuba'yı görmeseydim Picasso'ya dair okuduklarım, gördüklerim farklı anlamlara sahip olmayacaktı. Yirminci yüzyıla damgasını vuran ressamın tabloları ile kişiliğinin, hatta kişiliğinden daha fazla doğduğu toprakların eserlerinde nasıl bir anlam haritasını yansıttığını keşfedemeyecektim. Ya da bu tablolara şimdiki anlamı yüklemeyecektim.

İspanya'nın Endülüs geçmişi ile ilişkisi hiç de sağlıklı bir ilişki değildir. Tektipleştirici erken modernite uygulamaları olarak Endülüs kimliğini, mirasını yok etme, asimile etme operasyonuna karşın modern İspanyol kimliğindeki Endülüs mirasının ne kadar güçlü izler bıraktığını ilk bakışta bile gözlemlemek mümkün. Endülüs etkisi o modern İspanya'da hâlâ o kadar güçlü ve derin ki bunu ancak bölgeyi görünce sarsıcı biçimde hissedebiliyorsunuz.

Picasso'nun bir sanatçı olarak, özelde de o toprakların bir çocuğu olarak İslam sanatlarına ilgi duyması kaçınılmazdı. Nitekim Picasso en az üç yıl Cezayirli bir hattattan hat dersi almış. Ve hat sanatı hakkındaki sözleri de hayli ufuk açıcı: *"Gerçek nonfigüratif resmi eski Doğu hattatlarının levhalarında görebiliriz. Doğu yazı sanatına ilgilenmekle kendime yepyeni ufuklar açtığım kanısındayım"* **(İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ziya Gökalp, 1966).**

Buradan yola çıkarak Picasso'nun resminin Endülüs'ün devamı olduğu gibi bir çıkarsama yapılamaz. Ancak modernitenin doğası gereği reaksiyoner, retçi bir karakterde olduğu düşünülürse Picasso'nun içinde doğduğu modern kültürün reddettiği değere ilgisiz kalmadığı ve hatta bu kültürle ciddi biçimde ilgilendiğini söyleyebiliriz.

[22] Emre, A. (2011). "Hayır", "evet"ten önce gelir!". Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/hayir-evetten-once-gelir-28961, 10.06.2018.

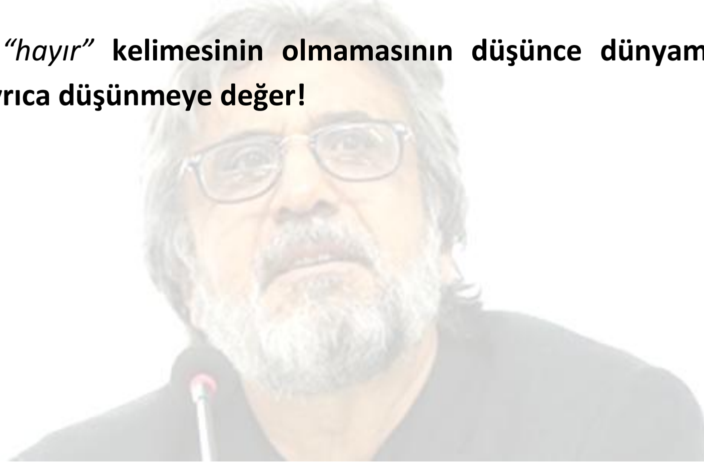
Zaten onun resmi, modern sanatın alışılmış kalıp ve kurallarını tepetaklak ederek adeta resmin iskeletini çıkarmaya çalıştı.

Modern İspanyol kimliğinin Endülüs'ü ötekileştirerek ve yok ederek bir karşı kimlik inşa süreciyle Picasso'nun zihinsel ve sanatsal arkeolojisini ortaya çıkarmada anlamlı bir yol haritası sürülebilir. Bu, Picasso'nun sanatını değerlendirmekten çok sanat dünyasının ve zihinsel yapısının oluşumunda bir hafıza kaydı olarak görülmeli.

Ne var ki yine bir Endülüs hayranı Garaudy'nin aktardığı Picasso'nun bir sözü onun resmi ile Nietzsche'nin nihilizmi arasındaki ortak çizgiyi keşfetmemde önemli bir ipucu oldu. Neitzche için bilge mimar rahmetli Turgut Cansever yıllar önce şu tespiti yapmıştı: *"O, 'la' (ilahe) dedi eksik olan kısmı 'ilallah'tı…"* **Öldüğünü söylediği** *"tanrı"* **için aslında o** *"la"* **demişti… Benzer biçimde Garaudy de Picasso'dan şu sözü işitmiş:** *"Hayır' 'evet'den önce gelir!"*

Picasso belki de modern kurguya *"hayır"* **diyordu** *"evet"***i bulmak için…**

Türkçe'de *"hayır"* **kelimesinin olmamasının düşünce dünyamızın oluşumundaki etkisi de ayrıca düşünmeye değer!**

ALMANYA'DA YARIM YÜZYIL[23]

Bu yıl sembolik değeri hayli yüksek birkaç yıldönümü birlikte kutlanıyor. Yakın tarihli olandan başlayacak olursak, Türklerin işçi olarak Almanya'ya gidişlerinin 50. yıldönümü… Daha uzak tarihli olanı ise Müslümanların İber yarımadasına, yani Avrupa'ya ayak basmalarının 1300. yıldönümü… Tarık Bin Ziyad komutasındaki ordu 711 tarihinde bugünkü İspanya'ya ayak basmıştı. Bir de bu yıl, Moriskoların İspanya'dan sürülmelerinin 400. yıldönümü… (1609'da başlayıp 1611'e kadar devam eden toplu sürgün…)

Anakronizme düşmeden bu üç farklı tarihsel olayın iki medeniyetin birbiriyle ilişkisini değerlendirmek açısından karşılaştırılması önemli ipuçları verecektir.

Almanya başta olmak üzere Avrupa'ya Türklerin işçi olarak gitmeye başlamaları belki de tarihte bir ilki işaret ediyordu. Bu zamana kadar Hıristiyan-Avrupa-Batı uygarlığı ile İslam medeniyeti arasındaki ilişkiler, daha çok savaşın belirlediği, bir arada yaşama deneyiminin tek yönlü işlediği bir tarihsel deneyime işaret eder. Gerek Endülüs'te gerekse ondan önce ve sonraki çeşitli İslam toplumlarında, İslam hâkimiyeti altında Hıristiyan ve diğer farklı kültürlerle eşitlik temelinde olmasa da hukuki çerçevede hakların tespit edildiği bir yaşama deneyimi gerçekleşti. Her ne kadar fetih bu birlikteliğin en önemli unsuru olsa da sonuç itibariyle zorlama olmadan, Avrupa'daki uygulamalarla kıyaslanamayacak derecede çok dinli, çok dilli bir model gerçekleşti.

Bu model ilk defa Endülüs'ün düşmesiyle çöktü. İspanyol hâkimiyeti altında kalan Müslümanlar din değiştirmeye zorlandılar. Bununla da yetinilmedi ve Engizisyon uygulamalarının ardından Gırnata'nın düşüşünden 120 yıl sonra topluca sürüldüler.

Bundan sonraki ilişkiyi savaş ve sömürgecilik uygulamaları şekillendirdi. Osmanlı deneyimi çok kültürlü yapının son parlak uygulamasıydı. Gerek Osmanlıdan ele geçirilen coğrafyalarda gerekse diğer İslam coğrafyalarındaki sömürge yönetimlerindeki uygulamalar, İslam medeniyetinin farklı olanla kurduğu ilişki ile kıyas kabul etmeyecek düzeyde idi. Kolonyal dönem beyaz adamın uygarlık getirme efsanesine rağmen tam bir sömürü esası üzerine kurulu idi. Teknolojik ve askeri üstünlük beyaz adamın haçlı refleksini de yeniden uyandırmıştı.

Almanya macerası ise tümüyle yeni ve farklı bir mahiyet arz ediyor. İlk kez Müslüman bir toplum *"gönüllü olarak"* kendi medeniyetinin dışında bir coğrafyaya işçi olarak gidiyordu. Bu durum başta Almanlar olmak üzere Avrupalılar için de yeniydi. Her ne kadar Fransızlar Mağrip'te, İngilizler Hindistan ve Afrika'da; Müslüman topraklarında sömürge yönetimi kurmuş olsalar da Avrupa'da, kendi

[23] Emre, A. (2011). Almanya'da Yarım Yüzyıl. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/almanyada-yarim-yuzyil-29158, 10.06.2018.

hanelerinde düşük sosyal konumda da olsa yan yana yaşama deneyimleri olmamıştı.

Müslümanların işçi olarak gittiği Almanya Ortaçağ Avrupa'sı değildi kuşkusuz. Ne var ki sömürgeciliğin hemen hemen sonlandığı bir tarihsel döneme rastlar. Avrupa'nın siyasal kültürünün ve sosyal yapısının; ortaçağdan da, kolonyalizmin mütekebbir döneminden de farklı olduğu kesindi. En azından pluralizm keşfedilmiş, demokrasi söylemi özellikle Batı Avrupa'nın alamet-i farikası olmuştu.

Buna karşın Avrupalılık bilincini şekillendiren kültürel kodlar öteki olana karşı devreye girmekte gecikmeyecekti. Avrupalıların en büyük sorunu küçümsedikleri Müslüman işçilerin, zaten Avrupa kimliğinin oluşumunda temel harcı teşkil eden ötekileştirilmiş bir medeniyetin temsilcileri olmalarıydı. Üstelik sosyal, ekonomik olarak aşağı sınıftan ve *"geri bir kültür"***ün temsilcileri olarak…**

Bir arada yaşamaktan çok entegrasyon adı altında asimilasyon devlet politikalarının gizli gündemini oluşturdu.

Anadolu'dan Batı Avrupa'ya, belki büyük şehir bile görmeden giden işçilerin tavrı bu tarihsel süreçte önemli. Modern ölçülere göre eğitimsiz ve kültür düzeyi düşük bu işçilerin tutumu (Ahmet Davutoğlu'nun kavramsallaştırmasıyla) tam anlamıyla medeniyetin *"ben idraki"***ni sergiler. İslam medeniyetinin ne denli güçlü bir kimlik ve medeniyet bilinci verdiği; sadece Anadolu'dan gidenlerde değil, Mağrip'ten ve Hind kıtasından giden göçmenlerde de gözlemlenebilir.**

Müslümanlık bu işçi sınıfını oluşturan insanlarda müthiş bir kimlik ve özgüven kazandırmıştı. Dışarıdan bakılınca içe kapanık görünen bu göçmen kitleleri aslında kimliklerini koruma anlamında farklı medeniyete karşı bir direnç sergiliyordu. Bu direniş her zaman sağlıklı olmasa da temelde aidiyet duyduğu medeniyete sığınmak şeklinde gerçekleşiyordu.

Marksist çözümlemenin her şeyi açıkladığının sanıldığı dönemlerde Ali Biraderoğlu'nun verdiği örnek hala aklımdadır: *"Ekonomik gerekçeler temel belirleyici olsaydı Almanya'daki işçilerimiz domuz eti satmayan, helal et bulunduran kasaplara yönelmezlerdi."*

Batı Avrupalı göçmenler arasında hala özgün, farklı ve özgüven içinde bir topluluk varsa bir şekilde din ve kültürleriyle bağlarını canlı tutabilmeleri sayesindedir. Eğer modern Batı toplumunun değerleri evrensel kabul edilip entegrasyon (Ankara'nın da desteklediği gibi) başarılı olursa birkaç nesil sonra şöyle denecek muhtemelen: Bir zamanlar Türkiye'den buraya göç edenler olmuş…

BLAS İNFANTE’NİN ENDÜLÜSÜ[24]

İspanyanın Akdeniz sahillerinde Malaga'dan Gırnata'ya giden sahil yolundan sol tarafa, yükseklere doğru kıvrılan ara yollardan birine girerseniz Endülüs'ün koynunda saklı köşelerinden birine ulaşırsınız. Kıvrım kıvrım dağ yolunun sonu adeta kartal yuvasını andıran bir köye varır. Etrafı derin uçurumlarla çevrili beyaz badanalı evleriyle tiptik bir İspanyol köyü.

Köyün meydanında yer alan bir büst ve iki bayrak köyün kimliğini ele verir. Meydandaki büst ne İspanyol kurucu liderinin ne de resmi ideolojinin şeflerine aittir. Modern Endülüs kimliğinin oluşumunda en büyük paya sahip *Blas İnfante* **ismi okunuyor. Büstün her iki tarafındaki bayraklardan biri İspanyol bayrağı diğeri ise yeşil beyaz renklerden oluşan Endülüs bayrağı.**

Modern İspanyol kimliğinden bağımsız olarak bir Endülüs kimliğinin oluşumunda yani 20 yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yeniden ortaya çıkışında pay sahibi iki isimden söz edilebilir: Biri ünlü Lorca diğeri İnfante. Garcia Lorca'nın katkısı daha çok Flâmenko müziği-dansı üzerinden meşrulaşmaya başlayan ve Endülüs'ü Çingene kimliği ve kültürü üzerinden meşrulaştıran bir çabadır. Lorca'nın temsil ettiği Çingene kültürü üzerinden tanımlanan Flamenko, sonuçta İspanyol resmi söylemince de benimsenerek bir tür İspanya'nın uluslararası markası haline getirildi. Her ne kadar İnfante gibi o da Franko faşizmi tarafından kurşuna dizildi ise de uluslar arası alanda hem edebiyat ortamında İnfante'den çok Lorca tanındı ve itibar gördü. Bilhassa resmi İspanyol söyleminin bunu öne çıkarması da hayli manidardır.

Blas İnfante'nin Endülüs’ü çok daha özgün, çok daha devrimci bir içeriğe sahip. 20.yüzyılın ilk çeyreğinde sosyalist sol bir fikir adamı ve eylemci olarak Endülüs kimliğini yeniden inşa etmeye çalışan İnfante, bugünkü Endülüs bölgesinin tarihi köklerinden beslenen bir Endülüslülük düşü kuruyordu. Mesela o dönem meşruti yönetime sunduğu anayasa taslağında otonom Endülüs bölgesinin resmi dilinin Arapça olmasını teklif etmişti. Çünkü diyordu İnfante*, “tarihi olarak Endülüs halkının anadili Arapça idi.”* **Bu teklifi ortaya attığında Katolik kökenli bir sosyalist muhalif aydın olarak duruşunu sergiliyordu. Muhtemelen kendi ailesinin Morisko kökeninden de haberdardı.**

Daha sonra Fas'a yaptığı bir ziyaret sırasında Müslüman olan İnfante'nin faşist İspanyol yönetiminin baskısına karşı Endülüs kimliği, Endülüs bölgesinin geri bırakılmışlığı ve bölgenin sorunlarına dair onlarca eser verdi. Konuşmalar yaptı. 1936 yılında Franko güçleri tarafında Sevilla'daki evinden alınarak kurşuna dizildi.

[24] Emre, A. (2012). Blas İnfante’nin Endülüsü. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/blas-infantenin-endulusu-31440, 09.06.2018.

Doğduğu köydeki büstünün yanında yükselen Endülüs bayrağı bugün artık İspanya'daki Endülüs bölgesinin resmi bayrağı kabul ediliyor. Beyaz renk Avrupalılığı, yeşil ise Endülüs'ün İslami geçmişini temsil ediyor. Doğduğu köydeki müze haline getirilen evini gezerken bir yanda yazdığı eserleri diğer tarafta yazı makinesi ve idare lambası ışığında çalışma masası ve Endülüs haritası, en son 1612 de büyük sürgün yaşayan Moriskolardan bugüne gelen süreçte yeniden Endülüslülük kimliğinin oluşumunun ne denli zor şartlardan geçtiğini, yok edilen bir halkın farklı biçimde yeniden kimliğine kavuşmasının tarihini gözler önüne seriyor.

Bugün siyasal bir hareket haline de gelen *"Endülüs milliyetçiliği"* etnik bir kimlikten çok coğrafi ve kültürel farklılığa/özgünlüğe vurgu yapıyor. İnfante'nin kitapları Türkçeye kazandırılırsa bu kendine münhasır kimlik arayışının siyasal ve entelektüel temelleri daha iyi anlaşılacaktır. Çağımızın bu farklı uyanış deneyimi daha yakından tanınmayı hak ediyor.

MORO MÜSLÜMANLARI

Moro Haritası, http://tarihistory.com/haberler/osmanlinin-filipinlerdeki-torunlari/, 11.06.2018.

Merhum Akif Emre, *"Chavez'den Moro Müslümanlarına..."* başlıklı yazısında İspanyol kolonyalizminin Moro Müslümanları üzerindeki etkisine şu ifadelerle değinmektedir[25]:

İslam dünyasının en uç bölgesinin yerli halkı Moro Müslümanları yaşadıkları tecrübeler gibi isimlendirilmeleri de İspanyol kolonyalizminin mirasını taşıyor.

Dünyanın çevresini dolaşan ilk denizci Macellan, Filipinler'e geldiğinde karşılaştığı insanların Endülüs'teki Müslümanlara benzeyen bir inanca sahip olduklarını görünce Müslüman ve Arap zannederek bunlara *Moro* ismini vermişti. Yani dünyayı keşfeden kâşifin kültürel miyopluğunun mirası olarak Filipinler'de, özellikle Mindano adasında yaşayan Müslümanlar *'Moro Müslümanları'* olarak anılır oldu. Romancı Stephan Zweig, kaleme aldığı Macellan kitabında Batılı kibrin *'yerlilerin'* basit savaş teknikleri karşısında nasıl yerle bir olduğunu ve beyaz adamın yerli Müslümanlarla kurduğu ilişki biçimini çarpıcı biçimde anlatır.

---

[25] Emre, A. (2012). Chavez'den Moro Müslümanlarına. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/chavezden-moro-muslumanlarina-34416, 10.06.2018.

BU COĞRAFYANIN HAFIZASI: HALEP[26]

Al-Mudavar Kalesi, coordenadasgps.webnode.es/products/castillo-de-almodovar-del-rio/, 11.06.2018.

Halep Kalesi'ne bakıp hissettiğim tarihin sarsıcı gerçekliğini, çok uzaklarda, Endülüs'te benzer bir duyguyla yaşayacaktım. Kurtuba'nın bir köyünde Al-Mudavar'daki[27] o zarif, etkileyici ve bir o kadar hüzün yağmurlarını çağıran kaleye bakarken… Birden dimdik yükselen tepeye konmuş her haliyle Endülüs kalesi olduğunu hatırlatan yapı… Kalenin karşısındaki tek kafede gün batmadan erkenden doğan aya karşı izlediğim Endülüs mirası, Batı'nın ruhundan çok Ortadoğu'nun soluğundan esintiler sunuyordu. Endülüs'ün kökleri, diyar-ı Şam'da değil miydi ki?

Endülüs'te Al-Mudavar'daki kale, neden zihnimde Halep'le özdeşleşmiş; apayrı coğrafyalarda akan apayrı insanlık maceraları aynı nehir yatağına nasıl sığabilmişti? İslam içimizde çağıldayan bir nehirdi… Muhammed İkbal'in sözleri dilimin ucuna gelecekti: *'Sen daha yol geçidindesin, mekâna bağlılıktan geç…'*

Halep Kalesi, https://i1.wp.com/www.abwab.eu/wp-content/uploads/2017/01/5970326031_d2c463f0be_b.jpg?resize=620%2C330, 11.06.2018.

Halep ve Al-Mudavar, mekânı aşan kaleler…

[26] Emre, A. (2012). Bir Coğrafyanın Hafızası: Halep, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/bu-cografyanin-hafizasi-halep-34466, 10.06.2018.
[27] İspanyolcası "Castle of Almodóvar" (M. Negiz).

HİNDUKUŞLARDA PARILDAYAN ALPLERDEKİ SON BAKIŞ[28]

Zaman ve mekân ilişkisi, insanın konumlanışı idrak sınırlarımızı sarsıyor.

Eşyanın insan karşısında edilgenliği bir yana, bazen ruhumuzun derinliklerinde bıraktığı iz sanki ona farklı bir boyut katıyor. Zaman ve mekânla kuşatılan benliğimiz, fanilik sınırını yine bunlarla aşıyor, zaaflarıyla aşkınlığın sınırında gidip geliyor…

MART 2010 – PARİS

Paris Kitap Fuarı, frankofon ülkeler koleksiyonu gibi… Fransız kültürüne, kendi dışındaki dünyaya kapalı görünümüyle kibre varan elitizminin kokusu sinmiş gibi… Kuzey Afrika'dan, kara Afrika'dan gelen ülkelerin kültürel zenginliğinden, özgünlüklerinden çok Fransızcanın ve kültürel kolonyalizmin izlerini taşıyor. Fransızlar koloníleştirdikleri halkların yerli kültürlerine saygı göstererek kabul etmek yerine, dillerine, kültürlerine yabancılaştıkları oranda onlara yer açıyor adeta. Yüzyıllık bir sömürge yönetimi pek çok ülkenin resmi dilini, aydınların zihinlerini de değiştirmiş. Çocuk kitapları bile Fransızca. İngilizcenin daha farklı yöntemlerle gerçekleştirdiği, daha geniş ölçekli dönüşümle rekabet hali fuarda hemen göze çarpıyor.

ENDÜLÜS

Paris Kitap Fuarı'ndan sonra Sevilla, Kurtuba ve Gırnata'ya uçmak modern öncesi Avrupa'nın farklı olanı yok ediş tecrübesine tanıklık etmekti. Endülüs sadece bir medeniyetin acı ve zorla imha edilmesinin değil, aynı zamanda modern Avrupa'nın ötekileştirici, farklılıklarla bir arada yaşama tecrübesini reddediş tarihinin kodlarını çözmekti.

Endülüs'ün modern Avrupa uygarlığının temellerini attığını, Batı'nın bugünkü *'ilerleme'*sini Endülüs üzerinden İslam medeniyetine borçlu olduğunu varsayan yenilmiş zihinlerin soyunduğu suç ortaklığı iddiasına ibretle bakmak gerekiyor. Bir yanda hâlâ ayakta kalabilen mimaride yoğunlaşmış mirasın izlerine bakarak hüzün duyarken, diğer tarafta bunu yok eden bir anlayışın hiç de istisnai olmadığını, modern uygarlığın farklı olanı yok eden, ötekileştiren bir proje üzerinde yükseldiğini neden görmek istemezler…

Paris Kitap Fuarı'ndaki kültürel sömürgecilikle Endülüs'teki yıkım aynı uygarlığın farklı boyutlarından, farklı zaman ve mekânda süreklilik gösteren kodların yeniden üretilmesinden başka nedir?

---

[28] Emre, A. (2013). Hindukuşlarda Parıldayan Alplerdeki Son Bakış, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/hindukularda-parildayan-alplerdeki-son-baki-37741, 10.06.2018.

ZAMAN MEKÂN KAMERA[29]

Hayat mekânla sınırlı, zamanla kayıtlı… Mekânla sınırlanmış hayatımıza, eşya ile kurduğumuz ilişkiler ağı farklı bir boyut katıyor. Zamanı iplik iplik ören bu çok katmanlı ilişkiler yumağı da hayatımızın anlamına dair dışa vuran görüntüler. O an, orada ve onunla boyut kazanan, hayatı mekanikleşmekten kurtaran, ona anlam katan şey nedir? İnsan oluşumuzu anlamlı kılacak olan da bu anlam arayışı değil mi? İnsan zaman, mekân ve eşyayı aşan anlam boyutunu çoğu kez izah etmekte zorlanır. Sanki eşyanın da bir ruhu vardır; belli bir zamanlamayla o mekâna doğru karşınıza çıkmak üzere yol almaktadır.

Kamera, insanoğlunun hayatına gireli çok az zaman geçti. Ama teknolojik bir buluş olması eşya olma niteliğini değiştirmiyor. Hayatın katmanları içinde o kendi, anlamını buluyor.

Fotoğrafa dair Susan Sontag'ın bir tespiti bana hep çarpıcı gelmiştir. *'Fotoğraf bizim fethetme duygumuzu karşılar (tatmin eder).'* **Başkalarını, başka mekânları ele geçirme, fethetme belki de hükmetme tutkumuzun ifadesi… Bir fotoğraf karesinde dondurduğumuz o görüntünün, içimizde itiraf edilmemiş duyguların yansıması olarak, böyle bir boyutunun olması her zaman geçerli bir durum mudur?**

Kafamda hem bir projeyi gerçekleştirmek hem adeta tarihin, mekânının katmanları arasında, kaybolan hakikatini ortaya çıkarmak, bir tür bilgi arkeolojisi yapmak gibiydi belgeselle uğraşmak. Bunun en son ve çarpıcı deneyimini İspanya'da yaşayacaktım. Endülüs'ün izinde, zamanının unutturamadığı, sis perdesinin tümüyle gizleyemediği, mekânının yok edemediği bir tarih yolculuğuna dönüşmüştü çekimler…

Her şey, daha önceden tasarlanmış çekim takvimine göre işliyor. Yer yer ilaveler, öngörülmemiş çekimler, çekim sürecinde değişiklikler yapmayı gerektiriyor. Hesapta olmayan unutulmuş detaylar yahut keşfedilen yeni bir unsur, tüm öngörüleri altüst edebiliyor. Bu nedenle çekim planında bir kaç kez değişiklikler yapmak zorunda kalıyoruz.

Çekimler ilerledikçe planlanan çekim sırası da, zamanlama da alt üstü oluyor, sıralama değişiyor. En sona bırakılan bir çekim daha ön sıralara alınabiliyor. Canlı röportajlar, randevular, beklenmedik aksamalar vb. yeni bir çekim planı yapmayı gerektiriyor.

Haftalar süren, çoğu Alpujara dağlarındaki köylerde geçen çekimlerden sonra Cebeli Tarık Boğazı'na iniyoruz. Elmeriye'den Malaga'ya doğru uzanan sahil

[29] Emre, A. (2013). Zaman Mekân Kamera, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/zaman-mekan-kamera-36675, 10.06.2018.

şeridinde Akdeniz'le Atlas Okyanusunu birleştiren mavilik tüm yorgunluğu unutturuyor… Sahil boyu bir kaç kilometrelik aralıklarla görülen kuleler…

Bir zamanlar Osmanlı denizcilerinin baskınlarına karşı inşa edilmiş bu kuleler ne çok şey anlatıyor… Silindirik yüksek kuleler hala ufuktan gelecek yelkenlileri bekler gibi… Sahil boyu ilerlerken daha önce görmediğim, bu nedenle de çekim planına almadığım bir yapı karşıma çıkıyor: Bir Endülüs murabıt kalesi… Sahilde çok büyük olmasa da askeri bir karakoldan daha fazlasını içine alan bir kale… Endülüs sahilindeki bu erken dönem murabıt kalesi sahilden gelecek baskınlara karşı Daru'l-İslam'ı korumakla görevli… İspanyolların gözcü kulelerini çekmek isterken karşıma çıkan bir murabıt kalesi tarihin derinliklerine götürüyor sanki.

Asıl mekân, tarih ve kamerayı buluşturan sahneyi başımı biraz yukarı kaldırınca görecektim… Murabıt kalesinin hemen üstündeki tepede bir İspanyol gözcü kulesi… Evet, ikisi aynı karede şu an.

Aşağıda Daru'l-İslam'ı korumak için yapılmış bir Endülüs murabıt kalesi, onun hemen üstende İspanyolların Müslüman denizcilerin baskınlarına karşı inşa ettikleri kule… Sanki tarih ters yüz edilmiş gibi. Yukarıdaki kule Moriskoların imdat çığlıklarını hatırlatıyor…

Tarihin ters yüz oluşunu bu kareden daha iyi ne yansıtabilir. Belki kamera burada tarih ve mekânın kesiştiği ana tanıklık ediyor; tarihe ve mekâna hükmetmese de keşfediyor…

Artık ikindi vakti yaklaştı. Güneş ufka iyice yaklaşmış, günün son ışıkları denize başka bir derinlik katıyor. Aşağıda deniz ve denize açılan vadi… Gırnata'dan buraya, Akdeniz'e açılan vadi… Günbatımına yakın bu vadiyi çekerken Gırnata'nın düşüşünden sonra akın akın buraya gelen Endülüslü Müslümanların çığlıklarını, hüzünlerini, yenilmişliklerini görür gibiyim. Gırnata düştükten sonra Endülüs Müslümanlarının anayurtlarını terk ettikleri son sahil… Bir zamanlar gemileri yakarak bu toprakları vatan edinen Tarık'ın ahfadı karşıya, Afrika'ya, Cezayir'e, Fas'a geçmek için yaktıkları gemileri bekliyor…

Vadiye hâkim tepedeki villanın sahibi, izin alıp bahçesinde çekim yaparken, güzelim manzaranın benim için neleri çağrıştırdığının farkında olmadan, 'manzara nasıl' diye soruyor. 'Müthiş' diyorum… Tek kelime…

Günün son ışıkları bitmeden, Gırnata'nın düşmesiyle kitleler halinde bu vadiden sahile akan kitlelerin mahşeri çığlıkları, hüzünleriyle beraber yavaş yavaş gurûb ediyor güneş…

Ve o an… Her şey bittikten sonra bir şeyi fark edecektim. Çektiğimiz bu sahnenin, yani Müslümanların Endülüs'teki varlıklarının sona erdiği, memleketlerini terk

ettikleri bu sahilin bizim de Endülüs'te belgesel için çektiğimiz son sahne olduğunu fark ettim. Bu sahili çekmeyi planlamıştık; ancak akış gereği zamanlama olarak son çekim olarak değil… Ne yaman, ne sarsıcı bir durum. İşte kader denilen zaman ve mekânın eşya ile buluşturduğu o görünmez plan… Zaman, mekân ve kamera ancak bu kadar kendi başına bir mesaj içerebilirdi.

Belgeselin çekimine Tarık'ın gemileri yakarak çıktığı mekândan başlamamıştık ama bu sahil final sahnesi, çekimlerin son karesi oldu. Ertesi sabah, Tarık'ın Endülüs'e çıkışından bir yıl önce, beş yüz Müslüman savaşçının keşif için çıktığı sahilden, Tarif Limanı'ndan Tanca'ya doğru yola çıkacaktık.

AVRUPA'DA ÜÇ MİNARE[30]

'Avrupalılar' **diyordu İsviçreli akademisyen,** *'ülkelerinde bir minare gördüklerinde bunu İslam'ın zaferinin ilanı olarak algılıyor'*. **Bunca hoşgörü ve çoğulculuğun bam teli haline gelen Müslüman varlığından daha önemli hale gelen sembollerin algılanış biçimi, yasaklar için masum, meşru bir gerekçe olabilir mi?**

'Yoksa İsviçreliler barışsever millettir, Müslümanlara karşı bir nefretleri olamaz' **savunmasına bir de öneri getirecekti:** *'Belki de Avrupa'ya özgü bir cami mimarisi geliştirmek gerekir.'* **Bu teklifin sadece minaresi olmayan bir cami anlamına geldiğini Köln Camii'nin hikâyesini dinlediğimde kavrayacaktım.**

PARİS'TE HAMİDULLAH'IN DERS VERDİĞİ CAMİİ

Geçtiğimiz hafta Paris Camii'nin el-Hamra'yı hatırlatan avlusundan şehrin taş ve beton yapısına doğru adım atarken bir grup Fransız kadın camiye giriyordu. İlk defa bir camiden içeri adım atıyorlardı belki. Endülüs tarzı at-nalı kemerli kapıdan avluya adımlarını atarken dikkatlice tepkilerini yakalamaya çalıştım. Hepsinin bir anda gözleri açılarak hayret makamında iç geçirdikleri o kısa anı yakalayabildim. Sadece gözlerinden anlaşılmıyordu bu hayret; sesli biçimde dışa yansımıştı çünkü.

Paris Camii *(La Grande Mosquee de Paris),* **her ziyaretimde tarihi konumu ve mimarisiyle çok farklı çağrışımlar yapar. Biraz Kuzey Afrika'dır, biraz Endülüs'tür Paris Camii. İslam'ın Batı'da yitik çocuklarının hüzünlü tarihinden izler bulursunuz.**

Her şeyden önce caminin yer aldığı Quartier Latin, Osmanlı münevverleri için özel bir anlama sahip. Bir yanda Batı'ya karşı direnirken diğer tarafta Batı'nın maddi ilerlemesinin sırlarını keşfetmeye gelen Osmanlı talebelerinin, aydınlarının mekân tuttuğu bir yer. Sorbonne Üniversitesi'nin yanı başında, Fransız kültür ve sanat hayatının göz kamaştırıcı ışıltıları karşısında gözü kamaşan, muhkem binaların görkemi, uygarlık söylevlerinin sahteliklerinde başı dönen zavallı Osmanlı gencinin şaşkın halini hatırlatır.

Zira 19. yüzyılın sonlarında Paris'te çoğu okumak için gönderilen öğrencilerin oluşturduğu Osmanlı-Müslüman nüfusu nerdeyse on bini buluyordu. Tek bir caminin bile olmadığı, farklı din ve kültürlerle bir arada yaşama deneyiminden tarihsel olarak mahrum başkent Paris'ten, ibadet edilecek bir mekân için Sultan Abdülhamid'e başvurulur. Payitahtın girişimiyle caminin inşa edilmesi için bir arsa tahsis edilir. Ancak 93 harbinin çıkmasıyla bu girişim yarım kalacaktır.

Bugün arzı endam eden o büyük Paris Camii'nin inşa edilmesi için 1926 yılına kadar beklemek gerekecektir. Yine de Osmanlı hatırası taşıyan bir arsa üzerine ama bu kez Fransızların sömürgelerinden getirip savaşa sürdükleri Müslüman askerlerin

[30] Emre, A. (2013). Avrupa'da Üç Minare. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/avrupada-uc-minare-38155, 10.06.2018.

anısına yapılarak bir tür gönül alma işlevi görmesi istenmiştir. Cezayirli, Tunuslu Müslüman gençler, Fransızlar adına savaştırılmış, 70 binden fazlası can vermiştir.

Paris Camii'nin hatırası nedense hem bu sömürge geçmişini hem de Osmanlı hatırasını unutturur. Çünkü mudajar mimari tarzı onu tarihin derinliklerine götürür, Endülüs'le köprü kurar. Paris Camii Müslüman fatihlerin atlarının yakınlarına kadar geldiği Endülüs'ü hatırlatır daha çok.

Minaresi hala Kuzey Afrika'da, Mağrip'te kullanılan, daha çok Fez'den, Tanca'dan, Titvan'dan, Endülüs'ten izler taşır.

At-nalı kemerli avlu kapısından geçmeden önce başınızı yukarı kaldırdığınızda büyükçe ay yıldız görürsünüz. O avlu, serviler, süslemeli duvarları ve kemerleriyle zaman tünelinden kopmuş, mekânı aşmış bir anın durdurulmuş halini çağrıştırır. İşte, şehrin yoğun yapısından kopup bir anda farklı bir dünyanın estetik ve huşu anını yakalayan kadınları şaşkına çeviren görsellik…

Bahçeden sonra iç avlusu tam bir Endülüs esintisidir. Yer ve duvar mozaiklerindeki gizemli arabesk süslemeler arasında koşturan çocukları gördüğünüzde daha çok Mağrip'te hissedersiniz kendinizi. Mimarisi İslam estetiğinin, sanatının yitik izleriyle buluşma çabası gibidir.

Benim için Paris Camii, Muhammed Hamidullah ile bir anlam taşır. Ne zaman burasının ismi geçse *'Hamidullah'ın ders verdiği cami'* **cümlesi akar zihnimde…**

İç avludan, sokaktan bakınca yapıyı bütünleyen, estetik forma anlam veren minaresidir. Ne hissettim ilk gördüğümde? Bir zafer mi? Hayır! Her şeyden evvel ibadet edeceğin bir mekâna kavuşmanın huzuru… Ya dış dünya, Paris, Fransa, Fransızlar, Müslüman olmayanlar, hatta düşman olanlar? Tam burada minarenin anlamı farklı katmanlar kazanıyor. Bu garip dinin bu beldelerde de şahitlik edecek bir izinin olması, inanmayana da bir teklif, bir imkân sunuyor olmasının ferahlığı… Evet, bir ferahlık!

BERLİN'DE ŞEHİTLİKTE YÜKSELEN MİNARE

Tarihsel olarak bizden doğrudan izler taşır Berlin Camii. 18. yüzyıla kadar eskilere uzanan bir Osmanlı hikâyesidir. Şair ve mutasavvıf bir Osmanlı elçisi Ati Azizi Efendi'nin 1798 yılında Prusya topraklarına defnedilmesi ve onu başka Osmanlı sefirlerinin mezarlarının izlediği bir geçmişten bahsediyoruz. Daha sonra Abdülaziz'in yaptırdığı anıt ve son Osmanlı sefiri Hafız Şükrü Efendi; 1924 defnedilişi… Birinci Dünya Savaşı'nda tedavi için getirilen yaralı Osmanlı subaylarının defnedildiği tam bir şehitlik; yenilgiler sonrası sarıldığımız bir şefkat mekânı gibidir.

Caminin tarihi çok yeni olmasına rağmen belki de Avrupa'daki en eski şehitliğe sahip olması, burayı vatan kılan gurbetçiler için varlıklarını anlamlandıran manevi bir anlam kazandırıyor. Almanya'daki Osmanlı izlerinin somut hali, *'yedi yüzyıl süren hikâyemiz'in* **en hüzünlü kısmını hatırlatır.**

Şehitlerin bereketiyle olsa gerek ki semboller düzeyinde bile İslami görüntüleri, farklılığı içine sindiremeyen Almanların Osmanlı mimarisi tarzında ve minareli bir camiye izin vermiş olmaları şaşırtıcıdır.

Köln Camii'ni gördükten sonra bunun ne anlama geldiğini kavrayabiliyorum. Şehitlik Camii'ne göre dev ölçekteki bu yeni caminin klasik İslam mimarisinden izler taşımaması için her türlü çaba gösterilmiş. Hatta iç dekorasyonu ve süslemelerinde klasik İslam sanatlarından esintiler, izler taşıyan motiflere müdahale edilerek Alman kültürüne aykırı olduğu gerekçesiyle değiştirilmesi istenmiş. Minareye, İslam'ın zaferi çağrışımı yaptığı için Avrupalıların karşı çıktığını söyleyen Katolik dinler tarihçisinin eksik bıraktığı açıklamanın uygulamalı hali…

LONDRA'NIN ORTA YERİ

Londra Merkez Camii ya da Central Mosque hayatımda hepsinden daha farklı iz bırakmıştır. Londra'nın en merkezi yerindeki bu camii Müslümanlara karşı daha müsamahalı, daha çoğulcu İngiliz yaklaşımının izlerini taşır. Daha 20. yüzyılın başında bir cemaat oluşturacak kadar mühtedi bir topluluğa sahipti güneş batmayan imparatorluğun başkenti. M. Pickthall'in İngilizce Kur'an mealinin tarihi düşünüldüğünde bu tarihsel köken daha iyi anlaşılır.

Kubbeli ama modern tarzı ve daha çok Arap tarzından izler taşıyan minaresi ile camii, ilk bakışta ne Paris Camii'nin ne Berlin'deki caminin sarsıcı etkisini yapar. Buna karşın bulunduğu toplumun yapısından etkilenmişçesine daha dışa açık, çok daha farklı renkleri içinde barındıran yapısı mimari soğukluğu bir anda yumuşatır; adeta sığınağa dönüşür.

Londra'nın en merkezi yerindeki bu cami de yine bir Osmanlı nişanesi taşır. Bugünkü bina yapılmadan önce, ilk yapı, 1944 yılında, *(Osmanlı'dan kalma olduğu söylenen)* **bir arsa üzerinde, Kahire'de ve Hartum'da aynı ölçekte kilise yapılması karşılığında, Kral 6. George tarafından resmi olarak açılmıştır.**

Dünyanın dört bir tarafından gelen Müslümanların buluşma yeri olduğu için Londra gibi bir tür iletişim imkânı sunuyor. Dünyanın pek çok diyarından Müslümanlarla bu camide tanıştım, pek çoğuyla kalıcı dostluklar kurdum. Bu imkânı ne Paris ne Berlin verebilir.

Mimarisiyle bana bile sıcak gelmeyen bir caminin zafer işaretinden çok bir teklife işaret etmesinin Müslüman'a verdiği gönül ferahlığını, iç genişliğini anlayabilseler.

İSPANYA'YA DÜŞEN ENDÜLÜS GÖLGESİ[31]

Moriskolar meselesi yenilerde yüksek sesle konuşuluyor olsa da İspanyolların reddedemedikleri ama hep bastırıp unutmak istedikleri bir meseledir. İspanya sürgünü denilince Yahudilerin hatırlandığı, hatırlandıkları oranda da İspanyolların siyasi düzlemde saygınlık kazandıran bir meselede, Moriskoları hatırlatmak hayli rahatsız edici gelebiliyor.

Oysa Moriskolar meselesi, daha yoğun şekilde Endülüs bölgesi için, ama genel İspanyol kültürü ve hafızası içinde herkesi az çok ilgilendiren, yok sayılamayacak bir konudur. Her ne kadar resmi İspanyol tarih söylemi Moriskolara yapılanı meşrulaştıracak bir gerekçe gösterse de konu tartışmaya açıldıkça vicdanları daha çok kanatıyor. Bir tür kendi tarihi ile ertelenmiş yüzleşme çağrısı Morisko konusu. Resmi tarih , *"İspanya'yı işgal eden Arapları geldikleri yere gönderdik"* **şeklinde olsa da durum hiç de bu kadar basit değil.**

"Bu toprakların öz evlatları olan Yahudilere" **karşı işledikleri suçla yüzleşme cesareti gösteren, öz evlatlarını bağrına basan İspanyol siyasetinin Moriskoları hiç hatırlamak istememesi çok manidar. Sadece manidar değil; kendi kimliklerini, medeniyet algılarını kökten sarsacak bir konu olduğu için aynı rahatlıkta bağrına basamıyor. Hele hele öz evlatları olduğundan bahsedemiyor.**

Gırnata'nın tarihi kesiminde bir çayhane... El Hamra ile El Beyazin arasındaki vadiye bakıyor. Oturduğunuz yerde başınızı kaldırdığınızda El Hamra'nın kızıl duvarları görünüyor. Hala çığlıklar yükselmese de su şırıltılarının aksettiği El Hamra... Çayhanenin duvarları El Hamra'dan esinlenmiş hat ve tablolarla süslü. Sanki zaman durmuş... Divanları, dekoru ile saklı bir köşe gibi eski zamanlardan Endülüs'ü yaşatan bir çayhane.

Çayhanenin sahibi ise Şimon Perez. Mavi gözleri, kumral yapısıyla her halinden heyecan yüklü bir adam. Çayhanesi, edebiyatçıların toplandığı bir yer. Kendisi de öykücü. Moriskolar üzerine konuşurken çok ilginç bir şey anlattı:

"Ben kırsal kesimde yaşayan, tarımla uğraşan bir ailede büyüdüm. Müslüman olduktan sonra fark ettiğim ve beni şaşkına çeviren en ilginç şey geçmiş hayatımızda günlük pratiklerde İslami geleneğin ne kadar yaygın olduğunu fark etmem. Farkına varmadan yaptığımız pek çok şeyin, davranış biçimlerinin İslam"dan kaynaklandığını Müslüman olunca fark edecektim. Mesela babam tarladan gelince elini yüzünü yıkardı. Fakat abdest almayı öğrenince bu yıkama şeklinin aynen abdest alır gibi olmasını fark ettim..."

[31] Emre, A. (2014). İspanya'ya Düşen Endülüs Gölgesi. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/ispanyaya-duen-endulus-golgesi-50438, 09.06.2018.

Endülüs'ün karşı sahilinde ilginç bir şehir vardır: Titvân (Tetouan)... Geçmiş zaman Endülüs şehirlerinden esintiler taşır. Daha doğrusu kolonyalizme, modernizmin dayatmalarına rağmen yaşayan, soluk alan bir Endülüs şehri... Geçmişin izlerini taşıyan bir Endülüs değil; *"bugüne taşan şehir asla unutmaz"* **sözünü doğrulayan bir şehir.**

Hasene Mahmud üniversitede öğretim üyesi bir hanım. Titvân'ın köklü, belki de kurucu ailelerinden birinden geliyor. Çünkü şehrin özelliği, Endülüs'ten kovulan Müslümanlar tarafından kurulmuş olması. Hasene Mahmud'un dedeleri de Endülüs'ten gelme. Üniversiteden gelip önüme düşerek, kendisinin de içinde çalışmalarını sürdürdüğü, dedelerinden kalma kütüphaneyi göstermeden önce bu kadar zengin bir arşivle karşılaşacağımı sanmıyordum. Endülüs'ten kalma el yazma kitaplar, arşivler ve o süreçten bugüne devralınan her dönemin eserleri... Bir ailenin entelektüel tarihi ile karşı karşıyaydım.

Nefis hatla deriye yazılmış bir Kuran-ı Kerim... Yahut kadı olduğu anlaşılan dedesinin kıydığı Endülüslü bir çiftin nikâh belgesi... Hasene Mahmud bu şehirde kökleri Endülüs"e dayanan yüzlerce aileden birine mensup. Kökeni Endülüs'e dayalı olan aileler soy isimlerinden kolayca ayırt edilebiliyorlar.

Denize biraz mesafeli, sırtını bir tepeye yaslamış bu şehir Endülüs sürgününden sonra başka ne acılar görüyor! Sadece Endülüs sürgünleriyle değil, daha sonra Fransızların Cezayir'i işgaliyle beraber buraya gelen Cezayirli sürgünlerle de iyice kozmopolit bir yapı kazanıyor. Hatta Osmanlı gündelik hayat kültürü de bu Cezayir sürgünleriyle birlikte şehre nüfuz ediyor.

Manual Pimanten'in üniversitede hukuk dersleri veren bir akademisyen olduğunu bilmesem, heyecanı ve bıçkın üslubuyla bir militan aktivist olduğunu düşünebilirdim. Sevilla'da üniversitenin bir odasında konuşurken sanki tüm İspanyol tarihini hesaba çeker gibiydi. *"Moriskoların sürgün edilmesi, iddia edildiği gibi işgalci Arapların geldikleri yere gönderilmeleri değil, sırf dinleri farklı diye bu ülkenin öz evlatlarının sürülmesidir"* **diyor. İspanya Endülüs bölge hükümetinde bakanlık yapan Manuel'in daha çarpıcı bir tespiti de:** *"İbn Arabî gitti ama ruhu hala buralarda..."*

Kurtuba yakınlarında, her şeyiyle bir Endülüs köyü olan Al-Mudavar'ı görmeseydim Endülüs mirası Moriskolar, zihnimde yaşamayan, kitaplardaki geçmiş zaman anlatısı olarak kalacaktı. O muhteşem Endülüs kalesinin eteklerindeki köyde Müslüman topluluk, köyün genel havasından çok tarihini bugüne taşıyor. Çoğu mühtedi olan bu Müslümanlar Al-Mudavarlılara unuttukları geçmişlerini hatırlatıyor aslında. Kendileriyle barışık oldukları kadar aynı havayı teneffüs ettikleri hemşerileriyle de...

Morisko mirasının bir bilince dönüşmesi için Blas Infante'yi, Malaga'dan yukarılarda kıvrıla kıvrıla çıkılan kartal yuvası gibi köyünü, doğduğu toprakları, en önemlisi Franko"nun kurşuna dizdiği ana kadar geçen hayatını bilmek gerekiyor.

BİR İSPANYOL İÇİN İSTANBUL'UN ANLAMI[32]

Brüksel'in kendine özgü soğuk kış günlerinden biriydi. Mevsimden daha soğuk bir yapının içinde olanca sıcaklığını yansıtmaya çalışan bir fotoğrafla irkilmiştim. 'Tarihi hatası' bir ülkede tarihin çelişkisi gibi duran ironik bir tablo asılıydı. Hayır, girişteki bir tablo değil, bir fotoğraftı. Büyük ebatlarda çerçevelenmiş dev bir fotoğraf NATO merkezine adım attığımız binanın giriş kısmında duruyordu. Bir Amerikan askeri kucağında bir Afgan çocuğuna olanca sevecenlik maskesini takınmış halde bakıyordu. Afganistan işgalinin zihinlerde daha canlı olduğu günlerdi; çatışmalar, şiddet devam ediyor, NATO işgali ülkede *'düzeni'* **kurmaya çalışıyordu. Amerikan askerinin fotoğrafı, Amerikalıların siyah-beyaz Vietnam Savaşı propaganda afişlerini hatırlattı. Yeni Vietnam Afganistan, yeni düşman Afganlılar ya da topyekûn Müslümanlar…**

Bir Türk gazeteci olarak NATO yetkililerinin -terörle küresel savaş adına NATO'nun neler yaptığını, yeni dönemde rolünün ne olduğuna dair- bilgilendirme sunumlarını dinlemiştim. Öğle yemeğinde bizim gruba ev sahipliği yapan NATO görevlileriyle beraberdik. Karşımda İspanyol bir hanım diplomat vardı. Sohbet sırasında birden bana dönerek hiç beklemediğim bir soru sordu: *'Türkler İstanbul'un hala başkent olduğunu düşünüyorlar mı?'*

Bu soruyu ancak hafızasında Endülüs izleri taşıyan bir İspanyol sorabilirdi. Verdiğim cevap karşısında en az benim soruya şaşırdığım kadar İspanyol diplomat da şaşıracaktı. *'Elbette, İstanbul Türkler için hala bir başkent!'* **Ne var ki, cevabımdaki espriyi anlamamış olacak ki** *'ya Ankara?'* **diye üsteledi.**

Bir İspanyol diplomat bir Türk'e neden böyle bir soru sorar? Bir NATO görevlisi olarak Türkiye'nin başkentinin neresi olduğunu bilecek kadar bilinçli bir soruydu. Türklerin İstanbul'un başkent olduğunu düşünmeleri için nasıl bir gerekçeleri vardı bir İspanyol'un nazarında?

Benzer bir soruyu Selanik'te bir Rum öğretmen sormuştu. Hem de sesinde biraz tehdit, biraz öfke karışımı tonlama ile: *'Ayasofya'yı neden kilise olmaktan çıkarıp müze yaptınız?'* **Sanılanın aksine cami olmasından çok müze halinin hesabını sorar hali vardı.**

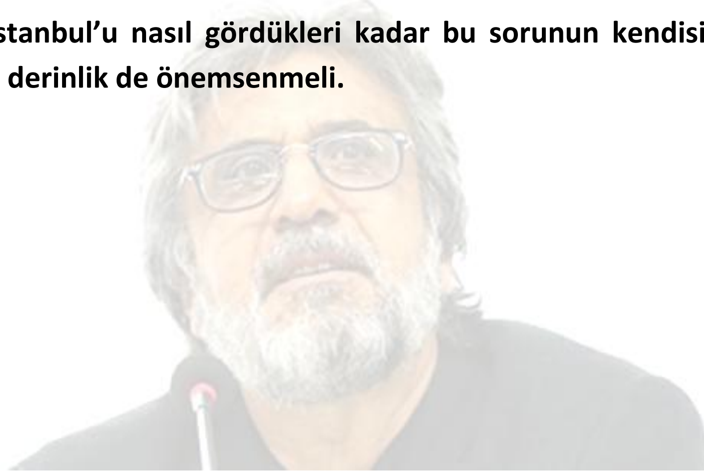
[32] Emre, A. (2014). Bir İspanyol İçin İstanbul'un Anlamı, Yenişafak, http://www.akifemre.com/bir-ispanyol-icin-istanbulun-anlami/, 10.06.2018.

Barselona'daki Al-mudejar sanat etkisi altında binaları, Cadiz'de Ulu Cami'nin yerine yapılan büyük katedralin yanında yükselen ve *'bir zamanlar minare idim'* **diye seslenen çan kulesini, Gırnata'da El-beyazin'de ara sokakta 12. yüzyıldan kalma ve bozulmamış, tek ve tenha kendi başına kalmış camisi yitik minareyi gördüğümde…**

Kordoba Camii'nin sütun ormanı arasında dolaşırken her şeyden önce mimarisinde yapılan ışık müdahalesiyle karanlık bir ormana dönüşen caminin boş ve loş hali… Az ilerde olanca ışıklandırmasıyla karanlıklaştırılan, camiden katedrale çevrilen kısmını gördüğümde… Kordoba Camii'nin tam orta yerine mimari müdahale ile katedrale dönüştürüldüğünde ortaya çıkan çirkinliğe Kutsal Roma İmparatoru Şarlken bile karşı çıkacaktı.

Tarihin olanca karartma çabalarına karşın İspanya Endülüs'ün ağırlığından bir türlü kurtulamayacaktır. Sevilla'yı ele geçiren İspanyol kralının Alcazar Sarayı'nı inşa ettirdiğinde El-hamra'nın aynısını istemesine benzeyen bir ağırlık bu.

Türklerin İstanbul'u nasıl gördükleri kadar bu sorunun kendisi ve sorunun işaret ettiği tarihi derinlik de önemsenmeli.

SÜRGÜNLER ANLAŞILMADAN NE BATI NE DOĞU ANLAŞILIR[33]

Büyük Kafkas sürgününün 150. yılında büyük insanlık trajedisine dair ne söylense eksik kalacaktır. Bu eksiklik sadece Rus sömürge imparatorluğunun topraklarından söküp attığı Kafkasyalı Müslümanların acılarının yeterince dile getirilmemesinden ibaret değil. İnsani boyutun ötesinde, Rusların Müslüman toplumlarla bir arada yaşama deneyimlerinin tarihsel arkaplanına ışık tutması açısından da önemli… Farklı olanla bir aradalık bir medeniyet göstergesi ise Batı toplumlarının tarihi bu anlamda çok sorunlu demektir.

Büyük sürgünlerin tarihi, medeniyet kriterleri açısından ele alındığında Müslümanların macerası Rusların zulmüyle sınırlı değil. Ayrıca Müslüman toplumların ötekilerine karşı gittikçe tahammülsüzleşmelerinin de, Batılı ideolojileri, kimlikleri benimsemeleri oranında artış göstermesi de ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir husus.

Büyük sürgünler, bir de Anadolu'nun sadece demografik yapısını oluşturmakla kalmayıp mayasını da yoğurduğu için, yeniden üzerinde düşünülmesi gereken ve sosyo-kültürel kimliğimizi şekillendiren, harcını karan etkenler olarak da hayli açıklayıcı tarihsel verileridir.

Önce sürgünün kaynağına bakalım… Osmanlı deneyiminden çok önce Avrupa'nın en batısında, Endülüs Müslümanlarının sürülmeleri Rönesans Avrupa'sının oluşum dönemine denk gelir. Sadece etnik temizlik değil kültürel bir kıyım da yaşanmıştır. Eski Yunan düşüncesini Batı'ya tanıtan Endülüs mirası, bu medeniyetin kendi özgün ilmî, felsefi/hikemi, kültürel birikimi, meydanlara yığılan yüz binlerce yazma kitabın yakılmasıyla kül edilmişti. Modern uluslar henüz şekillenme hazırlığında iken 17. yüzyılın başında İspanya'dan sürülen Moriskolar, Broudel'in deyimiyle *'uygarlık öfkesi'nin* **mazlumu durumuna düştüler.**

İkinci Endülüs Kırım'da yaşandı…

Kafkas sürgünü ise Kırım'dan yaklaşık yüzyıl sonra gerçekleşti. Kafkas sürgününden yarım yüzyıl sonra da Balkanlardan gelen göç ve soykırımlar yaşandı.

İspanya'yı Endülüs mirasından dolayı Avrupalı saymayan Avrupa içi tartışmayı bir yana bırakacak olursak, doğusundaki Rusların Avrupalılığı pekiştikçe sürgünler daha da arttı. Avrupalılar Rusları pek kendilerinden görmek istemezler. Ne var ki, Ruslar Batı medeniyetinin bir parçasıdır epey bir zamandır. Ruslar Batılı sömürgecilerin izinde sömürge imparatorluğu olma özelliğini pekiştirdikçe Müslümanlarla sorunları da o oranda arttı.

[33] Emre, A. (2014). Sürgünler Anlaşılmadan Ne Batı Ne Doğu Anlaşılır, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/surgunler-anlasilmadan-ne-bati-ne-dogu-anlasilir-53379, 10.06.2018.

Sovyet öncesi Çarlık Rusya'sında Müslümanların dini hayatına ne kadar kısıtlamalar getirildiği malum. Mesela bazı dönemler Kuran'ın bazı ayetlerinin basılması, yayınlanması yasaklanmıştı. Sürgünler farklılıkları dışlamanın soykırıma dönüşen biçimi olarak tezahüründen ibaret. Bir de Rus sömürgeciliği altında azınlık olarak yaşamanın bedeli üzerinde yeterince çalışma yapılmamıştır. Fransız sömürge yönetimleri ile İngiliz sömürge yönetimleri arasındaki farklılıklar az çok bilinir. Ancak her iki Batılı kolonyal gücün uygulamaları ile Rus uygulaması arasında yapılacak karşılaştırmalar; Batılı toplum ve siyaset projesi olarak farklılıklara, özellikle de Müslüman azınlıklara bu ülkenin nasıl yaklaştığı konusunda daha ufuk açıcı fikirler verebilir. Batı emperyalizmine lanet okuyan Batıcı sol geleneğin en az onlar kadar katı ve sömürgeci Rus imparatorluğunun uygulamaları karşısındaki sessizliği manidar bile değildir.

Modern dönemde hem batıdan, yani Balkanlardan, hem doğudan, yani Kafkaslardan gelen göç dalgaları, farklı coğrafyalarda benzer reflekslerle Müslümanları dışlamanın ötesinde soykırımlarına varan sürgün ve katliamlar, kendini insanlık tarihinin merkezine koyan bir uygarlığın ortak tavrını açık eder. Tarihsel bilinçaltını şekillendiren bu ötekileştirme biçiminin tüm zorlamalara, çoğulcu dönüşüm iddialarına karşın, derinlerde bir yerde canlı olduğunun işaretleri, yer yer benzer uygulamaların nüksetmesiyle ortaya çıkıyor.

Modern dünyada Batılı toplumlar içinde, ya da İslami olmayan siyasal birimler içinde Müslümanların azınlık olarak yaşamayı öğrenmeleri gerektiğini salık verenler, postmodern kimliklerin parçalayamadığı Müslüman varlığına ne kadar tahammüllü olduklarını göstermek durumundadırlar.

Büyük Kafkas sürgününün bizim için işaret ettiği bir gerçek ise Türkiye'nin resmi ulus kimliğini olanca modern ve seküler temellere yaslamak istemesine rağmen daha işin başında bunu tekzip etmesidir. Çerkezleri, Arnavutları, Çeçenleri, Boşnakları bir milletin unsuru olarak içine alan bu coğrafyanın hamurunu yoğuran inanç sistemi, yani Müslümanlık yok sayılarak ne demografik yapı ne de kimliğimiz izah edilebilir. Türklüğün Müslümanlık anlamına geldiği Balkanlardan gelenlerle Müslümanlığından dolayı Kafkas muhacirlerine yurt olabilen Anadolu ve hatta Suriye, Ürdün bu kuşatıcı kimliğin inkâr edilemeyen temel unsurlarıdır. Modern ulus kimliğini seküler milliyetçilik üzerine inşa etmeye çalışan ideolojinin iflas ettiği nokta da burasıdır.

YAHUDİLER, MORİSKOLAR VE İSPANYOL ADALETİ[34]

İspanya'da kabul edilen yasaya göre 1492'de Gırnata'nın düşmesinden sonra sürülen Yahudilerin ülkelerine dönme hakkı tanındı. İspanya ve sürülen Yahudiler edebiyatı çokça dillendirildiği için gecikmiş bir adaletin yerine getirilmesi olarak alkışlanacaktır.

Ne var ki, hikâye bundan ibaret değil. 1492'de Gırnata düştüğünde şehrin teslim anlaşmasında Endülüs vatandaşı Müslüman ve Yahudilerin tüm dini haklarını garanti altına alan bir anlaşma yapılmıştı. Ne var ki şehrin Katoliklerin eline geçmesinden iki yıl sonra bu anlaşma Yahudiler aleyhine bozularak Yahudiler doğup büyüdükleri topraklardan sürüldüler. Büyük kısmı Osmanlı topraklarına yerleştirilen Sefarad Yahudilerinin hikâyesi malum.

Ancak Avrupa'nın etnik kıyım hikâyesi bundan da ibaret değil. Gırnata'nın teslim anlaşmasından beş yıl sonra bu kez anlaşma Müslümanlar aleyhine bozuldu. Müslümanlar 'zorla Hıristiyanlaştırılma' yahut katledilme seçeneği ile karşı karşıya bırakıldı. Morisko olarak bilinen ve gizli Müslümanlardan oluşan çarpık toplumsal yapı bu şekilde oluştu. Yeni egemenler sanat, ticaret ve tarım gibi önemli sektörleri ellerinde tuttukları için Müslümanların sürülmelerinden yana değillerdi. Ama onların din değiştirip hizmetçi olmaları isteniyordu. Arapça konuşmaları, İslami giysiler giymemeleri gerekiyordu; İslam'ı ima eden her tür adet ve davranış şeklen Hıristiyan gözüken bu kesimin engizisyonda yargılanması için yeterliydi. Hatta hamama gitmek, domuz eti yememek Müslümanlık işareti sayıldığından engizisyonda yargılanmaları için yeterliydi. Müslümanlar ağır yaptırımları zaman zaman yöneticilere yüklü rüşvetler vererek erteletmeyi, hafifletmeyi denediler; kimi zaman da büyük isyanlar çıkardılar ve kanla bastırıldılar. 1569'daki Alpujara isyanı tam üç yıl sürecek, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu sayılan İspanyol yönetimi isyanı bastırmakta zorlanacaktır.

Burada dikkat çekilmesi gereken en önemli husus, din değiştirmeye zorlanan Müslümanların sanılanın aksine hepsinin Arap asıllı olmadığıdır. Muhtemelen büyük çoğunluğu İspanya'nın yerli halkından oluşmaktaydı.

1609 yılına gelindiğinde İspanyollar; görünüşte Katolikleştirilmiş, aradan nesiller geçmesine rağmen yeterince iyi Hıristiyan olmadıklarını düşündükleri Moriskolardan tümüyle kurtulma kararı alacak ve onları topluca İspanya dışına sürmek için harekete geçeceklerdir. Sürgün daha büyük dramlara yol açacaktır. Bir kısmı gerçekten Hıristiyanlaşmış ama yine de dışlanan Moriskolar için iki seçenek vardır. Eğer Müslüman topraklara gitmeyi seçerlerse 10 yaşından küçük çocuklarını bırakmak zorundadırlar. Katolik bir ülkeye, mesela Fransa'ya giderlerse çocuklarını

[34] Emre, A. (2014). Yahudiler, Moriskolar Ve İspanyol Adaleti. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/yahudiler-moriskolar-ve-ispanyol-adaleti-50404, 10.06.2018.

yanlarına alabileceklerdir. Sonuçta 400 bin ila 1 milyon arasında olduğu belirtilen Moriskolar İspanya'dan sürüleceklerdir.

Osmanlı yönetimi bu büyük sürgünle yakından ilgilenecek; onları Cezayir, Tunus gibi bölgelerde iskân ederken vergiden muaf tutacaktır. Fransa üzerinden göçenlerin arasında İtalya'ya, oradan Balkanlara ve Osmanlı topraklarına gelenler olacaktır. İstanbul'a gelenler Galata semtinde yerleşecektir.

Gırnata'nın düşmesinden önce Endülüs'ü terk etmeye zorlananlar bir tarafa Gırnata düştükten yüz yıldan fazla bir süre sonra sürülenler, yani Moriskoların sesini duyan var mı bugün? Rönesans Avrupa'sının yani modernliğin ilk uygulamalarının kurbanı oldu Moriskolar. Aynı topraktan, hatta aynı kandan gelmelerine rağmen Moriskolara uygulanan sürgün, Braudel'in deyimiyle 'bir medeniyet öfkesinin' sonucuydu.

İspanyollar önce Yahudilerden özür dilediler. Ardından da sürdükleri Yahudilerin çocuklarının İspanya'ya dönmelerine imkân tanıdılar. Dünyada 3,5 milyon kadar Yahudi'nin bu haktan yararlanması bekleniyor.

Moriskoların sürülüşünün 400. yılı nedeniyle 2009 yılında İspanya'da aydınlar ve sivil toplum kuruluşları devletin özür dilemesi için kampanya başlattı. Pek çok muhalif aydın bu kampanyaya destek verdi. Özür dilemeye İspanyol kamu oyunun hazır olmadığını düşünenler, işe kraliyet ödülünü vermekle başlanmasını talep ettiler. Hiç biri gerçekleşmedi…

Şimdi bir kesim için adalet gerçekleşirken, diğer kesim için vicdanlar kanamaya devam ediyor. İspanya'nın öz evlatları olan Moriskoların çocukları da daha ağır bedeller ödemelerine sebep olan mağduriyetlerinin giderilmesini talep ediyor. Özellikle Kuzey Afrika'da hala kökleri İspanya'ya dayanan aileler biliniyor.

Moriskoların sürülmesi etnik bir kıyımdan öte modern öncesi Avrupa bilincinin oluşumunun tezahürüdür. Modern Avrupa'nın ötekileştirici özelliğinin uç verdiği ilk örneklerdendir. Moriskolardan özür dileyemeyen, onların haklarını iade edemeyen bir Avrupa fikri, vicdanen temizlenemeyeceği gibi, köklerindeki günahla da hesaplaşamaz.

İSPANYA SADECE YAHUDİLERLE Mİ BARIŞACAK?[35]

Fransız Devrimi'nden sonra Napolyon için en önemli sorulardan biri Yahudilerin normal vatandaş olup olmadıklarıydı. Tüm yurttaşların eşitliği, kardeşliği ilkesini slogan edinen devrimden sonra Yahudilerin de eşit vatandaş olarak kabul edilmesinden daha tabii ne olabilir diye düşünülebilir. Oysa Napolyon için asıl soru, Yahudileri kendilerine eşit Fransız yurttaşı olarak kabul edip etmeyecekleridir. Bunun için Yahudilerin ya asimile edilmeleri yahut da sisteme dâhil edilerek kendilerini Fransız gibi hissetmelerini sağlayacak reformlara gidilmesi gerekiyordu. Nitekim Yahudilerin gettolarda yaşamalarını zorunlu kılan uygulamaları kaldırarak önemli adımlar atılacaktır.

Avrupa uygarlığının bir Yahudi-Hıristiyan (Judeo-Christian) uygarlığı olduğu formülünün icadına rağmen hala bir Yahudi sorunu vardır Avrupa'nın…

Bu hafta Avrupa'nın pek çok şehrinde, Avrupa mirası olarak 'Yahudi Günü' kutlanıyor. Mesela İspanya'da 25 şehirde bu çerçeve de etkinlikler düzenleniyor. Özellikle Nazi soykırımından sonra Avrupa vicdanını rehin alan suçluluk duygusu o kadar öne çıkartılmaya başladı ki… Abartılı bir hal aldığı bile söylenebilir. Filistin konusunda Avrupa, hem Yahudilere karşı tarih boyu işlenen günahların kefaretini ödemek, bunu yaparken de bedelini kendinin dışında bir coğrafyaya taşımak gibi gayrı ahlaki bir strateji izledi. İslam coğrafyasındaki emperyal günahlarının / çıkarlarının bekçiliğini yapacak, aynı zamanda da tarihsel günahlarının kefareti olacak bir stratejiye dönüştü.

Avrupa tarihinde şu veya bu şekilde Yahudilerin aşağılanarak varlıklarını sürdürmesinin teolojik nedenleri var elbette. Hıristiyan kültürü içinde 'Tanrı'yı katleden' bir kavim gözüyle bakılanların normal vatandaş statüsüne yükselmeleri elbette kolay olmadı. Varlıklarını ticari becerileriyle sürdürebildiler.

Avrupa'da İspanya bu anlamda özel bir yere sahip. Bugünkü İspanya'nın tarihinde Yahudilerin yeri, etkisi yok sayılamaz. 1492'de Gırnata'nın düşmesiyle birlikte Yahudi sürgünü kitlesel boyutlara ulaştı. İspanya şimdilerde 500 yıl önceki günahının kefaretini ödercesine İspanyol kökenli Yahudilerden hem özür diledi hem de bu sürgünün soyundan gelenleri doğrudan vatandaşlığa kabul eden yasa çıkardı.

Mesele, İspanyolların Yahudilere karşı işledikleri suçlara karşı özür dilemesinde değil, bu özrün yeterinde kapsayıcı olmamasından kaynaklanıyor. İspanya tarihinin sadece Yahudi ve Hıristiyan tarihinden ibaret olmadığını belirtmeye gerek yok. İber

[35] Emre, A. (2014). İspanya Sadece Yahudilerle Mi Barışacak. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/ispanya-sadece-yahudilerle-mi-bariacak-55892, 10.06.2018.

Yarımadası'nda bir uygarlıktan bahsedilecekse bugünkü İspanyol kimliğini şekillendiren en önemli bileşenlerden biri, belki de başlıcası Endülüs etkisidir.

İnsanlık tarihinin en parlak medeniyet tecrübesini İberya'da kuran Endülüs İslam medeniyetinin sekiz yüz yıl süren tarihi, bugünkü İspanya'nın tarihinden daha uzun bir süreyi kapsar. Endülüs medeniyeti her ne kadar üstüne çok övgüler ve ağıtlar yakılsa da özellikle bugünün Müslümanlarınca yeterince değerlendirilebilmiş değildir. Ne o dönemin düşünce, ilim, medeniyet birikimiyle sağlıklı ilişki kurabildik ne de o birikimin verimlerinden yararlanarak bugüne taşıyabildiğimiz bir açılım gerçekleştirebildik.

Düşüncede, bilimde, sanatta etkisi İspanya'da hala yaşayan bu birikimin tapusunu neredeyse tümüyle Yahudi varlığına çıkaracak bir propaganda devam ediyor. Yahudilerin Avrupa'nın kendilerine karşı işlediği cürümün hesabını sorar gibi Endülüs'ü hatırlatan her hatırayı kendilerine mal etme çabası gözden kaçmıyor.

Endülüs'ten izler taşıyan tarihi yerleşim alanlarına 'Judeica' ismiyle adeta Yahudi semti damgasının vurulmaya çalışıldığı turist gözüyle bile tespit edilebilir. 1492'den sonra Yahudilerin Endülüs'ten kovulmaları bir bedel olarak İspanyollara çıkartılırken bu arada Yahudilere Müslümanların ev sahipliği yapmış olması önemsenmiyor.

Burada asıl gözden kaçırılan husus İspanyolların Gırnata'yı ele geçirmelerinden sonra sadece Yahudilerin sürgün edilmiş olduğu, sadece onların mağdur edildiği bir tarih algısının bilinçli şekilde oluşturulmasıdır. Oysa bir azınlık olan Yahudilere Ortaçağ Avrupası'nın tahayyül edemediği insanca ve çoğulcu bir toplum modeli içinde yaşama hakkı veren Müslümanların bıraktığı miras ve yine Müslümanların çektikleri acıların yok sayılmasıdır. Günah çıkarırken bile sergilenen bu ikiyüzlü bir tavra dikkat çekmek de en az Yahudilerden özür dilemek kadar tarihi sorumluluk gerektirir.

Endülüs İslam mirasının turistik değerinden öte bir anlam taşıyabilmesi için Müslümanların da Endülüs'ü nostaljik bir obje olmaktan çıkarmaları gerekir.

Milyonlarca Müslüman'ın sürülmesinden başka, bir o kadarının da zorla Hıristiyanlaştırıldığını, engizisyonlarda yargılandıklarını hatırlamak el-Hamra Sarayı'nda fetih düşü görmekten daha az önemli değildir.

Gırnata'nın düşmesinden çok uzun zaman sonra bile, mesela 1610'larda bir milyona yakın Müslüman'ın İspanya'dan sürülmesi, defteri kapatılmak istenen bir medeniyete karşı işlenen son cinayetlerden biridir.

Endülüs mirasına sahip çıkılmasına dair en duyarlı simalardan Roger Garaudy, Müslüman zenginlere Endülüs'teki tarihi evlerin satın alınarak kurtarılması,

yaşatılması çağrısı yapmıştı mesela. Körfezdeki Arap şeyhliklerinin gökdelen fetişine harcadıkları parayla kıyaslandığında bu proje için harcanacak para çok mütevazı kalırdı. Elbette Endülüs Arap medeniyeti olmaktan önce İslam medeniyetinin bir altın halkasıydı. Bu sorumluluk bize de aittir. En azından oradan sürülen Yahudilere sahip çıktığımız kadar bize ait… Mesela hala Müslümanlardan özür dilemeyen İspanya üzerinde Medeniyetler İttifakı çerçevesinde Türkiye etkili olabilir.

Tarihi nasıl okuduğumuz nasıl bir gelecek tasavvuru kurduğumuzla alakalıdır. Endülüs okuması Avrupa'nın özellikle Müslümanlarla ilişkisinin ipuçlarını vermektedir.

KIRIM: İKİNCİ ENDÜLÜS[36]

Gırnata'nın düşüşünden yaklaşık 300 yıl sonra başka bir İslam toprağı ehlisalibin eline düşecektir. 1784 yılında Kırım, Çariçe İkinci Katerina'nın emriyle Ruslar tarafından işgal edilecektir.

Osmanlı'ya bağlanmadan çok önce de bir İslam toprağı olan Kırım'ın kaybı, Avrupa'daki toprak kayıplarından daha başka anlam taşıyordu. Kırım'ın kaybı her şeyden önce zaten Müslümanların olan bir bölgenin kaybedilmesi olarak bir ilktir. Daha önce Avrupa'da kaybedilen topraklar, fetihle ele geçirilmiş, nüfusunun önemli kısmı hala gayrimüslim kalmış topraklardı.

Kırım ise çok daha farklı bir konumda, çok daha farklı anlamlara sahipti. Kırım'ın jeo-stratejik konumu bir yana, jeo-kültürel açıdan önemi, herhangi bir toprak kaybı olmaktan öte katmanları olan, bugüne bile yansıyan anlamlara sahip.

Kırım'ın düşüşünün *'ikinci Endülüs'* **nitelemesini hak edişinin arkasında, bu iki bölgenin Doğu ve Batı ilişkileri açısından uç bölge olmalarından çok İslam'ın bölgelerindeki temsiliyeti açısından merkezi konuma sahip olmaları yatmaktadır. Sanatta, bilimde göz kamaştırıcı gelişiminden dolayı Endülüs medeniyetini Kırım'la karşılaştırmak zor olabilir. Ancak Güney-Kuzey aksı ile Orta Avrupa -Doğu Avrupa arasındaki merkezi yeri, Kırım'ı herhangi bir serhat eyaleti olmaktan çıkarır. Ayrıca Osmanlı'nın kurucu unsuru olan Oğuz boyları ile Kuzeyden ilerleyen, Altınordu Devleti'nin de bakiyesi sayılan, Müslüman-Türk boylarının siyasi, kültürel olarak aynı medeniyet havzasına akmalarını sağlar. Kırım Tatarları olarak bilinen Kuzeyden Doğu Avrupa'ya sarkan Müslüman-Türk boylarının temsilcileri, hala bu jeo-kültürel varlığı bugüne taşır.**

[36] Emre, A. (2014). Kırım: İkinci Endülüs, Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/kirim-ikinci-endulus-50562, 09.06.2018

Etkileri Avrupa içlerine uzanan, Doğu Karadeniz'i kontrollerinde tutan Kırım Girayları, Osmanlı'nın stratejik konumu açısından vazgeçilmez bir önemdeydi.

Kırım'da neşvü nema bulan kültür ise Orta Asya içlerine, Sibirya'ya, bugünkü Polonya'dan Finlandiya'ya kadar uzanan bir etki alanı oluşturmuştu.

İber Yarımadası'nda Gırnata'nın düşmesi Müslümanların Batı Avrupa'daki kaderini nasıl belirlediyse, Kırım Yarımadası'nda Bahçesaray'ın düşmesi de Kuzey Batı Asya ve Doğu Avrupa'daki İslam'ın geleceğini belirledi. Bu anlamda Kırım'ın düşüşünün *'ikinci Endülüs'* **vakası olduğu tanımlaması uygun düşer.**

Rusların Kırım'ı işgali sonrası gelişmeler, pek çok anlamda Endülüs'ün düşüşüyle hayata geçirilen uygulamaları hatırlatır. Her şeyden önce büyük göçler, sürgünler bu benzerliğin en göze batan unsurları. Mesela işgalin başladığı 1784'ten 1800 yılına kadar geçen sürede 500 bin kişi vatanını terk etmek zorunda kalır. 19. yüzyılın ilk yarısında 200 bin, 1860 sonrası ise 230 bin Müslüman anavatanlarını terk etmek zorunda kalacaktır. Rus kolonyalizminin uygulamalarını genelde görmezden gelen antiemperyalist söylem, Çarlık Rusyası'nın yanı sıra Sovyet dönemi uygulamalarını da yok sayar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm Kırım Tatarları bir gecede Kırım'dan sürülerek ölüm yolculuğuna çıkarılırlar.

BAHÇESARAY'I KURTARAN ŞAİR PUŞKİN

Rus sömürgeciliğinin yaptığı en korkunç uygulamaların başında kültürel kimliğin, aidiyetin izlerinin kazınması olacaktır. Şehirlerin, kasabaların, dağların, nehirlerin isimleri değiştirilmeye, hafızadan silinmeye çalışılır.

Bunun tek istisnası var: Bahçesaray... Vadinin içindeki zarif Han Sarayı ve ayakta kalan tarihi eserlerle Kırım'ın geçmişinden izler taşıyan Bahçesaray, İslam şehri olma özelliklerini bünyesinde barındırır. Topkapı Sarayı'nı hatırlatan mimarisi ve farklı çözümlemelerle kendine özgü bir estetik boyut kazanan Han Sarayı...

Han Sarayı'nın içinde destansı bir çeşme: *''Gözyaşı çeşmesi''* **... Hala tüm şiirselliği ile bir köşede durmaktadır. Mermer işçiliğinin tüm inceliklerinin sergilendiği çeşme hala sessiz sessiz ağlar gibidir. Her ne kadar yeri değiştirilmiş olsa da, damla damla gözyaşlarını akıtırken çıkardığı akustikten eser kalmasa da dünya edebiyatının en ünlü şiirlerinden biri bu çeşme için kaleme alınmıştır. Çar'a başkaldırarak sürgün yıllarını Bahçesaray'da geçiren Puşkin, Han Sarayı'nın bir köşesinde kalırken** *''Bahçesaray Çeşmesi''* **şiirini yazacaktır. Bu şiirde Bahçesaray ismini kullandığı için Ruslar Bahçesaray ismini değiştirmeye cesaret edemeyecektir. Akyar'ın Sivastopol, Akmescid'in Simferopol olmasının aksine... Bahçesaray tıpkı mermer çeşmenin gözyaşı dökmesi gibi içten içe gözyaşı dökerken ismini bu gözyaşları sayesinde koruyacaktır.**

Tatar atlılarının cesur akınlarının nal seslerini hatırlatan dizelerinde Han Sarayı'ndaki hüzünlü bir öyküyü anlatacaktır Puşkin. Aslında şair, Bahçesaray Çeşmesi'nin hüznünde kendi Afrikalı köklerini de bulur. Puşkin'inki daha farklı bir hüzündür. Şairin, çeşmenin ve Bahçesaray'ın hüznü, Kırım hanlarının akınlarındaki uğultulardan süzülen şiirsel bir ahenge dönüşür.

Puşkin'in Bahçesaray çeşmesi şiirinin Kırım Tatar lehçesiyle çevirisinde atlarıyla uçarcasına baskına giden süvariler şöyle anlatılır:

''Han sarayı titislenip, boşap kaldı; / Kırım-Giray kene ketti onı taşlap;

Tümen-tümen askerinen yat illerge, / Yat illerge yolga çıktı sefer başlap.

O kene de kasırgalı soguşlarda / Küskünlenip, kanga suvsap at oynata,

Lakin hannın yüreğinde başka türlü / Duygularnın alevleri gizli yata.''

Bugünün Türkçesiyle Gözyaşı Çeşmesi'ne de şöyle sesleniyor Puşkin:

''Aşk fıskiyesi, ölümsüz çeşme! / Sana armağan olarak iki gül getirdim.

Seviyorum bitimsiz konuşmanı / Ve şiirsel gözyaşlarını senin.

Çiseyen gümüşsü tozların / Serin çiğlerle kaplıyor beni:

Ak, ak durmaksızın sevinçli pınar! / Anlat, anlat bana bildiklerini''

(Çeviri: Ataol Behramoğlu)

GIRNATA'DA İLK EZAN[37]

Ilık bir ilkbahar akşamıydı... Gırnata'ya ilk gidişimdeki o akşam. Mirador San Nicolas'ta gün batarken karşımda El Hamra... Güne veda eden güneşin mercan renkleri El Hamra'ya vuruyor. Kızıl bir güneş gurub etmede. El Hamra'nın duvarlarına günün son ışıkları düşerken loyu kızıl bir renge bürünüyor.

Gırnata'nın El Hamra'yı en güzel seyredilecek tepesinde iki hüznü birden hissediyorum. El Hamra'yı seyre durduğumuz alana ismini veren San Nicolas Kilisesine dikkatli bakan birisi kilisenin *"bir zamanlar cami idim"* **diye fısıldadığını duyar gibi olur. Gırnata'nın tarihi kesimi semt El Bayzin'de en hâkim tepede etrafı Endülüs'e özgü Carmen tipi bahçeli, avlulu evlerin ortasında yükselen kilisenin çan kulesi, tipik Endülüs- mağrip tarzı minare formunu koruyor. Küçük bir değişiklik yapılarak çan takılmış...**

El Hamra'nın ötelerinde karlı Sierra Nevada Dağlarının tepelerinde, güneşin son kızıllıkları perde perde kaybolurken, daldığım tarihin derinliklerinden bir sesle irkilerek uyandım adeta. Hayal ve gerçek arasında bir duygu seli adeta benliğimi sarstı. En tabii haliyle *"Allahu ekber Allahu ekber"...* **Hoparlörün mekanik sesinden ziyade sanki tarihin derinliklerinden yükselen bir çığlık gibiydi. Birden irkilerek kulak kesildim... Evet, çok yakınlardan bir ezan sesiydi bu.**

Akşam olmuş ve ezan okunuyordu...

Şaşkınlığımı fark eden Müslüman İspanyol arkadaşlardan Davud Romero daha evvel ifşa edilmemiş bir sırrı söylercesine; *"Cami hemen şurada, namazı orada kılalım"...*

Sesin geldiği yöne doğru ileri fırlayacak ve bir sokak ötede minaresinden ezanın okunduğu caminin önünde bulacaktım kendimi.

Endülüs'ün son incisi Gırnata'nın düşüşünden çok sonraları Moriskolarla, yani zorla Hıristiyanlaştırılan, Müslümanlığını gizleyerek yaşamaya mecbur bırakılan Moriskolarla ilgili bir konferansa gelmiştim.

Bir milyona yakın Morisko 1609 - 1612 arasında topluca anayurtlarından kovulmuşlardı. Ve modern İspanya tarihinde ilk kez Moriskoların sürülüşünün 500. yılı anısına Gırnata Üniversitesi bilimsel bir toplantı düzenliyordu. Konuyla ilgilenen Burhan Köroğlu ile birlikte izlemeye gelmiştik.

Birden sayha gibi yükselen ezan ve bir vaha gibi açılan Gırnata Camii'nde saf tutmanın omuzlarımdaki ağırlığı ve içimdeki hafifliği ile tasvir edilemez bir âleme hicret etmiştim sanki.

---

[37] Emre, A. (2015). Gırnata'da İlk Ezan, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/girnatauda-ilk-ezan-2007253, 10.06.2018.

Namazdan sonra El Hamra'ya doğru açılan cami avlusundan gördüklerim gecenin maviliği, El Hamra'nın ışıkları yitik bir mirasın tekrar bulunuşu gibiydi.

Caminin hikâyesi ilginç. Yapılan kazı sırasında bir cami temeline rastlanmasıyla tartışma başlar Gırnata'da. Müslümanların girişimiyle burada aslına uygun olarak cami yapılmak istenir, arsa satın alınır. Ne var ki, bu kez sivil toplumla belediye karşı karşıya gelir. Sanılanın aksine toplumda cami yapılmasını istemeyen kesimin sesi gür çıkmaktadır. Uzun mücadeleler sonunda 2003 yılında Gırnata'nın düşüşünden 500 yılı aşkın bir süre sonra ilk ezan okunur Endülüs'te.

Modern Avrupa'nın oluşumunda, erken modern dönemde, Müslümanların ve Yahudilerin kitapları yakılarak sürülmesiyle, tek boyutlu bir toplum inşası devraldığı mirasa inat zorla yükselecektir. Gırnata'nın ezan sesinin yükselmesine tahammül edebilecek düzeye gelmesi uzun zaman alacaktır. Bu süreçte Avrupa'nın en koyu Katolik ülkesi olmasının da etkisi var şüphesiz.

Ne var ki, çoğulcu ve görece daha liberal uygulamalarıyla bilinen İngiltere ve *"müsavat, kardeşlik, hürriyet"* **ilkelerini varlık sebebi sayan Fransa gibi ülkelerin bu düzeye gelmeleri daha zor olacaktır.**

Ezan sesine tahammül etmek bir yana minare tartışmasını bile aşabilmiş değiller, modern uygarlığın kalesi Avrupa başkentleri. Minareyi İslam'ın Avrupa üstünde zaferi gibi algılama gerekçesi bir yana, cami mimarisine, iç süslemelerine bile müdahil olunur. Camiye izin verilse bile mimarisinin batılı kültür ve estetik değerlerine uygun olması istenir!

Cami mimarisi ve Avrupa değerleri arasında kurulan ilişki ve bu yöndeki zorlamalar aslında *"Avrupa İslamı"* **tartışmalarının ve modernize edilmiş, Avrupa değerleri ile barışık yeni tür bir İslam icadının da kodlarını verir.**

AKİF EMRE: ALPUJARRA YAHUT ENDÜLÜS'TE İSYAN[38]

Yine bir bahardı, yine bir Mayıs ayındaydık... Akdeniz'in suları henüz ısınmamıştı. Cebeli Tarık sisler arasında bir kaybolup bir görünüyor, tarihten bugüne düşen bir gölge benzeri, Endülüs'ün işaret taşı gibi yükseliyor...

Gırnata, Endülüs'ün yaylası olsa da gölge vermeyen nar ağaçlarının yeşilliğinde hala pırıl pırıl...

El-Hamra hala gözleri kamaştırıyor. El-Hamra'nın yaldızı derinlerinden yükselen çığlıkları, acıları da kapatıyor sanki. Oryantal bir tat veriyor Batılı gezginlere, nostaljik bir avuntuya dönüşüyor Ortadoğulu yanımıza.

Gırnata'yı geride bırakıp Alpujarra bölgesinin karlı yamaçlarına doğru yol alıyoruz. Çamlar gittikçe uzuyor, yeşillik daha da koyulaşıyor. Yükseklerden eriyerek akan kar suları yol boyu şırıltılarla akıyor.

Tabiat tüm güzelliği ile önümüzde... Alpujarra ayaklanmasının izlerini sürmek için yokuşa akan suların peşindeyim. Birden arabayı kenara çekip atlıyorum... Buz gibi akan kar sularıyla abdest alıyorum... Ve isyanın rüzgârlarının estiği Endülüs toprağında namaz kılıyorum.

Sanki 1569 yılına gitmiş gibiyim. Gırnata'nın düşüşünden çok zaman sonra esen başka bir Endülüs soluğunu, özgürlük rüzgârını içime ancak böyle çekebilirdim.

Görkemli karlı dağları aşıp Alpujarra isyanının kalbine doğru kıvrım kıvrım yol alarak ilerliyoruz. İşte büyük isyanın ateşlendiği köydeyiz... Beyaz badanalı, çoğunluk tek katlı evleriyle görünüşte tipik bir İspanyol köyü... Sırtını vadiye yaslamış beyaz kartal gibi duruyor... Daha sonra gideceğim, Endülüs'ün babası Blas Infante'nin doğduğu Malaga yakınlarındaki dağ köyünde de benzer duyguya kapılmıştım... Moriskolardan üç yüzyıl sonra kimliğinin peşinde koşan özgürlük savaşçısının köyü de bir yanıyla şirin bembeyaz bir köy... Bir yanıyla sessiz çığlıkların biriktiği Endülüs'ün feryadı...

Alpujarra isyanı, etkisi bugünlere kadar yansıyan Morisko isyanları içinde en önemli olanı... Uzun süren bu isyan başladığında İspanyollar Avrupa'nın en büyük imparatorluğuna sahipti. Amerika'da kurulmaya başlayan kolonilerden gelen altınla zenginleşen devlet, Kutsal Roma İmparatorluğunun varisi olma iddiasında.

İsyanın başladığı köyün daha girişinde bir tabela dikkat çekiyor: Aben Humeyye lokantası. Aben Humeyye isminin sıklıkla karşımıza çıkması doğrusu beni şaşırtıyor.

[38] Emre, A. (2015). Alpujarra Yahut Endülüs'te İsyan. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/alpujarra-yahut-endulusute-isyan-2010965 , 09.06.2018.

İspanyolların üç yıl süren bir isyanın liderinin ismini rahatça kullanabilmeleri nasıl açıklanabilir?

Her şeyin ekonomik değeri kadar anlam kazandığı bir çağda tarihin bu en hüzünlü isyanının turistik bir pazarlamaya dönüşmesi mi? Yoksa nasıl olsa bastırdıkları bir isyanın artık tehlike olmaktan çıkmasının bir göstergesi olarak mı okunmalı? İspanyol kimliği, modern öncesi *"ötekisi"* **olan Moriskoları bastırarak oluşurken gizli korkularını gerçekten yenebildi mi? Bundan hiç de emin değilim.**

Girdiğimiz tenha bir kafede tezgâhtarla sohbet açarken ben Aben Humeyye hakkında ne bildiğini soruyorum. *"Bir zamanlar Müslümanmış, sonra Hıristiyanlığı kabul etmiş ama ardından isyan etmiş"* **diye cevap veriyor. Endülüslü Müslümanların, Gırnata'nın düştükten sonra, engizisyon kararıyla din değiştirmeye zorlandıklarını, ana dillerini bile konuşmalarının yasaklandığını nereden bilebilirdi ki... Sonunda zorla değiştirilen isimlerinin yerine Müslüman ismi alarak isyan ettikleri bu dağlarda, biat ettikleri liderlerinin gerçek ismini bilemezdi...**

Köyde dolaşırken kilisenin çan kulesi dikkat çekiyor. *"Bir zamanlar minare idim"* **diyor adeta. Sevilla'daki Giralda'nın mütevazı bir kopyası sanki. Küçük bir operasyonla çan kulesine çevrilmiş.**

Kilisenin bir kaç sokak yakınında bir bina... İlk bakışta sıradan, iki katlı, beyaz badanalı bir ev. Kapısındaki küçük levha tarihin sislerinden kalan bir ayrıntıyı hatırlatarak sarsıyor: *"Moriskoların özgürlük mücadelesini başlatan isyan kararı bu evde alınmıştır."*

Endülüs İslam Cemaati

Osmanlı'nın İnebahtı Savaşı ile bu evde alınan yenilginin ilişkisinden habersiz hafızamızı acıtan sancılı bir isyanın peşindeydim. Üç yıl süren büyük isyan zorlukla bastırılacak, daha sonra başka isyanlar olsa da artçı etkiden ileri geçemeyecekti. Ve nihayet 1610'da bir milyona yakın insan sürülecekti.

Alpujarra isyanının merkezinde yer alan yakın köylerin her birinde isyanın hatıraları hala duruyor. İlk çatışmanın çıktığı yerler, basılan Noel ayinin yapıldığı kilise, İsyanın bastırılmasıyla kılıçtan geçirilen ailelerin sığındığı mağaralar, Osmanlı yeniçerilerinin isyan bölgesindeki faaliyetleri... Elhamra nostaljisinde unutulan, Gırnata düştükten sonra içten içe yanan Endülüs ateşi...

Tüm mesele Gırnata'nın görkeminde gözleri kamaşanların, nar ağacının gölgeleyemediği tarihin acılarına nazar edebilmesinde...

BAŞKA BİR ŞİMON PERES ÖYKÜSÜ[39]

Onunla ilk kez Plaza Nueva'ya bakan kendi işlettiği teteria yanı çayhanesinde karşılaştım. Daha çok bizdeki pastaneyi çağrıştıran çayhanenin içi kadar bulunduğu semt de hayli ilginçti. Tarihi Gırnata'nın kalbinde Elhamra'ya bakan bir yerde bir edebiyatçı ile geçmişi, aidiyeti, kimlikleri konuşmanın kelimelere başka anlam yüklediği kesindi. Sol tarafı Plaza Nueva isimli meydana bakıyordu. Meydanın hemen başında bir zamanlar engizisyon mahkemesinin olduğu, hala işkence aletlerinin sergilendiği adliye binası vardı. Tarihi taş binanın dehlizlerinden hala çığlıkların yükseldiğini duyar gibi olurdum her önünden geçişimde. Çayhanenin tam karşısında akan derenin üstünde yükselen Elhamra'nın duvarları yeterince etkileyici görünüyor. Endülüs denilince en çok hatırlanan belki de ilk akla gelen sembol yapı…

Her sokağının, her yapının Endülüs izleri taşıdığı Gırnata'nın bu tarihi semtinde görünüşte benzerlerinden farkı olmayan bu *'teteria'* **nın içi sanki pencerelerinin açıldığı Elhamra'dan esinlenmiş gibiydi; Kufi hatla yazılmış levhaların yanı sıra dev ölçekte modern tarzda Arapça yazılar dikkat çekiyordu.**

Kumral saçları, açık alnı, bir sanatçı görünümünü tamamlayan gözlükleri ile tipik Endülüslüden çok Kuzey İspanya'dan birine benziyordu. İsminin çağrıştırdığı anlam katmanları ise tarihin karanlıkta kalan hatıralarıyla bugünün buluşması gibiydi.

Edebiyatla uğraşıyor, öyküler yazıyordu, İspanya'nın özellikle Endülüs bölgesinde karşılaşılan bir duruma bizzat tanık oluyordum; Şimon Peres isminin ima ettiği kimliğinin aksine bir Müslüman'dı. Farklı kanallardan gelen bilgileri dikkate alacak olursak İspanya'da farklı kesimlerde Müslüman olduğu halde kimliğini/ ismini gizleyen hayli etkin isimler var. Bir kaç tanesiyle karşılaştığımı söyleyebilirim ama bu örneklerin ne oranda bir karşılığının olduğunu test etme imkânı yok.

Ama Şimon Peres kimliğini saklamak ihtiyacı hissetmeyen hatta toplumda aykırı sayılabilecek derecede açık sözlü bir Müslüman. Endülüs'ün, özellikle Gırnata'nın kültürel ve tarihi köklerinin İslam ile bağının ne derece güçlü olduğuna vurgu yapıyor, Endülüs'ün düşmesinden sonra uygulanan sistematik yok etme planlarına karşın hala İslam'ın derinlerde yaşadığına inanıyor. Kendi hayatında verdiği örnekleri dinlerken hayli sarsıcı geldi… " *Babam bir çiftçiydi"* **diyor Şimon:** *"Her gün işten geldiğinde elini yüzünü yıkar temizlenirdi, ben Müslüman olduktan sonra fark ettim ki aslında babam her gün abdest alıyormuş ama o farkında değil."*

Anlattığına göre alışkanlıkla elini yüzünü yıkarken tam anlamıyla abdest sırasında bunu yapıyor. Günlük hayata bu denli işleyen bir hafızadan bahsediyordu Şimon

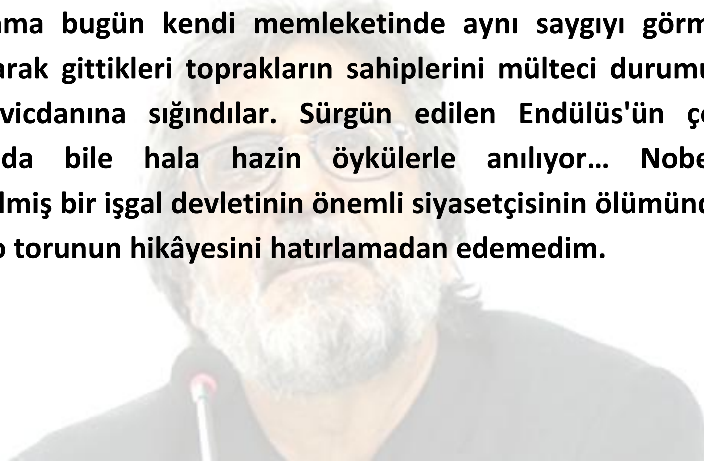
[39] Emre, A. (2016). Başka Bir Şimon Peres Öyküsü. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/baska-bir-simon-peres-oykusu-2032127, 10.06.2018.

Peres. Moriskoların bunca baskı ve acıya rağmen bir direniş, inançlarını koruma yöntemiydi bu.

Endülüs'ten sürülen Yahudilere geri dönüş hakkı verilmesi, onlardan özür dilenmesine karşın daha büyük sürgün ve soykırıma tabi tutulan Moriskoların torunlarının üzerindeki baskının tümüyle kalktığı söylenemez. İspanya'da başlatılan bir imza kampanyası ile hiç olmazsa Moriskolardan özür dilenmesi talebine karşı duyarsızlıktan şikâyetçiydi. Oysa bu toprakların insanları olarak adeta havasına, suyuna nüfuz etmelerine karşın yok sayılıyorlardı.

Üstelik Gırnata'nın düşmesiyle yaşanan sürgün ve katliamlardan çok sonraları da bu uygulama devam edecekti. 1610'da milyona yakın Moriskonun topluca sürülmesi Modern Avrupa kimliğinin öncüsü etnik ve kültürel soykırım pratiği idi.

Aradan geçen bir kaç yıl içinde Endülüslü edebiyatçı Şimon Peres'in kişisel hikâyesini aktarırken hemen herkes ilk önce aynı ismi taşıyan siyasetçiyi hatırladıklarını fark ettim. Aslında sadece isimleri değil tarihi geçmişleri de çakışıyor ama bugün kendi memleketinde aynı saygıyı görmüyordu. Yahudiler mülteci olarak gittikleri toprakların sahiplerini mülteci durumuna düşürürken de dünyanın vicdanına sığındılar. Sürgün edilen Endülüs'ün çocukları ise kendi topraklarında bile hala hazin öykülerle anılıyor… Nobel barış ödülüyle ödüllendirilmiş bir işgal devletinin önemli siyasetçisinin ölümünde aynı ismi taşıyan bir Morisko torunun hikâyesini hatırlamadan edemedim.

NE ENDÜLÜS'Ü UNUT NE DE MORİSKO'LARI[40]

Çoğumuz için maalesef bugün Endülüs bir nostaljiden ibaret. Özlemle anıyoruz. Saraylarını, mimarî eserlerini biliyoruz. Ama *"1492'den sonra ne oldu?"* **sorusu hiçbirimizin kafasında yok.**

"Endülüs'e olan vefa borcumuzu ödemeye çalıştık" **Akif Emre,** *'Morisko'***ların izini sürdüğü belgeseli anlatmaya bu cümleyle başlıyor.** *"1492'den sonra, son Endülüs şehri olan Gırnata da düştükten sonra, orada milyonlarca Müslüman vardı. Bir kısmı da Arap değildi. Bu insanların akıbeti üzerine hiç kafa yorulmadı"* **diyor.**

Endülüs düştükten sonra Hıristiyan yönetimi altında yaşamak zorunda kalan ve zamanla Hıristiyanlaşmaya zorlanmış Müslümanlara Morisko deniyor. Moriskolar, Hıristiyan gibi gözüküyor ama Müslümanca yaşamaya devam ediyorlar.

Belgeselin senaristi Akif Emre, bir gazeteci, Ortadoğu uzmanı. Belgeselciliği de var. Osmanlı Şehirleri, Mimar Sinan, Balkanlar'da Ramazan, Akif Emre'nin danışmanlığını ve senaristliğini yaptığı belgesellerden bazıları.

Moriskoların anlatıldığı beş bölümlük belgeselin yapımcılığını Kuzey Haber Ajansı yapıyor. Ama belgeselin yükünü büyük ölçüde Akif Emre omuzlamış. Belgesel iki yılda tamamlanmış. İspanya'da çekimler bir ay sürmüş. Sonra Endülüs izleri takip edilerek Fas'ta çekimler yapılmış; çünkü Gırnata'daki gibi evlerin olduğu şehirler var. Türkiye'de de Endülüslülerin ve Moriscoların yerleştirildikleri yerler var. Galata civarı, bu yerleşim bölgelerinden.

Emre, Arap Camii'ni örnek gösteriyor. *"Mimarisine bakarsanız, Endülüs izleri taşır. Çoğu kişi bilmez, burada da Endülüs'ün büyük bir cemaati oluşmuş. İstanbul'dan daha sonra İspanya'ya Osmanlı elçisi olarak gidenler var"* **diyor.**

Çoğumuz için maalesef bugün Endülüs bir nostaljiden ibaret. Özlemle anıyoruz. Saraylarını, mimarî eserlerini biliyoruz. Ama *"1492'den sonra ne oldu?"* **sorusu hiçbirimizin kafasında yok.** **Akif Emre ısrarla Gırnata düştükten sonra yaşananlara dikkat çekiyor.** *"Son Gırnata sultanı şehri teslim ederken yaklaşık 50 maddelik bir anlaşma yapıyor. Dinî vecibelerine dokunulmayacağı, eğitim hakları, hukuk, mülklerine el konulmayacağı, özgürlüklerine dokunulmayacağı gibi... Bu kurallar 5 yıl uygulanıyor. 5 yıl sonra engizisyon devreye giriyor. Katolik krallık, ideallerindeki gibi bir İspanya oluşturmak için, 'Müslümanlar ya sürülmeli ya da Hıristiyan olmalı' diyor. Neticede Müslümanlar Hıristiyanlaşmaya zorlanıyor. Kırsal alanda mesela herkesin vaftiz olması için emir çıkarılıyor. Kadınların peçe takması, Arapça konuşmak yasak. Kitaplar yakılıyor. Müslümanların en son sürgün edilme tarihi 1610. 1492 ile 1610 arasındaki süreci işledik bu belgeselde"*

---

[40] Dünya Bülteni (2011). Ne Endülüs'ü unut ne Moriscoları!, http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=158796), 06.06.2018.

Fas'a göç eden Moriskolar Endülüs modeli şehirler kurdular.

KUZEY AFRİKA'YA YERLEŞTİLER

Katolik yönetiminin sürgün ettiği Moriskolar büyük oranda Kuzey Afrika'ya gidiyor. Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkelerde Gırnata modeli şehirler kuruyorlar. *Halen bu ülkede yaşayıp da kökenini Endülüs'ten geldiğini bilen insanların olduğunu söylüyor* **Akif Emre.**

Moriskolar artık daha yüksek sesle tartışılıyor İspanyol tarihçiler arasında. Hatta Endülüs milliyetçiliği diye bir kavram var. Endülüs milliyetçileri parlamentoda temsil ediliyor. Moriskoların bugüne yansımasını Akif Emre şöyle anlatıyor:

"Günümüzde bir flamenko müziğini Morisko'suz açıklayamazsın. Bir taşra şehrinde flamenko müziğini çektik. Klasik Endülüs müziği de hâlâ icra ediliyor mesela. Hatta ilginçtir, klasik Osmanlı müziğine çok yakın bu eserler. Orada da ilginç bir etkileşim varmış demek."

Belgeselde Topkapı Sarayı arşivlerinden ulaşılan Moriskoların Kanuni'ye yazdıkları ve Osmanlı'dan yardım talep ettikleri bir mektuba da yer veriliyor. Beş bölümlük belgeselin ilk bölümünde kısa bir Endülüs tarihi yer alıyor. Sonraki bölümlerde Gırnata'nın düşüşü, dönemin siyasî şartları ve Müslümanların o dönem içinde oldukları pozisyonlar anlatılıyor.

ABDEST ALIR GİBİ EL YIKIYORLAR

Bugün Endülüs kökeni olduğunu keşfeden insanlarla görüştük. Diyorlar ki: *"Biz Müslüman olduktan sonra fark ettik ki, pek çok geleneğimiz İslamiyet'le alakalıymış." Mesela bir öykü yazarı vardı, kırsal bölgede yaşıyorlarmış. "Babam tarladan geldiğinde, aynı abdest alır gibi yıkardı ellerini"* **diyor. Ağzına-burnuna su vermesi, kollarını yıkaması... O zaman Müslüman olmadığı için bilmiyormuş abdest alındığını. Belki babası da bilmiyor. Ama el yıkama tarzları böyleymiş. Çok çarpıcı anekdotlar da yakaladık.**

İSPANYOLLAR TARTIŞIYOR

Gırnata'da iki yıl önce Morisko meselesini tartışmak için bir konferans düzenlendi. Yabancı ülkelerden 80 kadar uzman geldi. İspanyol resmî tarih söylemi ne diyor, gerçek ne, bunları tartıştılar. Onlar *"Araplar burayı işgal etmişlerdi, biz de onları geldikleri yere geri gönderdik."* **diyorlar. Alternatif tarih söylemini dillendirenler ise** *"Tamam, Araplar zamanında gelip bu bölgeye yerleştiler ama o zamanlar İspanya diye bir yer yoktu. Endülüs'ü kuran Müslümanların çoğu, aslında buranın yerlisiydi. Dini farklı olduğu için, siz buranın çocuklarını kovdunuz."* **diye karşılık veriyorlardı. Konferanstakiler genelde Katolik aydınlardı. Devlet Yahudilerden özür diledi,**

Müslümanlardan dilemedi henüz. O aydınlar, Müslümanlardan da özür dilenmesi gerektiğini savunuyorlar.

AKİF EMRE'DEN YENİ BİR BELGESEL VAR[41]

Yayın dünyasından ve hazırladığı belgesellerden tanıdığımız bir isim Akif Emre. Yeni Şafak'ta köşe yazılarına ve Dünya Bülteni'nin genel yayın yönetmenliğine devam ediyor. Endülüs ile alakalı bir belgesel hazırladığını duyduk ve soluğu yanında aldık. Güler yüzü ile bizi karşılayan ağabeyimiz, bütün sorularımızı cevapladı. Söz konusu belgeselin montajı henüz bitmiş.

Nasıl bir belgesel bu, konusu nedir?

Bu bir Morisco belgeseli. *"1492'den sonra ne oldu?"* **sorusunun cevabı bu belgesel. Bizim Endülüs bilgimiz** *"Endülüs'ün sonu"***na kadar olanlar genelde. Hâlbuki bunun sonrası var: O yükselen İslam Medeniyeti'ni biliyoruz fakat bu yaptığım belgesel doğrudan bu konuyla ilgili değil, dahası var; 1492'den sonra, son Endülüs şehri olan Gırnata da düştükten sonra, orada milyonlarca Müslüman vardı. Bir kısmı da Arap değildi. Bu insanların akıbeti üzerine hiç kafa yorulmadı. Aslında bu dönemi anlatan iki kavram var İslam Tarihinde:** *"Morisco"* **ve** *"Müdeccen".* **Hıristiyan yönetimi altında yaşamak zorunda kalan Müslümanlara müdeccen deniyor.**

Endülüs'te gerilemenin başladığı süreçle son Endülüs şehrinin düşüşü arası uzun bir zaman var. Bu 200-300 yıllık bir süreç. Bu süreç içinde yönetimler değişiyor, çok değişiklik oluyor ama Müslümanlar hâlâ sayıca çoğunlukta. Bahsettiğimiz çekilmenin bir kısmı da zaten anlaşma ile teslim olarak gerçekleşiyor. Kimi şehirler teslim olurken anlaşmalar imzalayarak bazı temel haklarını garanti altına almışlar. Orada yaşamak zorunda kalan Müslümanlara müdeccen denmiş. Moriscolar da Hıristiyan yönetimi altında yaşamak zorunda kalan Müslümanlar, ama Hıristiyanlaşmaya zorlanmış Müslümanlar. Bir takım siyasî, politik zorlamalar var.

Belgesel de bu Moriscolara ilişkin. Son Gırnata sultanı şehri teslim ederken yaklaşık 50 maddelik bir anlaşma yapıyor. Dinî vecibelerine dokunulmayacağı, eğitim hakları, hukuk, mülklerine el konulmayacağı, özgürlüklerine dokunulmayacağı gibi... Bu kurallar 5 yıl uygulanıyor. 5 yıl sonra Engizisyon devreye giriyor. Katolik krallık ideallerindeki gibi bir İspanya oluşturmak için, Müslümanlar ya sürülmeli, ya da Hıristiyan olmalı, diyor. Neticede Müslümanlar Hıristiyanlaşmaya zorlanıyor. Müslümanların en son sürgün edilmesi tarihi 1610. 1492 ile 1610 arasındaki süreci işledik bu belgeselde. Müslümanlar bu süreçte neler yaptılar? Osmanlı ile ilişkileri, yazışmalar, direnişler, sürgünler… Dolayısıyla, belgesel direkt Endülüs dönemi ile ilgili değil. İlginç, sarsıcı olaylar yaşanıyor bu dönemde. İlk olarak Arapça

[41] Sümeyye Karaarslan (2011). Akif Emre'den Belgesel Var. http://www.dunyabizim.com/elveda-endulus-moriskolar/6238/akif-emreden-yeni-bir-belgesel-var, 09.06.2018.

yasaklanıyor mesela. Endülüs kıyafetlerini giymek yasaklanıyor. Bu yasaklara karşı nasıl mücadele ediyorlar, nasıl direniyorlar, bunu soruşturduk. Çok büyük isyanlar var, bazıları 3-4 yıl sürüyor. Osmanlı'ya, diğer ülkelere yazışmalar var.

Daha önce yaptığınız belgesellere bakıyoruz: Mostar, Mimar Sinan, Saraybosna, Selanik, Üsküp, Kudüs... Bütün belgesellerinizde ortak bir kaygınız var.

Sadece nostalji yapmak istemiyorum. Tüm çalışmalardaki ortak kaygım, medeniyetimizin bugüne yansımalarını görebilmek. Bugün Kudüs bize ne ifade ediyor mesela? Günümüzde Müslümanlar Kudüs karşısında nerede duruyor? Hatırlatmada bulunmak ve bunun yanı sıra, zihinsel bir arka plan sunmak niyetindeyim. Bir medeniyetin bugüne yansıyan anlamını belgesel diliyle ifade etmek kaygısındayım.

Projenin yapım ve yönetimi size ait, değil mi?

Evet. Çekim, araştırma, senaryo, kurgu aşamalarını yönettim.

Bu belgeselin alt yapısı, fikrin oluşması çok zaman almıştır ama belgeselin hazırlanmaya başlaması ve bitişi arasında ne kadar bir süre var?

Karar verip bitirilmesi yaklaşık iki yıl aldı. Bu süreçte 2-3 kere İspanya'ya gittim. Yerinde ön araştırmalar yaptık. Yaptığım araştırma ve okumalarda tespit ettiğim yer ve mekânları bulduk. Orada 20-30 yıldır yaşayan bir tercümanım vardı mesela... Gideceğimiz yerin ismini söyleyince rehber şaşırıyor ve vardığımızda orayı ilk defa görmüş oluyordu. Burada tarihin karanlığında kalan maddi unsurları bulmak önemli. Gırnata'nın birkaç yüz kilometre ötesinde, ilk isyan atışının başladığı ev mesela, benim için önemliydi. Gittik, orayı bulduk. Yoksa El-Hamra Sarayı, Kurtuba Camii… Bunları zaten herkes biliyor. Biz, şehir merkezinden çok uzakta, Müslümanların saklandığı mağaraları da çektik.

Belgeselin bir kısmı da Fas'ta çekildi. Endülüs Müslümanları Endülüs düştükten sonra, değişik bölgelerde şehirler kurdular. Fas'ta da tıpkı Gırnata'daki gibi evlerin olduğu şehirler var. Türkiye'de de çekimler yaptık. Türkiye'de de Endülüslülerin ve Moriscoların yerleştirildikleri yerler var. Arap Camii mesela, mimarisine bakarsanız, Endülüs izleri taşır. Çoğu kişi bilmez, burada da Endülüs'ün büyük bir cemaati oluşmuş. İstanbul'dan daha sonra İspanya'ya Osmanlı elçisi olarak gidenler var. 1630'larda mesela, 1700'lerde, 1800'lerde hâlâ bu göçler devam ediyor bazı yerlerde.

Bugün Endülüs kökeni olduğunu keşfeden insanlarla görüştük. Diyorlar ki, *"Biz Müslüman olduktan sonra fark ettik ki, pek çok geleneğimiz İslamiyet'le alakalıymış."* **Mesela bir öykü yazarı vardı, kırsal bölgede yaşıyorlarmış. Babam tarladan geldiğinde, aynı abdest alır gibi yıkardı ellerini diyor. Ağzına-burnuna su vermesi,**

kollarını yıkaması... O bilmiyormuş abdest alındığını. Belki babası da bilmiyor. Ama el yıkama tarzları böyleymiş. Çok çarpıcı anekdotlar da yakaladık.

İki ülkeye gittiniz ve çekimlerde bizzat bulundunuz. Zor bir süreçti herhalde…

Zaten film çekmenin zorluğu var. Türkiye'de de olsa zorluğu var. Yabancı bir yerde çekim yapıyorsunuz ve çok zaman alacak. Bir de uygun çekim için, mevsimi iyi seçmen lazım. Işık, hava durumu önemli. Öylesine çekip geçersen de belge olur. Ama olaya daha sanatsal bir gözle baktığında, deneme çekimleri yapmak lazım. Çekim izinleri gibi teknik sorunlar da ayrı bir konu. Bir de Fas gibi siyasal anlamda kapalı ülkelerde rahat çalışmamak da hem fizîken hem psikolojik olarak yoran unsurlar.

Belgeselin hazırlanmasında kimlerin emeği var?

Çok az Morisco uzmanı var Türkiye'de. Sakarya Üniversitesi'nden Lütfi Şeyban'ın yardımları oldu. Yabancı kaynaklardan, İspanya'dan da çok faydalandık. Kurtuba yakınlarında, Müslüman bir cemaat var mesela, onların çok yardımı oldu. Bulduğumuz her imkânı değerlendirdik yani. Sıkı bir okumayla gitmiştik zaten, kafamızda malzeme hazırdı. Sadece onu dillendirecek yaşayan unsurlar gerekiyordu. Bir de şöyle bir sorunu var bu işin; tarihsel bir hikâye anlatıyorsunuz, görsel hale getirmek için görsel malzemeler bulmanız gerekiyor. Drama yapacaksınız mesela. Biz çok az girdik dramalara. Hem riskli, hem de çok maliyet gerektiren bir olay. Çok sembolik bazı dramalar yaptık. Onun dışında, bazı arşiv çalışmaları oldu. Topkapı Sarayı'nın arşivinde, Moriscoların Kanuni'ye yazdığı bir mektubu bulduk. Ayrıca Kuzey Haber Ajansı bize bu imkânı sağlamasaydı belgesel gerçekleşmeyecekti her şeyden önce. Bu süreçte Erhan Erken'in, Yedi Renk Ajans'tan Kemal Çiftçi'nin, Fas'ta Skop Media'nın destekleri önemliydi.

Bu mektup ilk defa gösterilmiş, değil mi?

Ben böyle bir mektup olduğunu biliyordum fakat görmemiştim. Mektubun referanslarını verdim arşivi iyi tanıyan Aynur Erdoğan sözkonusu mektuba ulaştı. Topkapı Sarayı'nın yöneticilerine ve Topkapı Sarayı Arşivi çalışanlarına bu vesileyle teşekkür etmem lazım. Mektup Moriscoların gizlice Kanuni'ye gönderdikleri ve Osmanlı'dan yardım talep ettiklerini belgeleyen orijinal bir metin. Bu metnin bulunması Morisco çalışmaları açısından da önemlidir.

Gırnata'da da ilk defa Morisco meselesini tartışmak için bir konferans düzenlendi. Yabancı ülkelerden 80 kadar uzman geldi. İspanyol resmî tarih söylemi ne diyor, gerçek ne, bunları tartıştılar. Tabi resmî söylemle muhalif tarihçilerin heyecanlı tartışmalarını takip etme imkânı oldu. Onlar *"Araplar burayı işgal etmişlerdi, biz de onları geldikleri yere geri gönderdik"* **diyorlar. Alternatif tarih söylemini dillendirenler ise** *"Tamam, Araplar zamanında gelip bu bölgeye yerleştiler ama o*

zamanlar İspanya diye bir yer yoktu. Endülüs'ü kuran Müslümanların çoğu, aslında buranın yerlisiydi. Dini farklı olduğu için, siz buranın çocuklarını kovdunuz." **diye karşılık veriyorlardı. Konferanstakiler genelde Katolik aydınlardı. Devlet Yahudilerden özür diledi, Müslümanlardan dilemedi henüz. O aydınlar, Müslümanlardan da özür dilenmesi gerektiğini savunuyorlar. Böyle entelektüel bir tartışma vardı. İmza kampanyası da başlatılmıştı. Ben çalışmalara başlamadan önce o tartışmaları görmüş oldum. Bu benim için çok ufuk açıcı oldu. Türkiye'de ise çok az tez var Moriscolar hakkında. Bunlardan birini yazan zaten Cezayirli. Diğer birkaç tez de çalışma sürecinde henüz bitmemişti.**

Moriscolarla alakalı Türkiye'de başka bir çalışma yok sanırım?

Yok, hayır. Bu ilk oldu. Sanırım başlı başına Moriscoları konu edinen başkaca da bir belgesel yapılmadı ya da ben rastlamadım.

Belgesel kaç bölümden oluşuyor?

Beş bölüm. Önce kısaca bir Endülüs tarihi verdik. Gırnata'nın düşüşü, dönemin siyasî şartları ve Müslümanların o dönem içinde oldukları pozisyonlar. Diyelim Katoliklerin durumu, kilisenin siyasetle ilişkisi, yönetimdeki etkileri gibi... Öyle ilginç olaylar var ki, kırsal alanda mesela herkes vaftiz olması için emir çıkartılıyor. Arapça konuşmak yasak. Hıristiyan olmayanlar baskı altında. Kitaplar yakılıyor. O kitapların yakıldığı meydanı buldum mesela. Gırnata'nın en prestijli meydanlarından biri şu an. Müslümanlar, toplu olarak vaftiz olmaya zorlanmışlar meydanda. Hepsi Hıristiyan kabul ediliyor. Fakat bu şekilde de rahat etmiyorlar. *"Madem Hıristiyan oldunuz, gösterin bunu"* **diyorlar. Zorla Hıristiyan olan Müslümanlar da, bu uygulamaları 40 yıl ertelemek için rüşvet veriyorlar yönetime. Biraz nefes alıyorlar bu şekilde. Baskılarda biraz daha müsamahalı davranmalarının bir nedeni de şu: Müslümanlar o dönemde, toplumda ticarî-toplumsal alanlarda çok önemli yerlerde bulunuyorlar. Eğer toptan gönderilirse, İspanya'nın ekonomisi çökecek. İlginç dengeler de var burada.**

Genelde belgesellerde sorun doldurma görüntülerin kullanılması oluyor. Ama siz bizzat gidip, önemli noktaları araştırmışsınız. Doldurma görüntülerden ziyade Orijinal çekimler ve belgeler var sanırım bu belgeselde?

Mümkün mertebe dolgu kullanmamaya çalıştık. Birebir o mekânları çektik üstelik görüntü tekrarları da yok. Bir iki istisna var, eski gravürleri ve döneme ait resimleri kullandık. Onun dışında tamamı mekâna ilişkin çekimler yaptık.

Moriscoların Osmanlı'ya yazdığı mektup çok ilgi çekici. Bu da bir ilk..

Zaten konunun kendisi bir ilk. O farklı bir açı getirdi. Moriscoların bugüne yansımasını işliyoruz. Günümüzde bir flamenko müziğini Moriscosuz

açıklayamazsın. Bir taşra şehrinde flamenko müziğini çektik. Klasik Endülüs müziği de hâlâ icra ediliyor mesela. Hatta ilginçtir, klasik Osmanlı müziğine çok yakın bu eserler. Orada da ilginç bir etkileşim varmış demek ki.

Halk geleneklerine bağlı kalıyor ve onları kolay kolay bırakmıyor yani…

Bugün İspanya da kabul ediyor, Endülüs olmadan orayı izah edemezsiniz. Moriscoların asimilasyonları çok sorunlu. Hıristiyan gibi görünüyorlar ama Müslümanca yaşamaya çalışmışlar. Hâlâ bugün, Gırnata'da, restore edilen evlerden Arapça kitaplar çıkıyor. Onların bazılarını çektik. Arapça bütün metinler yasak ama Arapça bir nikâh akdi var mesela, saklanmış. Ceylan derisine yazılmış eski bir Kuran konmuş, aralarına kaya tuzu konulmuş hatta yıpranmasın diye. Böyle çok ibretlik, hüzün verici sahneler var.

Yaptığınız belgesele çok inanmışsınız. Sadece iş olarak bakmamışsınız ve bu heyecan da oluşturmuş sizde, değil mi?

Kesinlikle öyle. Zaten sadece iş olarak yapsanız bu tat olmaz.

Gösterimi nasıl olacak bu belgeselin?

Teorik olarak niyetimiz, yetişirse, 30 Nisan 2011 Tarık bin Ziyad'ın İspanya'ya ayak bastığı tarihin 1300. yıl dönümünde gösterilmesi. Zaten belgesel de o yerden başlıyor. Bazı kanallarla görüşüyoruz. Henüz net değil.

Gençler Endülüs konusunu çok bilmiyor. Neden?

Tarihi bilmiyoruz zaten. Bizde en fazla Ziya Paşa'nın kitabı var Endülüs'ü anlatan. Onun dışında hep birbirini tekrarlayan nostalji gibi anılıyor bazı şeyler. Endülüs denilince, saraylar, yapılar geliyor aklımıza. Toplumsal yapıyı bilmiyoruz. Ama bugün, artık İbn-i Rüşd'ün heykelini İspanyollar dikiyor Kurtuba'ya; korkularını üzerlerinden attıkça, bu konunun üzerine gidecekler. Hamasete kurban gitmiş, herkesin bildiğini zannettiği, ama kimsenin tam olarak bilmediği konular bunlar. Orada çok büyük katliamlar oldu, ama herkes öldürülmedi. Böyle bir şey olamaz zaten. Biz, belleğimizden sildiğimiz 1492 Gırnata'nın düşüşünden sonrası ne oldu sorusuna cevap aradık.

Mesela şöyle ilginç bir şey var, Müslümanların Endülüs'te kalma süreleri, bugünkü İspanya'dan daha fazla. İspanya'da da Endülüs etkisi gündelik deyimlerde, davranışlarda çok fazla. Bazı yerlerde, özellikle güneyde, köylerin havası bile kuzeye göre daha farklıdır. Mesela güneydeki köylerde meydanda bir çeşme vardır. Su kültürü hâlâ çok egemendir. Yine bu bölgelerde domuz tüketimi ve haç olgusu çok yaygın.

Tam tersi olması gerekmiyor mu?

Şöyle bir durum var; çünkü Moriscoların iyi Hıristiyan olduklarını ispatlamaları için, domuz ve kesilmemiş hayvan eti tükettiklerini göstermeye zorlanıyorlar. Mesela bu bölgede cuma günleri, evlerin kapıları açık tutulması isteniyor. Hamama gitmek, o dönemde Engizisyon'da yargılanma sebebi. Müslümanların âdeti çünkü temizlik. E, şimdi Engizisyon da Hıristiyanlar içindir, Hıristiyan olmayan için değildir. Bu da çelişik ve iç içe geçmiş bir süreç.

Bu konuda bilgi açısından çok eksiğiz. Bu eksiği giderebilmek için, sanatçılara düşen görev nedir sizce?

Bizim tasavvurumuz tarihte gerçekleşmemiş, ütopik bir tasavvur değil, önce bunu bilelim. Karşılığı olan, dünyada denenmiş bir şey bu. Dolayısıyla, edebiyatı olmayan, sanatı olmayanlar, pratiği de gerçeğe uygulayamazlar. Bunun yeniden üretilmesi için harekete geçilmesi lazım. Endülüs benim gönül tellerimi titretmiyorsa, Kudüs bir şey ifade etmiyorsa, Saraybosna'nın özel bir anlamı yoksa, oralara bir turist gözüyle bakıyorsanız, bir dünya inşa edemezsiniz. Yeni bir dünya inşa edebilmek için, tasavvurlarınızın olması lazım. Bu tasavvurlar da Batılı anlamda bir *"ütopya"* değildir. Yaşanmışlığı, gerçekliği ve sorumluluğu olan bir şeydir. Kendi değerlerimizden beslenmek lazım, bence sorun burada. Bunlar geçmişteki hikâyeler değil. Bir medeniyetin, canlı olması için tarihi tecrübe, düşüncesini belirleyen temel referans kaynarlı ve uygulayacak insan unsurunun olması gerekir. Bütün bu unsurlar İslam medeniyeti için geçerli.

Problem ne peki?

Problem, Müslümanların bu kaynaklarla sağlıklı ilişkiye geçmemesi. Kalp kan pompalamaya devam ediyor ama elini hareket ettirecek damarlarda bir bağlantı sorunu var. O bağlantıyı kurmamız lazım. Tarihe yönelmeli, tarih okurken de karşılaştırmalı okumamız lazım Endülüs boğulurken, Osmanlı'nın durumunu bilmeniz lazım. Osmanlı'nın o dönemde Endülüs'le kara bağlantısının olmadığını, denizden yardımın da imkânsızlığını bilmezseniz, Osmanlı'yı suçlayabilirsiniz mesela. Ama buna rağmen, Osmanlı'nın olayları yakından takip ettiğini biliyoruz. Osmanlı niye geriledi, Endülüs niye parçalandı, bu soruları hep sormamız lazım. Cevabını aramaya çalışmamız lazım.

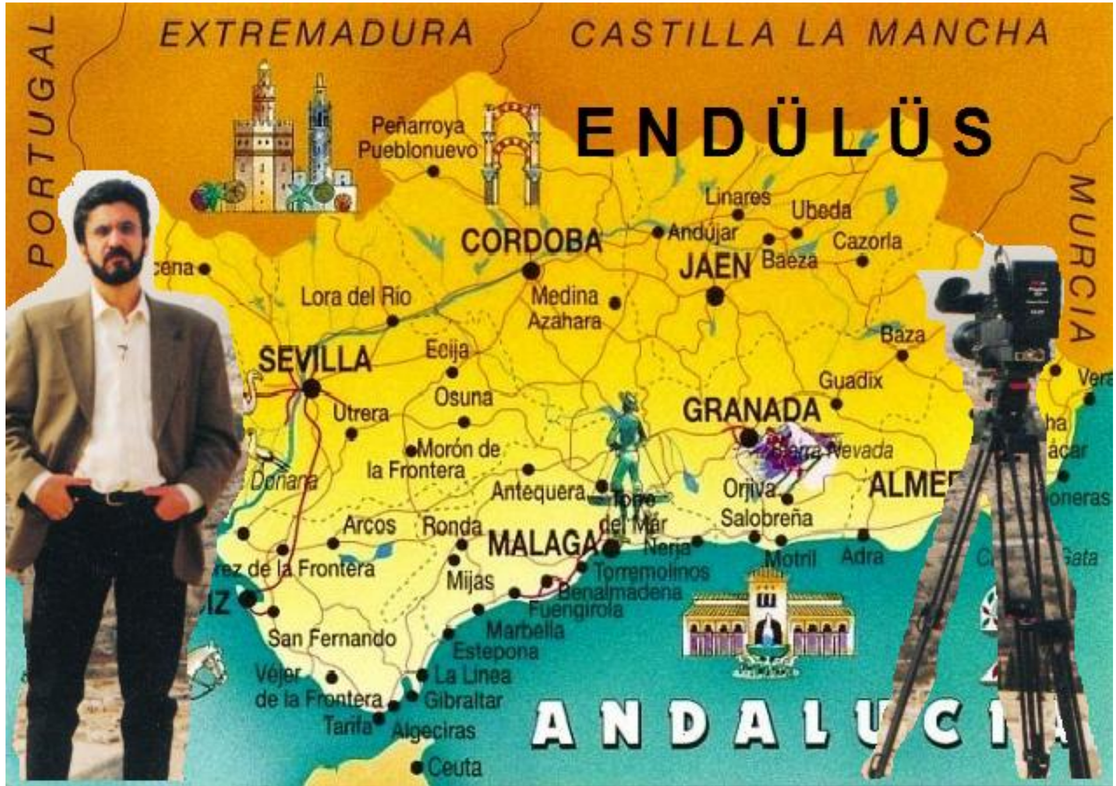
Bundan sonra başka çalışmalarınız da olacak, değil mi?

Var elbette. Ama şu an daha bu belgesel çok sıcak. Üstelik hazırlanması çok yorucu da oldu. Biraz bekleyeceğim sanırım.

Sohbet için çok teşekkürler.

Ben teşekkür ederim.

“ELVEDA ENDÜLÜS: MORİSKOLAR” BELGESELİ

Merhum Akif Emre’nin en önemli eserleri arasında yer alan “Elveda Endülüs: Moriskolar” belgeselini izlemek isteyenler için yaptığım araştırmada www.akifemre.com web sitesinde yer alan referanslardan aşağıdaki linklere ulaştım:

- **Elveda Endülüs: Moriskolar 1. ve 2. Bölüm:** https://vk.com/videos491719200?z=video269667174_169970957%2Fpl_491719200_-2
- **Elveda Endülüs: Moriskolar 3. ve 4. Bölüm:** https://vk.com/video269667174_169971660
- **Elveda Endülüs: Moriskolar 5. Bölüm:** https://vk.com/video269667174_169972174

AKİF EMRE: "NİÇİN İBN BATUTA OKUMALIYIZ?"[42]

İslam tarihi idealize edilmiş bir İslam geçmişi demek değildir. Tıpkı İslam medeniyetinin İslam'ın kendisi olmadığı gibi... Müslümanların hatası-sevabıyla tarih boyunca yapıp eylediklerinin toplamıdır. Zaferler kadar yenilgiler; acılar kadar muhteşem dönemlerin yaşandığı, Müslümanların tarih boyunca yaşadıkları maceraların tümü belki de... Ne var ki, biz tarih deyince genelde savaşlar, iktidarlar, siyasi mücadeleler ve bunların sonuçlarını anlarız. Oysa gündelik hayat akıyor; sarayın, iktidarın, siyasetin dışında kalan tüm insanlığı kapsayan bir hayat var. Tüm insanlığı, tüm hayatı kapsayarak ve İslam'ı referans alarak ortaya konanların topyekûnu tarihi aşar, medeniyet dediğimiz alana girer. Medeniyet, dinin kendisi değil ama dini, dine dayanan değerler sistemini referans alarak kurulan hayatın tümü değil mi?

Bundan bir kaç yıl önce yine bir Haziran günü Mağrib'in Atlas Okyanusu ile Cebeli Tarık Boğazı'nda kesiştiği yerde, Afrika ile Avrupa"nın buluştuğu kavşak noktasında, Tanca'da karışık duygular içindeydim. Bir yanıyla Endülüs etkisi, bir yanıyla İspanyol-Fransız sömürge izleri arasında iki denizin birleştiği yerde, coğrafya ile medeniyetlerin buluştuğu, zıtlaştığı, karşılaştığı, iç içe geçtiği nadir şehirlerden biri... İstanbul'un kendinden emin, başkent olmanın verdiği görkemli havası olmasa da farklı kültürlerin buluştuğu, karıştığı ama sentez yapamadığı bir şehir gibi göründü. *"Kasaba"* **denilen iç kısımlarda tipik Mağribî Müslüman hava hâkim. Kemerli, kapalı sokaklar, çarşılar, köşeli minareleriyle Müslüman Afrika... Diğer taraftan bir kaç yüzyılın kalıntısı olarak bir kaç katmandan oluşan sömürge izleri mimariden hemen anlaşılıyor.**

Kemerli, dar sokaklarda geçtiğim bir yeri tekrar bulamıyorum. Birbirine benzeyen kapalı çarşıların, gölgeli sokakların içinden sora sora yol alıyoruz. Bazen geri dönüp başka bir labirentte kayboluyoruz. Yer yer başlarında geniş hasır fötr şapkaları, *"cebeliyyûn"* **denilen geleneksel renkli elbiseleri içinde kırsaldan gelen kadın satıcılar... Neyi arıyordum? Kimilerine tuhaf gelebilir... Hele modern zamanların Müslümanlarının anlamayacağı bir arayış... İbn Batuta'nın türbesini arıyordum. Oysa bir Fatiha gönderebilirdim gelmişken ama hayır, bunca âlemi gezmiş bir mütecessis ruhu yerinde ziyaret etmekti niyetim.**

Aslen Rabat'lı olan rehberimle sora sora zor bela bulduk. İki caddenin birleştiği köşedeydi. Cadde dedimse kemerlerle kapalı iki sokağın buluştuğu yerde... İbn Haldun Caddesi ile İbn Batuta Caddesi'nin tam kesiştiği tonozlu köşede.

[42] Emre, A. (2014). Niçin İbn Batuta Okumalıyız?, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/nicin-ibn-batuta-okumaliyiz-54423, 09.06.2018.

Eski Tanca'nın izbe sokaklarında kaybolmuş, unutulmuş intibaı veren bu türbe aslında olması gereken, ait olduğu yerde duruyordu. Ne kolonyal etki ne şöhretin abarttığı gösteri... Mütevazı, sıradan bir türbe...

İbn Batuta'nın kabrinden çok onun soluklandığı zamanın ruhunu yakalamak niyetim. Belki yedi yüzyıl önce de bu sokaklar böyleydi; her şey yerli yerinde... Köhne, eski, yıpranmış, karanlık gibi görünse de kendine özgü... Yüzyılların imbiğinden geçerek damıtılmış bir hayat tarzının ayakta kalan göstergeleri... Zaman mekân, iklim, coğrafya, mimari, inanç... Hepsi burada kesişmiş. İki dar geçidin, iki kemerli caddenin kesiştiği yer... İbn Haldun'un ümranı ile İbn Batuta'nın evrensel ufku... Biri zamanı aşarak, diğeri coğrafyaları aşarak ortak bir ümran inşa ettiler.

İbn Batuta'da beni çeken neydi? Bunu hep düşünmüşümdür. Geçmiş zamanların sıra dışı bir maceracısı olmasa da bir seyyahın görüp ettikleriyle, onunla beraber gezerken gerçeklikten kopup geçmiş zaman boşluklarına dalmak mı?

İbn Batuta'yı sıradan bir seyyah olmaktan daha anlamlı kılan, onun bugünün anlam dünyamızı besleyen katkılar sunmasıdır. İster siyasi tarih ister medeniyetler tarihi açısından ilgilenin, hayatın katmanlarını işleyen, gözlemleyen bir âlim seyyahtır o. Keşif ve merak, bilgi ve öğrenme aşkı, tecrübe ve sabır, hayatın akışı içinde ilahi olanı arayan bir bakış...

Çeyrek yüzyıllık gezisi sırasında saraylardan medreselere, çarşılardan tekkelere, soğuk kış gecelerinde donma tehlikesiyle okyanuslarda dalgalarla boğuşmaya, farklı fıkhî anlaşmazlıklardan lonca örgütlenmelerine kadar yaşadığı dönemin İslam âleminden fotoğraflar sunar.

İbn Batuta'nın anlatarak önümüze koyduğu fotoğraflar solmuş, sararmış, eski zaman resimleri gibi değildir. Tarihsel olarak eskiye dair olsa bile bir medeniyetin sürekliliği açısından İslam âleminin kodlarını veren işaret taşlarıdır.

İslam medeniyeti hala canlı bir vakıa ise, birbirinden kopuk Müslümanların dünyasından çok İslam âleminden söz edebiliyorsak bunun ipuçlarını bulabiliriz İbn Batuta'da. Maldiv Adalarından Çin'e, bugünkü Mali'den Anadolu'ya uzanan farklı coğrafyalardan aynı medeniyetin, aynı değerler sisteminin billurlaştırdığı bir hayat ve bunun ayrıntıları...

Saraylar, entrikalar, savaşlar, uluslararası anlaşmazlıklardan çok medreseden tekkeye, çarşıdan yolculuk hallerine kadar farklı halleriyle birebir insana dokunursunuz anlatısında.

Bir fakih titizliği ile ölçüyü hep gözeterek ama insan olmaklığımızın zaafları, sevinçler, sorunlarla bütün olarak bir dönemin insanlığını, Müslümanlığını ve

bunların inşa ettiği kurumları... Yani topyekûn bir medeniyetin kılcal damarlarına doğru bir yolculuktur İbn Batuta'nın seyahatnamesi.

Bir medeniyet analizi olarak seyahatnamenin dışında dünya edebiyatında; heyecanlı, sürükleyici bir maceradan daha fazla anlamlara sahip olan, başka bir gözle okunduğunda bugünlere çok şey söyleyen daha iyi bir örnek az bulunur.

Daha önce bahsetmiş olmama rağmen yeri gelmişken iki kitabı yeniden hatırlatmak istiyorum. Farklı bir yolculuğa çıkmak için *"İbn Batuta'nın Rıhlesi"* **(YKY Yayınları'ndan Said Aykut'un çok iyi tercümesi ve dipnotlarla yayınlandı) mutlaka okunmalı. İbn Batuta seyahatnamesinin bir medeniyet grameri olarak okunabileceğine çok iyi bir örnek olarak da "***İbn Battûta Seyahatnâmesi***"ni (Ross E. Dunn, Klasik Yayınları) beraber hatmetmekte yarar var.**

KAYNAKLAR

Akif Emre Resmi İnternet Sitesi, Hakkında, http://www.akifemre.com/about/, 10.06.2018.

Dünya Bülteni (2011). Ne Endülüs'ü unut ne Moriscoları!, http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=158796), 06.06.2018.

Emre, (2010), Aliya Nasıl Anılmamalı, Yenişafak,https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/aliya-nasil-anilmamali-13274, 10.06.2018.

Emre, A. (2009). Endülüs'ten "Göstergeler". Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/endulusten-gostergeler-16870, 09.06.2018..

Emre, A. (2010). Endülüs milliyetçiliği evrensel model mi?. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/endulus-milliyetciligi-evrensel-model-mi-22062, 09.06.2018.

Emre, A. (2010). Endülüs; Gelenek İcadı. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/endulus-gelenek-icadi-22131, 09.06.2016.

Emre, A. (2011). Allahaısmarladık Kalbim, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/allahaismarladik-kalbim-22764, 10.06.2018.

Emre, A. (2010). Kerbala'nın Ritmi. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/kerbelanin-ritmi-40642, 10.06.2018.

Emre, A. (2011). "Hayır", "evet"ten önce gelir!". Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/hayir-evetten-once-gelir-28961, 10.06.2018.

Emre, A. (2011). Almanya'da Yarım Yüzyıl. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/almanyada-yarim-yuzyil-29158, 10.06.2018.

Emre, A. (2012). Blas İnfante'nin Endülüsü. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/blas-infantenin-endulusu-31440, 09.06.2018.

Emre, A. (2012). Chavez'den Moro Müslümanlarına. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/chavezden-moro-muslumanlarina-34416, 10.06.2018.

Emre, A. (2012). Bir Coğrafyanın Hafızası: Halep, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/bu-cografyanin-hafizasi-halep-34466, 10.06.2018.

Emre, A. (2013). Hindukuşlarda Parıldayan Alplerdeki Son Bakış, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/hindukularda-parildayan-alplerdeki-son-baki-37741, 10.06.2018.

Emre, A. (2013). Zaman Mekân Kamera, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/zaman-mekan-kamera-36675, 10.06.2018.

Emre, A. (2013). Avrupa'da Üç Minare. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/avrupada-uc-minare-38155, 10.06.2018.

Emre, A. (2014). İspanya'ya Düşen Endülüs Gölgesi. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/ispanyaya-duen-endulus-golgesi-50438, 09.06.2018.

Emre, A. (2014). Bir İspanyol İçin İstanbul'un Anlamı, Yenişafak, http://www.akifemre.com/bir-ispanyol-icin-istanbulun-anlami/, 10.06.2018.

Emre, A. (2014). Sürgünler Anlaşılmadan Ne Batı Ne Doğu Anlaşılır, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/surgunler-anlasilmadan-ne-bati-ne-dogu-anlasilir-53379, 10.06.2018.

Emre, A. (2014). Yahudiler, Moriskolar Ve İspanyol Adaleti. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/yahudiler-moriskolar-ve-ispanyol-adaleti-50404, 10.06.2018.

Emre, A. (2014). İspanya Sadece Yahudilerle Mi Barışacak. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/ispanya-sadece-yahudilerle-mi-bariacak-55892, 10.06.2018.

Emre, A. (2014). Kırım: İkinci Endülüs, Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/kirim-ikinci-endulus-50562, 09.06.2018

Emre, A. (2015). Gırnata'da İlk Ezan, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/girnatauda-ilk-ezan-2007253, 10.06.2018.

Emre, A. (2015). Alpujarra Yahut Endülüs'te İsyan. Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/alpujarra-yahut-endulusute-isyan-2010965, 09.06.2018.

Emre, A. (2016). Başka Bir Şimon Peres Öyküsü. Yenişafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/baska-bir-simon-peres-oykusu-2032127, 10.06.2018.

Emre, A. (2014). Niçin İbn Batuta Okumalıyız?, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/nicin-ibn-batuta-okumaliyiz-54423, 09.06.2018.

Karaarslan, S. (2011). Akif Emre'den Belgesel Var. http://www.dunyabizim.com/elveda-endulus-moriskolar/6238/akif-emreden-yeni-bir-belgesel-var, 09.06.2018.

Negiz, M. (2018). Akif Emre'nin "Endülüs Düştükten Sonra" Konferansı Notları, http://mnergiz.blogspot.com/2018/06/merhum-akif-emre-nin-endulus-dustukten-sonra-konferansi-notlari-pdf.html, 10.06.2018.

EK KAYNAKLAR

2. Bayezid Dönemi Osmanlı Devleti, http://tarihtensahneler.blogspot.com/2013/12/tarihde-ilkler-osmanl-devleti-yukselis.html, 09.06.2018.

Aben Humeya (1520–1569), ya da Muhammed ibn Umeyye, http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQWJlbl9IdW1leWE, 10.06.2018.

Aben Humeya (1520-1569), http://data.bnf.fr/13747541/aben_humeya/, 10.06.2018.

Arka Kapak Fotoğrafı (2018). Mimar ve Mühendisler Grubu Dergisi Akif Emre Özel Sayısı, Şubat, https://www.mmg.org.tr/tr/dosyalar/dergiler/akif-emre-ye-vefa-127, 10.06.2018.

Büyük Paris Camii, http://www.middleeasteye.net/fr/reportages/paris-veut-r-former-l-islam-de-france-696532209, 10.06.2018.

Relaciones de Don Juan de Persia, https://en.wikipedia.org/wiki/Don_Juan_of_Persia, 09.06.2018.

Edumedia. Bileşik Kaplar. https://www.edumedia-sciences.com/tr/media/62-bilesik-kaplar, 10.06.2018.

El Hamra Sarayı, wikipedia.org/wiki/El_Hamra_Saray%C4%B1, 10.06.2018.

Elveda Endülüs: Moriskolar 1. ve 2. Bölüm, https://vk.com/videos491719200?z=video269667174_169970957%2Fpl_491719200_-2, 10.06.2018.

Elveda Endülüs: Moriskolar 3. ve 4. Bölüm, https://vk.com/video269667174_169971660, 10.06.2018.

Elveda Endülüs: Moriskolar 5. Bölüm, https://vk.com/video269667174_169972174, 10.06.2018.

Emevi Devleti'nin Fetihlerden Sonraki Sınırları, http://www.tarihsinifi.com/6084/emeviler-d%C3%B6nemi.html/emeviler-devletinin-fetihlerden-sonraki-s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1, 09.06.2018.

Endülüs Müslümanlarından Kalma Kuran-ı Kerim (XI-XII.yy), http://abudervish.blogspot.com/2016/08/ancient-artifact-review-98-antique.html, 10.06.2018.

Gabriel Puig Roda'nın Moriskoların Sürgünü (L'expulsió dels moriscos-1894) İsimli Eseri, Museu de Belles Arts de Castelló, https://www.jw.org/en/publications/magazines/g201409/moriscos/, 11.06.2018.

G.Le Strange, Don Juan of Persia-A Shi'ah Catholic 1560-1604, E. Denison Ross (Editör),https://archive.org/stream/donjuanofpersiaa010345mbp#page/n7/mode/2up, 10. 06.2018.

Galata'daki Arap Camii, http://miftahdergisi.com/wp-content/uploads/2017/03/Arap-Camii-d%C4%B1%C5%9F.jpg

İber Yarımadası Yeniden Ele Geçirme (Reconquista) Haritası, http://www.educationforlifeacademy.com/Unit2-3MapofReconquista.html, 08.06.2016.

İber Yarımadasına İlişkin Bir Harita, http://territoriosociales.blogspot.com/2016/03/the-iberian-peninsula-maps.html?view=sidebar, 08.06.2018.

İspanya Engizisyonu, https://catholicsay.com/the-myth-of-the-spanish-inquisition, Son Erişim Tarihi: 08.06.2018.

Kendi Topraklarından Sürülen Moriskolar, http://www.dunyabizim.com/kitap/21986/tarihin-en-buyuk-acilarindan-biri-yasandi-enduluste, 09.06.2018.

Mudejar Sanat Örneği, Aragon, http://nartexbarcelona.com/en/portafolio/conjunto-de-arte-mudejar-darago-pla-de-gestio/, 10.06.2018.

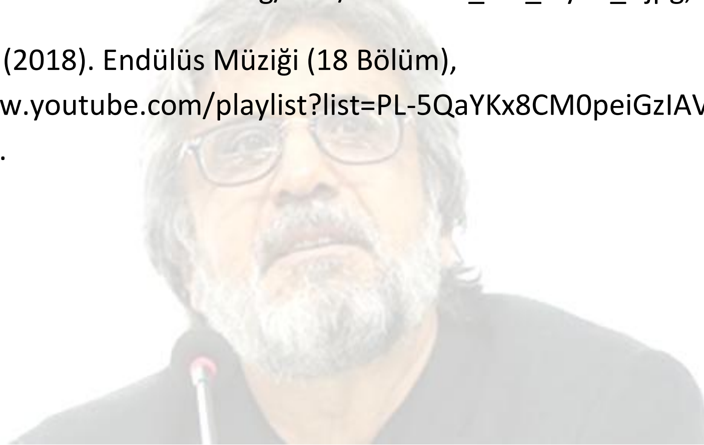
Pottar, P. (2008). “From Uruch Beg to Don Juan de Persia”, https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02690050108589747?journalCode=rwas20, 08.06.2018.

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu (2018), " Sûreti ile Sîreti Arasında Akif Emre", Kayseri Büyükşehir Belediyesi Düşünen Şehir Dergisi, 104-107, https://fazlioglu.blogspot.com/2018/06/prof-dr-ihsan-fazlioglu-dusunen-sehir-dergisi-akif-emre-ozel-sayisi-nda-yazdi-sureti-ve-sireti-arasinda-akif-emre.html, 11.06.2018

Şengil, A. Z. (2015). “İbn Batuta’nın Dünyası”, https://www.youtube.com/watch?v=-ECgz3HPqWI, 09.06.2018.

Theodor Hosemann tarafından yapılan portre (19yy): Tarık Bin Ziyad, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tarik_ibn_Ziyad_-.jpg, 09.06.2018.

TRT Müzik. (2018). Endülüs Müziği (18 Bölüm), https://www.youtube.com/playlist?list=PL-5QaYKx8CM0peiGzIAVK8xwCZ-TaRRAQ, 10.06.2018.

“1609’da Kral II. Felipe bizi ülkemiz İspanya’dan sürmeye karar verdi…

Alikante limanında çok insan vardı… Çocuklar ve gençler ağlıyorlardı, kadınlar susuyorlardı ve hiç bir şey yapamayan kocalarına bakıyorlardı…

Gökyüzü griydi ve çok güçlü esen rüzgâr, bir cenaze şarkısı söylüyordu…

Hepimizin arkasında çok büyük bir tarih var, 500 yıllık bir tarih, Elhamra’yı, Cordoba’yı, Seviyya’yı, Gırnata’yı yaratan bir tarih… ‘İbni Rüşd’ün, ‘İbni Haldun’un medeniyeti…

Müslümanların, Hıristiyanların ve Musevilerin yaşadığı bir hoşgörü tarihi…

Şimdi hepsi kayboldu…

Önümüzde çok kızgın bir deniz ve gizemli bir gelecek…

“Çabuk gemilere!” diyordu fanatik din adamı ve nöbetçiler bize vuruyordu.

Çocuklar her seferinde daha yüksek sesle ağlıyorlardı ve insanlar bağırıyordu *“Allahaısmarladık Endülüs… Allahaısmarladık Kastiyya... Allahaısmarladık Valencia… Allahaısmarladık evim… Köyüm… Tarlam… Nehrim… Allahaısmarladık Endülüs… Allahaısmarladık kalbim”.*

Çok tehlikeli ve uzun bir seyahatten sonra Tunus’un Rades limanına demir attık, orada Tunus beylerbeyi Osman bey ve aziz “Abul-Gayt el Keçeci bize çok yardım ettiler…

Kendi kimliğimizi koruyoruz, kendi Endülüs kimliğimizi…

Birçoğumuz hala İspanyol dilini iyi konuşuyoruz ve özellikle Kastiyya dilini.

Karılarımız Endülüs yemeklerini yapmayı unutmuyorlar, Testour’da bugüne kadar boğa güreşleri yapıyorlar ve hala bayramlarda Flâmenko söylüyoruz…

Tunus çok güzel ve iyi… Ama bizim ülkemiz değil… Çünkü bizim ülkemiz Endülüs’dür, orada doğduk, dedelerimizi oraya gömdük…

Eğer ağaçlara ve surlara sorarsanız onlar size Endülüslü olduğumu söyleyeceklerdir…

Ben Endülüslüyüm.”

Akif Emre'ye Veda